

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

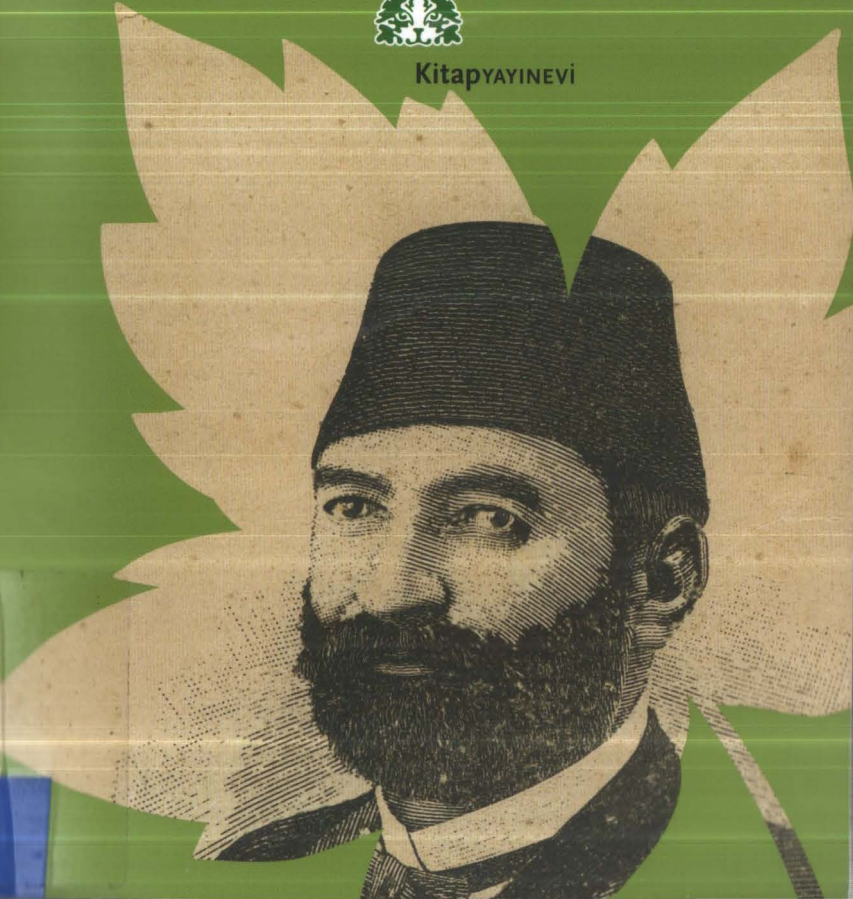
MUALLİM NACİ

Hazırlayan SEVAL ŞAHİN

MEHMED MUZAFFER MECMUASI

KitapyAYINEVİ

MUZAFFER MECMUASI

SAHAFLAR

KİTAP YAYINEVİ – 115
SAHAFLAR ÇARŞISI DİZİSİ – 5

Mehmed Muzaffer Mecmuası / Muallim Naci

© 2005, Kitap Yayınevi Ltd.

Hazırlayan ve Sunan
Seval Şahin

Düzeltili
Nur Arıkan

Kitap Tasarımı
Yetkin Başarır, BEK

Tasarım Danışmanlığı
BEK

Grafik Uygulama ve Baskı
Mas Matbaacılık A.Ş.
Dereboyu Caddesi, Zağra İş Merkezi B Blok 1
Maslak-İstanbul
T: (0212) 285 11 96
E: Info@Masmat.com.tr

1. Basım
Mayıs 2006, İstanbul

ISBN 975 6051-26-4

Yayın Yönetmeni
Çağatay Anadol

Kitap Yayınevi Ltd.
Cihangir Caddesi, Özoğul Sokağı 20/1-B
Beyoğlu 34433 İstanbul
T: 212 292 62 86 F: 212 292 62 87
E: kitap@kitapyayinevi.com
W: www.kitapyayinevi.com

Mehmed Muzaffer Mecmuası

MUALLİM NACİ

HAZIRLAYAN VE SUNAN

SEVAL ŞAHİN

Kitapyayinevi

İçindekiler

SUNUŞ / vii

MUALLİM NACİ / xix

MEHMED MUZAFFER MECMUASI
SADELEŞTİRİLMİŞ METİN / 1

MEHMED MUZAFFER MECMUASI
ÖZGÖN METİN / 103

معلم ناجی افندی

Sunuş

Seval Şahin

Mehmed Muzaffer Mecmuası,* 5 Şevval 1304 tarihinde (26 Haziran 1887) Saadet gazetesinde (sayı:752) tefrika edilmeye başlanır.¹ Eserin tefrikasında bir süreklilik yoktur. Gazetenin 752-756. sayılarında tefrika aralıksız devam eder, daha sonra araya atlamalar girmiştir. Bundan sonra tefrika, gazetenin 758, 760, 762, 764, 769, 772, 776 ve 784. sayılarında devam etmiş, ancak 784. sayının yayımlandığı 12 Zilkade 1304 tarihinde (2 Ağustos 1887) tefrika sona ermiştir. Muallim Naci, gazetenin Mehmed Muzaffer Mecmuası'nın tefrikasının devam etmediği sayılarında Sâni-hâtü'l-Arab'ın² bir kısmını ve bir de ders notlarının bir bölümünü tefrika etmiştir. Mehmed Muzaffer Mecmuası'nın tefrikası sırasında Muallim Naci, daha sonra kitap haline getireceği kısmın yetmiş dört sayfasını yayımlamıştır. Üç yıl sonra 1306'da (1890) kitap haline getirildikten sonra ise doksan sayfa daha ilave etmiştir. Fakat kitap da tefrika gibi yarıda kalmıştır.

Mehmed Muzaffer Mecmuası, Muallim Naci tarafından konulmuş bir "ifâde-i mahsûsa" ile başlar. Bu ifadenin altında 27 Nisan 1303 (9 Mayıs 1887) tarihi vardır. Yazar, sahaflardan aldığı kitapların arasından Mehmed Muzaffer Mecmuası'nı bulur. Bu eser, yazarın söylediğine göre şu bölümlerden oluşmaktadır: Ezhâr-ı Efkâr, Ezhâr-ı Efkâr'ın Menşei, Ezhâr-ı Efkâr'ın Güşâyîşi. Böylece eser içinde bir eser olduğunu görürüz. Mehmed Muzaffer Mecmuası'nın içindeki eser, Ezhâr-ı Efkâr'ın Menşei ve Ezhâr-ı Efkâr'ın Güşâyîşi olarak iki kısma ayrılmaktadır. Eser, bu eserin ilk kısmı olan Ezhâr-ı Efkâr'ın Menşei bölümüyle başlar. Muallim Naci, ifâde-i mahsûsada Mehmed Muzaffer Mecmuası'nı yayımlayan kişi olan Mehmed Muzaffer'in kim olduğunu bilmediğini, fakat eserin her iki bölümünün de aynı kaleminden çıktığından emin olduğunu, eserde Mehmed Muzaffer'den başka imza bulunmadığını, fakat bunların Mehmed Muzaffer'i eserin sahibi yapmaya yetmediğini belirtir:

* Burada mecmus kelimesi dergi anlamında değil derleme anlamında kullanılmıştır.

“Mehmed Muzaffer kim, Ezhâr-ı Efkâr’ın müellifi o mu bilmem. Şu kadar var ki imza ile derûn-ı kitâbdaki yazıların bir elden çıkma olduğu anlaşılıyor. Fakat bundan Mehmed Muzaffer’in müellif olması lâzım gelmez. Mübeyyiz olabilir. ‘Sâhib-i mecmua’ tabiri de buralarını te’yid ediyor.”³

Muallim Naci, eseri yayımlarken özellikle nesir kısımlarında kendisinin esere müdahalede bulunduğunu, bazı açıklamalar ilave ettiğini “ifâde-i mahsûsa”da belirtir.

“Kitabın bugünkü sahibi ben olduğumdan böyle bir şart dermiyan etmeğe hakkım vardır sanırım.

Bunun nesir kısmını –bir dereceye kadar tarz-ı kadîm üzere yazılmış olduğu cihetle– tekrar kaleminden geçirdiğim, yer yer hâmişler ilave ettiğim dahi ayrıca mülâhazaya şâyândır.

İşte mecmuayı imzâ-yı âcizânem altında neşre cüretim vâki olan bir hizmet-i kalemiyyeden neş’et ediyor. Ne sâhib-i mecmuanın nâmını, ne de kendi hizmetimi heder etmek istedim. Yoksa böyle sahibi meydanda olmayan bir eseri benimsemek güç bir şey değildi.”⁴

Ezhâr-ı Efkâr’ın Menşei, Şeyh Galib’in hayatını anlatan bir eser olarak başlar. Şeyh Galib’in ölümü üzerine Sürurî’nin yazmış olduğu bir hiciv Galib’i sevenleri çok üzmüştür. Bunların içinde özellikle Galib’in babası Reşid Efendi’nin yakın arkadaşı Vahîd Efendi vardır. Burada hemen Vahîd Efendi’nin şiir hakkındaki düşüncelerine geçilir. Ona göre, bir şiir ağlatmalıdır. Efendi, ağlatan şiirden yanadır. Vahîd Efendi, Galib doğduğunda onun için “eser-i aşk” ter kibini tarih olarak düşürmüştür. Galib’in büyük bir şair olacağını Vahîd Efendi önceden sezer. Bu arada Şeyh Galib’den alıntılar yapılır. Sonra Galib, ailesine haber vermeden Konya’daki Mevlevihane’ye gider ve oradan, Vahîd Efendi’nin dergâhın pirine mektup yazmasıyla İstanbul’daki Yenikapı Mevlevihanesi’ne gelir. Ailesi ve Vahîd Efendi, burada Galib’i ziyarete gelirler. Bu arada almış yaşında olan Vahîd Efendi’nin bir oğlu dünyaya gelir. Çocuğa Meh-

med ismini verirler. Vahîd Efendi, oğlunu Şeyh Galib'in dergâhına götürdüğünde Galib ona neden bir mahlas vermediğini sorar ve kendisi "Galib" mahlasını verir. Her şey yolunda giderken 1213 senesinde Şeyh Galib dünyaya gözlerini yumar ve hane halkı büyük bir yasa boğulur. Bu sırada Mehmed de üç yaşındadır. Vahîd Efendi bunun üzerine oğluna Mehmed Galib adını verir. Daha sonra ona Âzâde Galib denilmeye başlanacaktır. Yazar tekrar başladığı yere geri döner: Sürurî ile Şeyh Galib arasındaki ilişkiye. Sürurî'nin Sümbülzade Vehbî'nin ölümüne tarih düştüğünden söz eder. Buradan Fransız tenkitçi Boileau'ya ve oradan Racine'e geçer, onların biyografilerinin yazılmış olmasına rağmen bizde böyle bir gelenek olmadığına değinir. Dönemlerinde Boileau ile Racine, Voltaire ve Molière arasındaki ilişkiden bahseder. Özellikle Boileau ve Racine'in arasındaki karşılıklı saygı ve sevginin, her ne kadar birbirlerini eleştirseler de kaybedilmemesi konusuna vurgu yapar. Muallim Naci, herhalde bunlarla döneminde kendisinin tartışmadan edemediği Recaizade Mahmud Ekrem'e bir gönderme yapmak ister gibidir. Bu arada biz, Naci'nin kendi fikirlerini dile getirmek için yazdığı kısımlarda önce Âzâde Galib'i hoca olarak görürüz. Öğrencilerinden biriyle yazdığı bir şiir hakkında konuşurken onun yaptığı tercümeleri ve söylediklerini dinleriz. Bunları bize aktaran Galib'in bir başka öğrencisidir. Muhkemelen bu öğrenci de Mehmed Muzaffer'dir. Dolayısıyla kitap aslında Paştan beri Şeyh Galib'in değil Âzâde Galib'in hikâyesidir. Bir öğrencisinin, sevgilinin boyunu Kalipso'ya⁵ benzetmek yolunda söylediği şiir üzerine Âzâde Galib, herkesin kendi dilinde ortaya koyduğu benzetmelerin arkasında kültürel bir arka plan olduğunu da söyleyerek Fransız, Arap, Fars ve Osmanlı edebiyatından buna örnekler verir. Bu noktada Mehmed Muzaffer, hocasının Alfred de Musset'den çevirdiği bir şiirde salkımsöğüdü kullanmış olmasına dikkat çeker, Muallim Naci ise dipnotta, yeni şairlerin bundan haberdar olsalardı, hemen şiirlerini salkımsöğüt ile dolduracaklarını söyler.

Âzâde Galib sadece Alfred de Musset'den değil eserin ilk kısımlarında gördüğümüz gibi Boileau'dan ve sonrasında La Fontaine'den de tercümeler yapmıştır. Bunlar Âzâde Galib'in öğrencisi Selim Efendi'nin

defterinde yazılıdır. Zaten Âzâde Galib'in yaptıklarının dışındaki Fransızca çeviriler, öğrencilerinden Selim Efendi ve Rıfat Efendi tarafından yapılmıştır. Bu noktadan sonra anlatı, Âzâde Galib'in öğrencilerinden birinin anlatısına dönüşür. Tanpınar, bu anlatıcının Muallim Naci olduğunu söyler. Fakat bizce bu anlatıcı yukarıda da belirttiğimiz gibi Mehmed Muzaffer'dir. Hemen ardından yeniden, Boileau'nun bir biyografisinin yazılmış olmasından, ama Nefî gibi bir şairin biyografisinin yazılmamış olmasının kötü taraflarından bahseder ve biyografi yazmanın gerekliliği üzerinde durur. Sonra La Fontaine'in bir fikrasına geçer, ardından bu fikranın La Fontaine'den çok önce Hüsrev-i Dehlevî'nin mesneviyatında görüldüğünü belirtir. Sonrasında La Fontaine ile Mevlânâ'nın aynı şeyler üzerinde durduğunu söyler. Şeyh Sâ'dî'nin Müneccim fıkrasıyla La Fontaine'in Kuyuya Düşen Müneccim meseli üzerinde durur. Tüm bu örneklerle sadece Batı edebiyatının yüceltilmesine karşı çıkar. Sonuçta edebiyatta işlenen konular ortaktır, işleyişler farklıdır. Yeniden Âzâde Galib'in hikâyesine döner.

Şeyh Gâlib'in ölümünden sonra, Vahîd Efendi oğlunu sadece Galib diye çağırmaya başlamıştır. Buna sonra Âzâde eklenmiştir:

“Şeyh Gâlib'in irtihâlinden sonra Vahîd Efendi oğlu Mehmed'i 'Gâlib' mahlasıyla yad etmeğe başlamıştır. Hazret-i Şeyh'in Mehmed hakkında 'İnşallah feyz-i Pîr ile bu gerçekten Gâlib olur' dediğini unutmamıştı. Leyle-i mâtemde Mehmed'e hitâben 'Bundan sonra senin ismin Mehmed Gâlib olsun,' demesi de bu hâtıradan neş'et etmişti. Mehmed'in âlâikten âzâde olmasını temenni etmesi üzerine Hazret-i Şeyh'in dua buyurduğu dahi hâtır-nişânıydı. Bu cihetle 'Gâlib'e ekseriya 'Âzâde'yi ilhak ederdi. Muahharen Mehmed'in 'Âzâde Gâlib' unvanıyla şöhrat bulması bundan ileri gelmiştir.”⁶

Galib yedi yaşını bitirince okula başlar. Bir taraftan mahalle mektebinde okumakta bir taraftan da lalası Kanber'den eğitim almaktadır. Fakat onun asıl hocası mektep değil Kanber'dir. Mahalle mektebindeki hoca, Âzâde Galib'i pek tatmin etmez, onu yetersiz bulur. Kanber ona

Tuhfe-i Vehbî'yi ezberletir, Hilve-i Hakânî'nin bazı bölümlerini okur ve ezberletir, Siyer okutur, bir taraftan da bunları farklı yazı türleriyle deftere geçirir. Bir süre sonra Galib, Farsça öğrenmek ister. Babası Vahîd Efendi de bunu olumlu karşılar ve onu Vahyî Efendi'ye göndermeye karar verirler. Burada Vahyî Efendi, yeni başlayanlara Pend-i Attar, ilerlermiş sınıflarda bulunanlara ise Divân-ı Sâ'ib okutur. Divân-ı Sâ'ib okuyan öğrencilerin en seçkinlerinin başında Sâbir Çelebi ve Ayas Bey gelir:

“Sinni otuza karîb olan Sâbir Çelebi ile yirmi iki yirmi üç yaşlarında bulunan Ayas Bey Sâ'ib okuyan gençlerin en mütemeyyizlerinden addolunurdu. Çelebi'ye safvet-i kalbi, Beye cevdet-i zihni medâr-ı temeyyüz olmuştu. ‘Hiç gülmez. Az söyler. Söylerse güldürür’ tarifi ikisine de tatbik olunabilir. Şu kadar var ki biri sade-dilâne, diğeri şeytanet-kârâne söyler. Birbirleriyle muhâvereleri pek tuhaf olur. İnsan nazra-i ûlâda ikisini hem-hâl zanneder. Fakat dikkatli bakınca Çelebi'nin gözlerinde bir kusur, Beyin gözlerinde ise başka bir nûr görür. Bir de berikinin yüzünde gizli bir tebessüm vardır. Ötekinin çehresi ise ibtisâm isti'dâdından bütün bütün mahrum gibi durur.”⁷

Bu noktadan sonra Sâbir Çelebi ve Ayas Bey'in hikâyesi başlar. Sâbir Çelebi kendini asrın en büyük şairlerinden saymaktadır, fakat aslında böyle değildir. Böyle olmadığını bilen yakın arkadaşı Ayas ise onu sürekli övmektedir. Bu nedenle Sâbir Çelebi, Ayas'ı çok sever. Fakat ona herkes Ayas gibi davranmaz. Arkadaşlarıyla beraber bulunduğu bir mecliste Enderunlu Vâsıf Osman'ın bir şarkısı okunur. Orada bulunanlar bu şarkıyı çok beğenirler, fakat Sâbir Çelebi beğenmez. Bunun üzerine ondan bu şarkıya bir nazire söylemesini isterler, o da bunu yapacağını söyler, gece boyunca uğraşır fakat başarılı olamaz. O günden sonra bu arkadaşlarıyla da bir daha görüşemez olur.

Sâbir Çelebi alıngan bir insandır. Kendi büyüklüğünü kabul etmeyen insanlardan ya uzaklaşır ya da uzaklaşmak zorunda kalır. Hoca Neşet'in öğrencisi olan Sâbir Çelebi, kendisine bir mesele [problem] soran hocasına doğru cevap veremeyince, Hoca Neşet biraz latife eder, Çelebi çok

kırılır ve bir daha hocanın yanına uğramaz. Herhalde ondan sonra Hoca Vahyî'nin sınıfına devam etmiştir. Eserin daha önce edebiyatçıların biyografilerinin yazılması gerekliliği üzerinde durulmasına paralel olarak burada, Hoca Vahyî'nin Sâbir Çelebi ve Ayas Bey'in bulunduğu sınıfa Sâ'ib'in mükemmel bir biyografisini yazdırdığı söylenir. Hoca Vahyî, Sâ'ib'in atasözü yerine geçen beyitlerini ve mısralarını, açıklamalarıyla birlikte öğrencilerinin defterine yazdırmıştır. Ama onlara Sâ'ib öğretirken, yine de herkese eleştirel bir yaklaşımla bakılması gerektiğini söylemiş ve onun da hatalarını bularak öğrencilerine göstermekten kaçınmamıştır. Sâbir Çelebi bu duruma çok sinirlenir.

Anlatının bir sonraki bölümü, II. Mahmud'un Kâğıthane'de görünüşüyle başlar. Buradan Sâbir Çelebi ve Ayas'ın Kâğıthane'ye gidişine geçilir. Çelebi, orada uzaktan gördüğü iki kadından birini sevdiği kadına benzetir. Tabii bu durum Ayas'ın gözünden kaçmaz. İki gün sonra Çelebi eve döndüğünde sevdiği kadından manzum olarak yazılmış bir aşk mektubu alır. Sevgilisi onu cuma günü Kâğıthane'de bekleyecektir. Çelebi dayanamaz, hemen gider. Tabii ne sevgili ne de başka şey vardır. Cuma günü geldiğinde de Kâğıthane'ye gider, ama yine sevgiliden eser yoktur. Bunun üzerine sevgilisine manzum bir cevap yazması için Ayas'a gider. Ayas cevap yazar, fakat cevap da roman da yarıda kalır.

Mehmed Muzaffer Mecmuası, oldukça ilginç bir eser olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu, eserin sınıflandırılmasında ve okunmasında da devam eden bir ilginçliktir. Esere yaklaşımlarda, daha çok Şeyh Galib ön plana çıkmıştır. Muallim Naci'nin eserinin 22-23. sayfalarında yayımladığı Şeyh Galib'in ağzından yazılmış olan mektuba, birçok araştırmacı tarafından özellikle vurgu yapılmıştır. Sadeddin Nüzhet Ergun ve Sedit Yüksel arasında mektubun gerçek olup olmadığına dair bir tartışma yaşanmış, Sadeddin Nüzhet, bu mektubun Muallim Naci tarafından yazıldığını söylemiş, Sedit Yüksel ise mektubun gerçek olduğunu savunmuştur.⁸ Bu mektup, yayımlanan Şeyh Galib Divanı'nda da bir vesika olarak kullanılmıştır.⁹ Dolayısıyla esere Şeyh Galib hakkında bir vesika gibi yaklaşılmıştır. Eseri, türler arasında bir yere sokma girişimleri Birol Emil tarafından 1978 yılında İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili

ve Edebiyatı Bölümü öğrencilerinden Durmuş Ali Deniz'e yaptırılan tezde de devam etmiştir:

“Gerçi bu küçük kitap, yer yer bir hikâye havası taşır. Fakat, bazı ilave ve istidratlar dışında, burada anlatılan olaylar ve bazı şahıslar tarihi gerçeklere uygundur. Türk, İran ve Fransız şairleri hakkında verilen bilgiler, onların eserlerinden zikirler ve yapılan tercümelerle, bu eser daha ziyade öğretici bir mahiyeti haizdir.”¹⁰

Ahmet Hamdi Tanpınar ise eseri bir sınıflandırmaya tabi tutmuyormuş gibi görünmesine rağmen, bunun daha çok bir roman olarak kabul edilebileceği görüşündedir ve bu esere ilk dikkati çeken de odur:

“Mehmet Muzaffer Mecmuası’na gelince bu küçük ve dağınık kitap kadar Muallim Naci’yi anlatan başka bir vesika bulunamaz. Vâkıa onun Şark ile Garp arasında bocalayışını bu yüzden âdeta bir nevi müvazaada yaşayışını, mizacının kendi üzerinde katlanan büyük hamlelerden ziyade, muayyen iş üzerinde sabırlı çalışmaya müsait olduğunu bütün eseri gösterir. Fakat Mehmed Muzaffer Mecmuası daha ileriye gider ve ondaki esaslı noksanı verir.

Kitabımızda, bu ilk yenilik devrinde hakiki muhayyelenin yokluğundan hemen her şair ve muharrir dolayısıyla bahsettik. İşte Naci’nin hikâye tecrübesi bu noksanın sırrını açar. Filhakika muhayyelenin her şeyden evvel bir içten uygunluk ve bir konstrüksiyon işi olduğunu biz orada açıkça görürüz.

Ezhar-ı efkâr, Şeyh Galib’in bir biyografik romanı (vurgu bana ait) gibi başlar ve sonra birdenbire büyük şairin baba dostu Vahit Efendi’nin oğlu Azade Galib Efendi’nin, Şeyh Galib’in verdiği adla Mehmed’in hikâyesi olur.”¹¹

Ben de Mehmed Muzaffer Mecmuası’nın bir roman denemesi olduğu görüşüne katılıyorum.

Tanpınar şöyle devam ediyor:

“(…) Bu kitabın istitratları ile mukaddemesi üzerinde de durmak gerekir. Hikâyenin sahaflardan satın alınan bir mecmuada bulunması, Hurdefuruş muharririne lâıyk iyi kullanılmış yerli bir unsurdur. Naci, frenklerin tabirince, eski kitap karıştırmaktan (bouqiner) hoşlanan adamdı. İstitratlarda ise cemiyetin kısa Garp tecrübesinden kültür ve tarihimize başka gözle bakmasını öğreten bu kitap meraklısı, edebiyatımızın edebiyatını yapmağa çalışır. Onun, Hakanî ve Nailî gibi muayyen şairleri değerlendirdiği, unutulmuş zevkleri tazelediği muhakkaktır. Eski şairler için yazdığı şeyler bu bakımdan üzerinde ısrarla durulması gereken tecrübelerdir. Yalnız, Naci bunları yaparken ileriye gidiyor, yeni mektebin ve düşüncenin artık üzerine bütünüyle dönmesine imkân olmayan Fars ve Arap şiirinden de sık sık bahsediyordu. Haksız olmamak için onun devrinde frenk şiirinden değilse bile şairlerinden en fazla bahseden adam olduğunu da söyleyelim.”¹²

Tanpınar'ın tespitinde ilk dikkati çeken “muhayyelenin yokluğu” konusuna Muallim Naci'nin bu eserde yer vermesidir. Gerçekten bütün eserde birlik olarak var olan tek şey budur. Şeyh Galib'in hayatıyla ilgili kısımlar, Âzâde Galib'in anlatıldığı bölümler, Boileau ve Nefî, La Fontaine, Hüsrev-i Dehlevi, Mevlânâ, Şeyh Sâ'dî, Sâ'ib, Hakanî ile ilgili kısımlarda da ortak olan nokta “muhayyelenin yokluğu” konusudur. Eserin başından itibaren bu konu şiir ile birlikte tartışılır. Eski şiir ile yeni şiiri birleştirecek bir nokta aranmaya çalışılıyor gibidir. Eserin tamamında “muhayyele yokluğuna” bu şiir meselesi eşlik eder. Bu nedenle bütün eser boyunca eski şiir ile yeni şiir yan yana getirilir. Bu yönüyle Mehmed Muzaffer Mecmuası, biraz sonra değineceğimiz Recaizade Mahmud Ekrem'in *Araba Sevdası*'nın değil, Halit Ziya'nın *Mai ve Siyah*'ının da ilk halkasını oluşturur. Fakat romanda şiir konusu her seferinde klasik üslupla yetişmiş Âzâde Galib ya da Hoca Vahyî'nin öğrencilerinin yazdığı şiirleri eleştirmesiyle ortaya konur. Bazen de Sâ'ib gibi şairlerin yazdıkları eserler üzerinden, şiirlere eleştirel bir yaklaşım getirirler ve öğrencilerine eserlere bu şekilde eleştirel yaklaşımları konusunda öğüt verirler. Bu noktada Muallim Naci'nin eseri, bizi bu

eser hakkında Tanpınar'ın ikinci tespiti olan Recaizade Ekrem ile arasındaki ilişkiye getirir:

“Bu hikâyedeki Sabir Çelebi'nin, Muallim Naci'nin anladığı çizgileriyle Ekrem Bey'i hicv için icad edildiği, onun şahsına doğru kayan bir nevi Felâtun Bey olduğu tahmin edilebilir. Fakat asıl dikkate değer taraf bu son episod'un Ekrem Bey'in Araba Sevdası ile olan mevzu yakınlığıdır. Sabir Bey'in macerasını andıran bir taraf bulunduğu gibi iki kahraman da birbirlerine çok benzerler.

Bazı teferruatta da takip etmek mümkün olan bu yakınlıklara iyi dikkat edilirse Ekrem Bey'in, Mehmet Muzaffer Mecmuası'nın dağıtık ve yüzü eskiye dönük havasında nisbeten geniş hayat tecrübesine ve roman hayatının seviyesine göre iyice değiştirip geliştirdiği, nesline mal ettiği bir hikâye kanaviçesi bulunduğu tahmin edilebilir. Bu takdirde Ekrem Bey'in eserindeki Keşfî Bey'in de Ezhar-ı Efkar'ın Ayas Bey'inden geleceği aşikârdır. Bu eseri incelerken ileri sürdüğümüz fikirlerle tenakuz halinde bulunmayan, belki doğuş şartlarını biraz daha aydınlatan bu ihtimal doğru ise Ekrem Bey biraz da kendisine çevrilmiş bir silahı tarafsızlaştırmış demektir. Belki zamanında bu münasebetin üzerinde durulmuştur.”¹³

Mehmed Muzaffer Mecmuası şiir ve muhayyelenin yokluğu üzerine bütün bu söyledikleriyle Recaizade Mahmud Ekrem'in Araba Sevdası'nın yazılmasında gerçekten büyük bir rol oynamıştır. Öyle ki Ekrem'in Araba Sevdası'nda yarattığı Bihrûz ile Servet-i Fünun şairlerini karikatürize etmesi meselesi de burada başka bir boyuta taşınır. Böylece Araba Sevdası'ndaki bu züppe tipinin, bizzat yaratıcısının da benzer bir hayata sahip olmasına rağmen, neden Ekrem tarafından yaratıldığı konusundaki görüşlere de bir üçüncüsü eklenebilir. Şerif Mardin, bu konuya cevap olarak Ekrem'in Yeni Osmanlılar'la arasındaki yakınlığı vermiştir:

“(…) Recaizâde gibi edebî inceliğiyle tanınmış bir yazarın nasıl olup da Bihrûz karakterini bu denli zevkle ele aldığını anlamak zor

oluyor. Recaizâde Ekrem'in gençliğinde, 1860'larda Bihruz Bey'in benzeri tipler ile alay eden Yeni Osmanlılarla yakınlığı hatırlanırsa, durum biraz daha aydınlığa kavuşur."¹⁴

Nurdan Gürbilek ise bunda Ekrem'in kendi hayatının önemli olduğunu, insanın en iyi yazacağı şeyin bizzat kendi tecrübesi olduğunu dile getirmiş ve şöyle devam etmiştir:

"(...) Recaizade Ekrem tam da bu yüzden, kendi 'Bihruz sendromu'na rağmen Tanzimat romanının barındırdığı çatışmaları, etkilendiğin yol açtığı melezliği, melezliğin içerdiği dil çıkmazlarını ortaya çıkarabilmişti. Yazarın iç dünyasının da tıpkı Bihruz'ununki gibi 'fabrike edilmiş' bir iç dünya olabileceğini, yani Tanzimat yazarının kendi zorunlu bovarizmini, kendi kaçınılmaz bihruzluğunu sezdirebilmiş, roman yazma arzusunun da bir 'araba sevdası' olduğunu hissettirebilmişti."¹⁵

Buna verilecek üçüncü cevap ise Tanpınar'ın da tespit ettiği gibi, Mehmed Muzaffer Mecmuası'nın yazılmış olmasıdır. Romanın son bölümü olan Sâbir Çelebi ve Ayas Bey'in hikâyelerinin anlatıldığı kısım gerçekten *Araba Sevdası*'nın Bihrûz'u ve Keşfi Bey'i arasındaki ilişkiyle yakınlık gösterir. Burada da *Araba Sevdası*'nda olduğu gibi sürekli Bihrûz'u öven Keşfi Bey'e karşılık, sürekli Sâbir Çelebi'yi öven bir Ayas Bey vardır. Hem Keşfi hem de Ayas, aslında karşısındaki kişiyi aldatmakta ve onunla alay etmektedirler. Bihrûz'un âşık olduğu Periveş Hanım için şiir yazma girişimlerine karşılık, burada Sâbir Çelebi, sevdiği kadın için kendisine yazılan manzum mektuba cevap olarak Ayas Bey'e bir manzume yazdırır, fakat bu şiir de roman ile birlikte yarım kalır. Tüm bu nedenlerden dolayı *Araba Sevdası*, Mehmed Muzaffer Mecmuası'na karşılık olarak yazılmıştır. Eserin neden yarım kaldığı konusunda ise herhangi bir bilgiye ulaşamadım.

Mehmed Muzaffer Mecmuası'nda ortaya konulan Sâbir Çelebi tipi, Tanzimat romanının temel sorunlarından biri olan züppe tipine yakınlığıyla da dikkati çeker. Fakat Sâbir Çelebi, bir alafranga züppe değildir. Buna

rağmen züppenin kendini beğenmiş, budala ve saf tarafları Sâbir Çelebi'de de vardır ve bütün Tanzimat romanlarında yer alan erkek çocukları gibi Sâbir Çelebi de babasızdır.

Mehmed Muzaffer Mecmuası'nda Muallim Naci, birçok beyte, tarih düştürmeye, çeviriye de yer vermiştir. Fakat özellikle çevirilerde adını zikrettiği ve Âzâde Galib tarafından yapılan, öğrencilerinden Selim Efendi'nin defterinde kayıtlı olan çeviriler de aslında kendisine aittir.¹⁶ Bu, Tanpınar'ın Muallim Naci'nin eserinde bahsettiği Âzâde Galib'i bir nevi hoca gibi tanımış olmasının delili gibi görünebilir. Aslında bu, Naci'nin onu hoca gibi gördüğüne değil de bizzat Âzâde Galib üzerinden kendi sesini duyurduğuna ispat olarak kabul edilebilir. Bu nokta da yine Tanpınar'ın sözünü ettiği anlamda, bu eserin Naci'yi en iyi ifade eden eser olması da anlamlıdır. O dönem aydınının, içinde bulunduğu bütün tereddütler ve neyin nasıl olacağı meselesi üzerindeki duruşunda Muallim Naci, neredeyse bütün düşüncelerini olduğu gibi kâğıda geçirmiştir. Bu açıdan da Mehmed Muzaffer Mecmuası dönemindeki aydının muğlak düşünen kafası hakkında önemli ipuçları verir.

Mehmed Muzaffer Mecmuası'nı yayıma hazırlarken, Muallim Naci'nin eserin içinde çevirdiklerinin dışında kalan kısımlarda yer alan Farsça ve Fransızca kısımların çevirileri de dipnotlarla ilave edildi. Metinde yer alan ve yine Muallim Naci tarafından çevrilmeyen bazı Fransızca kısımların çevirilerini de parantez içinde gösterildi. Farsça kısımları Vural Genç okudu ve çevirdi. Fransızca kısımların çevirisini Banu Öztürk yaptı. Eseri, günümüz okuyucusunun da anlayabilmesi için, Latin harflerine aktarmanın dışında yazarın üslubunu bozmadan bir de sadeleştirme yapıldı. Bu kısımda yer alan Divan edebiyatına ait beyitlerin nesre çevrilmesinde Yrd. Doç. Dr. Hanife Koncu'nun büyük yardımını gördüm. Sadece Şeyh Galib'in Hüsn ü Aşk'ından alıntılanan kısımları Muhammet Nur Doğan'ın hazırladığı Hüsn ü Aşk¹⁷ kitabından ve Hakanî'nin Hilye-i Hakanî'sinden alıntılanan kısımları İskender Pala'nın Hilye-i Saadet¹⁸ adlı çalışmasından alındı. Günümüz okurunun zorlanmadan okuyabilmesi için sadeleştirilmiş metni kitabın başına aldık. Uzmanlar ve meraklılar Muallim Naci'nin Latin harflerine aktarılmış özgün metnini kitabın

ikinci bölümünde bulabilirler. Ayrıca metin, Latin harflerine aktarırken orijinal metnin sayfa numaraları da metnin yan tarafında gösterildi. Metinde Hicri ve Rumi olarak verilen tarihlerin yanına parantez içinde Miladi tarihlerde eklendi. Yıldız işaretli dipnotlar Muallim Naci'ye aittir. Prof. Dr. Abdullah Uçman, eserin Latin harflerine aktarılışında çok yardımcı oldu. Ve sevgili Onur Gümüş, ne zaman yardıma ihtiyacım olsa hep yanımdaydı. Bu kitaptaki katkıları için yukarıda adı geçen herkese teşekkür ederim.

SEVAL ŞAHİN

Notlar

- 1 Muallim Naci ve eserleri hakkında kapsamlı bir çalışma için bakınız, Celal Tarakçı, *Muallim Nâcî Efendi-Hayatı ve Eserlerinin Tedkiki*, Samsun, 1994.
- 2 Arap Edebiyatında Deyimler ve Atasözleri
- 3 Muallim Naci, *Mehmed Muzaffer Mecmuası*, 1306, s. 11-12.
- 4 Age., 1306, s. 12-13.
- 5 Homeros'un *Odysseia*'sında peri.
- 6 Age., s. 75.
- 7 Age., s. 97.
- 8 Bu konuya ilk dikkati çeken Beşir Ayvazoğlu olmuştur. "Yaşayan Şeyh Gâlib", *Şeyh Gâlib Kitabı*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yay., İstanbul, 1995, s. 147.
- 9 Muhsin Kalkışım, *Şeyh Gâlib Divanı*, Akçağ Yay., Ankara, 1994.
- 10 "Muallim Naci ve Mehmed Muzaffer Mecmuası", İstanbul Üniversitesi Lisans Tezi, 1978, s. 1. (Söz konusu tezde, muhtemelen daktilo edilirken birçok kayma ve atlama yapılmış. Ayrıca Farsça kısımların okunuşunda oldukça yanlışlıklar söz konusu. Fransızca kısımlar ise hiç çevrilmemiş.)
- 11 19. *Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, Çağlayan Kitabevi (5. baskı), İstanbul, 1988, s. 608.
- 12 Age., s. 609-610.
- 13 Age., s. 609.
- 14 "Tanzimat'tan Sonra Aşırı Batılılaşma", *Türk Modernleşmesi*, (15. baskı), İletişim Yay., İstanbul, 2005, s. 57.
- 15 "Kadinsılılaşma Endişesi", *Kör Ayna-Kayıp Şark*, Metis Yay., İstanbul, 2004, s. 73.
- 16 Bu konuda ayrıntılı bilgi için bakınız, Fevziye Abdullah Tansel, "Muallim Naci ve Tercüme", *Tercüme*, cilt: 4, sayı: 22, 19 İkinci Teşrin 1943, s. 238-245.
- 17 Ötüken Yay., İstanbul, 2002.
- 18 L&M Yay., İstanbul, 2002.

Muallim Naci

(1849-1893)

Tanzimat Devri şair ve yazarlarından. Asıl adı Ömer. Küçük yaşta babası ölünce (1857) annesiyle beraber dayısının yanına Varna'ya gitti, öğrenimini orada medresede yaptı. Varna Rüşdiyesine öğretmen oldu (1867), Naci mahlasıyla şiirler yazmaya başladı, mutasarrıf Said Paşa'nın yanında Rumeli ve Anadolu'da birçok yerlerde memurluk yaptı, İstanbul'a dönünce gazeteciliğe geçti, Tercüman-ı Hakikat gazetesinin edebiyat sayfasını yönetti (1883-1885), Saadet ve Vakit gazetelerinde çalıştı. Galatasaray Lisesi ve Mekteb-i Hukuk'ta edebiyat öğretmenliği yaptı. Kalp krizi sonucu öldü, Divanyolu'nda Sultan Mahmud Türbesi bahçesinde gömülüdür. Tercüman-ı Hakikat ve Saadet gazetelerinde divan şiiri akımına tekrar hız veren, yeni zevkin o günkü temsilcileri Recaizâde ve Hâmid'e karşı hücumla geçen Muallim Naci, aldığı köklü medrese kültürü etkisiyle divan şiiri yazmakla beraber, zaman zaman Batı anlayışına uygun şiirler de yazdı; bu iki çeşit şiirinde sade, duru diyebileceğimiz bir Türkçeyi aruza ustalıkla aktardı.

Eserleri

Edebî Tenkitleri ve Sözlük Çalışmaları: Muallim (1303), Demdeme (1303), Mîzan Gazetesi ile Aleyhinde Neşrolunan Bazı Fıkârâta Karşı Muallim Naci Efendi Tarafından Yazılan Müdâfaanâmedir (1303), Istilahât-ı Edebiyye (1307), Lugat-ı Naci (1308, eser fetva kelimesine kadar Muallim Naci tarafından hazırlanıp yayınlanmış, Naci'nin ölümü üzerine geri kalan kısmı Müstecâbizâde İsmet Bey tamamlamıştır), Çocuklar İçin Lugat Kitabı (1317), (Naci'nin 1886'da Mürüvvet gazetesinde tefrika edilen, daha sonra ancak beş forması basılabilen Kamûs-ı Osmânî adlı yarım kalmış bir lügatı daha vardır).

Biyografileri: Osmanlı Şairleri (1307), Esâmî (1308).

Mektupları: Yazmış Bulundum (1301), Şöyle Böyle (1302), Mektuplarım (1303), İntikad (1304), Muhâberât ve Muhâverât (1311);

Hâtıraları: Medrese Hâtıraları (1302), Yâdigâr-ı Avnî (1303);

Tercümeleri: Hurde-fürûş (1302), Sâib'de Söz (1303), Sânihâtü'l-Arab (1303), Emsâl-i Alî (1303), Sânihâtü'l-Acem (1304), Hükemü'r-Rifâî (1304), Hulâsetü'l-İhlâs (1304), Mütercem (1304), Ubeydiyye (1305), Numûne-i Sühân (1307), Thérèse Raquin (1307), İnşâ ve İnşâd (1308).

Diğer Eserleri: İcâz-ı Kur'an (1301), Muammâ-yı İlâhî yahud Bazı Süver-i Ku'âniyyenin Ev'alindeki Hurûf-ı Teheccî (1302), Nevâdirü'l-Ekâbir (1303), Mehmed Muzaffer Mecmuası (1306), Târîh-i Selâtin-i Âl-i Osman (Ertuğrul Gazi, Osmanlı Devleti'nin kuruluşu ve Orhan Gazi devriyle ilgili üç bölümün (cüz) yer aldığı bir yazma nüshası Türk Tarih Kurumu kütüphanesinde (nr. 525), sadece Ertuğrul Gazi'nin hayat hikâyesinin yer aldığı ilk bölümün müellif hattınüshası İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'ndedir (TY, nr. 4127), Aruz Numûnesi (1313), Necm-i Saadet (Tercümân-ı Hakikat'in edebî sütununda çıkan bir kısım yazılarından meydana gelmektedir. Naci'nin ölümünün ardından müsveddeleri arasında çıkan Heder (1326) iki perdelik oldukça basit bir trajedidir.

(Behçet Necatigil, Edebiyatımızda Eserler Sözlüğü, Varlık Yay., (9. baskı), İstanbul, 1979 s.209-210. Abdullah Uçman, "Muallim Naci", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, cilt: 30, İstanbul, 2005, s. 315-317.)

MEHMED MUZAFFER MECMUASI
SADELEŞTİRİLMİŞ METİN

Takdim

Muallim Naci

Sahaf Çarşısı'nda bazen mezar edilen kitaplarla beraber perakende şeyler de satılır. Bunlara alan da satan da o kadar ehemmiyet vermez. Halbuki aralarında beklenenin üstünde mühim parçalar görüldüğü vardır. Bundan dolayıdır ki merak sahipleri bazı nâdir esere tesadüf etmek ümidiyle o sınıftan olan kâğıtların satın alınmasına rağbet gösterir. Aldıkları perakendelerin içinde gerçekten istifade olunacak bir şey bulabilirlerse harap yerde hazine bulmuşa dönerler. Bulamazlarsa bunlar zaten piyasada dolaşan kitapların yanına ekleme tarzında katılmış olacağından pek de zarara uğramış olmazlar.

Hiçbir şeye ehemmiyet vermek istememek mesleğinin hiçbir şey olmadığını anlayanlar her şeye –lüzumu kadar- ehemmiyet verirler.

Hirbir şeye ehemmiyet vermek istemeyen adamın ne ehemmiyeti olabilir? Benim gibi biri karşısına çıkıp da “ Sen bir şeysin. Ben de bir şeyim. Senin için benim ehemmiyetim yokmuş. Gittiğin yolu –geçici olarak- kabul ederim. Öyle ise benim için de senin ehemmiyetin yok” diyecek olursa ne cevap verir?

Bununla beraber gariptir ki hiçbir şeye ehemmiyet vermek istemeyenler kendilerine ehemmiyet verirler.

Geçenlerde oradan geçiyordum. Birtakım kitaplar mezar ediliyordu. Durdum. İşe yarayacak bir şey bulabilmek ümidiyle bunların isimlerinin olduğu defteri süzmeğe başladım. Şu işaret gözüme ilişti: “Divân-ı Zahîr-i Faryabî – nefis yazma”

Divân-ı Zahîr-i Faryabî

Ber-Kâbe be-düzd eger bi-yâbî^{*}

* Zahîr-i Faryabî Divanı, eğer bulabilirsen anlarsın ki Kâbe'de elde edilmiştir. Oradan alınan ilhamla yazılmıştır.

Latifesi hâtırına geldi. Elde olduğunu sahaftan haber aldığım bu kitabı – dellalı çağırıp- ziyaret ettim. Hakikaten nefis bir ta'lik yazması. Cildi, kâğıdı da latif. Oldukça yaldızlanmış da.

Suale gerek kalmadı. O aralık dellal “Zahîr-i Faryâbî Divânı”- yüz kırk beş!” diye bağırdı. Bundan sonra elinde bulunan perakendeleri gösterek “Bunlar da beraber” dedi.

Zahîr'im yoktu. Divanı edinmek üzere arturmağa başladım. Böyle şeylerin müşterisi çok olmadığından sekiz on kuruş daha çıktıktan sonra üzerimde kaldı. Perakendelerle beraber kitabı alıp eve geldim.

Ben bir kitap edindiğim vakit çocuk gibi sevinirim. İhtimal ki onu bana satan da –değerinden daha fazla fiyata verdiği için- sevinir. Varsın o da sevin sin. Her hâlde ben aldanmam. Çünkü okumasından edilecek istifade, karşılığında verilecek paradan ziyade olmayacak bir kitap tasavvur edemem.

Büyük bir şevkle divanı karıştırıp okumağa başladım. Hattın nefisliğiyle beraber yanlışsız da olması hoşuma gitti. Bu tesadüften pek memnun oldum.

Bir zaman sonra gözden geçirme sırası perakendelere geldi. Hepsini yazma idi. Baktım: Hazret-i Mevlânâ'nın “Fihî Mâfih”inden yirmi otuz sayfa –Şeyh Nizamî'nin “Mahzen'ül-Esrâr”ından beş altı kâğıt – Mevlana Câmi'nin “Silsiletü'z-Zeheb”inden birkaç parça...

Fazlaca örselenmiş zarif ciltli bir de kitap var. Açtım baktım. Birinci yaprağının zahrında şu işaretleri gördüm.

Ezhâr-ı Efkâr (Fikir Çiçekleri)

Ezhâr-ı Efkârın Menşei (Fikir Çiçeklerinin Kökeni)

Ezhâr-ı Efkârın Güşâyışi (Fikir Çiçeklerinin Açılışı)

Mecmua Sahibi: Mehmed Muzaffer

Fi 27 Nisan sene 1279 (9 Mayıs 1863)

O yaprağı çevirdim. Aşağıdaki mısralarla beyitler gözüme çarptı:

Bül-aceb geldi Muharrem'de bu bayram bana
(Bu bayram Muharrem'de bana çok acayip geldi.)

Âh kim hâtır-ı nâ-kâma belâdır matlab
(Nasipsiz olan gönle istek beladır. Âh!.)

Peymâne-i hurşîd leb-â-leb görünür hep
(Güneş kadehi hep dudak dudağa görünür.)

Merd-i vahdet sübha vü zünnâra etmez iltifat
(Vahdete inanan kişi tesbihe ve papaz kuşağına iltifat etmez.)

Gönül ders-i gamın çoktan unuttu hâtırın hoş tut
(Gönül gam dersini çoktan unuttu, gönlünü hoş tut.)

Bezm-i şâdîde olur girye-i mestâne abes
(Mutluluk meclisinde sarhoşların ağlayışı abes olur)

Çare-sâz kâinatı çare-hâh etmek de güç
(Çare bulan kâinatı çare isteyen etmek de güç.)

Hele bir kere nigâh eyle ne söyler kâğıt
(Kâğıt, hele bir bakış eyle, ne söyler.)

Olur mu me'hâzî azb olsa da a'zâb-ı lezîz?
(Kaynağı tatlı olsa da azabın lezzeti olur mu?)

Kadr-i dürr-i gevheri âlem bilir
(Cevher incisinin kıymetini âlem bilir.)

Âdemi ammâ yine âdem bilir
(İnsanı yine insan bilir)

Bu tavr-i bî-sebebe lâ-büdd infiâl olunur
(Bu sebepsiz tavra şüphesiz gücenilir.)

Bizi kat'-ı ricâ-bahşıyla memnûn eylemişlerdir
(Bizi rica bağışlayarak memnun etmişlerdir.)

Bizi hem deyre hem mihrâba mensûb eylemişlerdir
(Bizi hem kiliseye hem mihraba mensup etmişlerdir.)

Bu bîmârın ilâcın sabr-ı Eyyûb eylemişlerdir
(Bu hastanın ilacını Eyüb sabrı etmişlerdir.)

O cürmün özü müşkildir ki kâminden zuhûr eyler
(O kabahatin özü zordur (sadece) olgundan ortaya çıkar.)

Güş eylemem atıyye-i Hâtem fesânedir
(Hâtem'in lutfunu dinlemem (zira) efsanedir.)

Ser-rişte-i bî-kaydı divânede kalmıştır
(Kayıtsızlık ipinin ucu delide kalmıştır.)

Her sözde Zülfikâr-ı Ali'ye yemin eder
(Her sözde Ali'nin Zülfikâr'ına yemin eder)

Gürûh-ı ehl-i sühan öyledir belî derler
(Söz ehli öyledir, evet der.)

Bîgâne-meşreb etmedi bir âşinâ nazar
(Yabancı meşrepli bir tanıdık bakış etmedi.)

Her sûreti Hak sanma ki erbâb-ı felâket
Rüyada nice devlet-i bîdâr görürler
(Her sureti hak sanma, (zira) felaket sahipleri rüyada nice uykusuz devlet görürler.)

Efsürde-dilleri tama-ı hâm tazeler
(Donmuş gönülleri olgunluk isteği tazeler.)

Tekye-gâh-ı ma'rifet gördüm harâb olmuş aceb
Hırka-pûşânı harâbâtın da irfânsız mıdır?
(Marifet dergahı harap olmuş gördüm, acaba meyhanenin hırka giyenleri de irfansız mıdır?)

Nevâ-yı sâz-ı muhabbet bozuk düzen yaraşır
(Muhabbet sazının nağmesine bozuk düzen yaraşır.)

Sen artık eylediğim âh ü zârı benden sor
(Sen artık ettiğim âh ve inleyişi benden sor.)

Teftîş-i sırr-ı hulk safâya hâlel verir
(Tabiat sırrını araştırmak mutluluğa zarar verir)

Her sühan-ver mazhar-ı ihsân-ı Mevlânâ mıdır?
(Her söz söyleyen Mevlânâ'nın ihsanına mazhar mıdır?)

Ey pîr-i köhne rîşe-i endîşeden çi-sûd
Âhir dıraht-ı ömrü devirmez mi rûzigâr
(Eyyaşlı pir, kökleşmiş fikirden ne fayda, (zira) ömür ağacını
sonunda rûzgâr devirmeyecek mi?)
Vakt-i şâdî de gelir mevsim-i mihnet de geçer
(Mutluluk zamanı da gelir, üzüntü mevsimi de geçer.)
Fikr etse âdem hâl-i âlemi garipser
(İnsan dünyanın hâlini düşünse garip bulur.)
Şeyh bir bal yedi kim Kâdî-i Sîroz yemez
(Şeyhin yediği balı Sîroz kadısı yemez.)
Davaya düştü şimdi bizimle güvâhımız
(Şahitlerimiz şimdi bizimle davaya düştü.)
Su uyur düşman uyur hasta-i hicrân uyumaz
(Su uyur, düşman uyur, ayrılık hastası uyumaz.)
Bekâ iklimin özler cân-ı bî-sâmânım eğlenmez
(Kudretsiz canım, sonsuzluk ülkesini özlediğinden eğlenmez.)
Kâmil hatâ eder ki onu câhil eylemez
(Olgun kişinin yaptığı hatayı cahil yapmaz.)
Feyz-i ezeli merd-i külehdâra mı mahsûs?
(Ezeli lutuf külah sahibi kişiye mi mahsus?)
Acceptir vakt olur kim matlaba esbâb olur mâni
(Zaman olur isteğe sebeplerin mani olması gariptir.)
Hâtur-ı ağıyâr için ben yârdan kılmam ferâğ
(Rakiplerin gönlü için ben sevgiliden vazgeçmem.)
Başı ucunda bî-hûde şem-i mezâra yuf!
(Başucundaki beyhude mezar mumuna yuf!)
Al kerh-i nâyı destine çal rûzigâra yuf!
(Eline neyi al, rûzgâra yuf çal!)
Sen bu bâzîçeye aldanma temâşâsına bak
(Sen bu oyuncağa aldanma izlemeye bak)

Gehi şîrk-i celî tarzında î mân olduğun duyduk
(Bazen şîrk koştuğun meydanda imana geldiğini duyduk)

Neler görür ser-i gure şarâb oluncaya dek
(Koruk üzümü şarap oluncaya dek neler görür.)

Dûzâh-nişîn-i âteş-i fakr olduğun kalır
Ey âhiret-harâb tehîdir tevekkülün
(Ey âhireti harap olmuş kimse, senin tevekkülün boşunadır, fakirlik
ateşinin cehenneminde oturduğun kalır.)

Gel ârif ol ki ma'rifet olsun tecâhülün
(Gel ârif ol, senin cahilliğin marifet olsun.)

Mâtemi hem-hâne-i sûr olmasın bir kimsenin
(Bir kimsenin matemi düğün hânesi gibi olmasın.)

Vardık der-i saâdetine yâri görmedik
Girdik behişte hayf ki dîdârı görmedik
(Saadet kapısına vardık sevgiliyi görmedik, cennete girdik, eyvah
yüzünü görmedik.)

Böyle ol kimse demez yoksa sana hoş geldin
(Böyle ol, yoksa sana hoş geldin demez.)

Girersin belki nâgeh kanına bir bî-günâhın gel
Kusura bakma gel ey serv-i ser-bülendim gel
(Belki bir günahsızın kanına birdenbire girersin, ey yüce başlı
servim kusura bakma gel.)

Derd-i dili söylenmeyecek râz sanırdım
(Gönül derdini söylenmeyecek sır sanırdım.)

Devri hoş geçtiğini Cem'den işitsem de hele
Bu edâ meşreb-i eyyâm değildir bilirim
(Devrinin hoş geçtiğini Cem'den işitsem de, bu eda günlerin meşrebi
değildir bilirim.)

Başıma ol Hümâ benim salmadı sâye neyleyim
(O Hüma benim başıma gölgesini düşürmedi neyleyeyim.)

Münkirân-ı cezbe-i dîdâr kâfirdir bütün
(Sevgili cezbisini inkar edenlerin hepsi kâfirdir.)

Gül mevsimi gül-âb hem olsun hem olmasın
(Gül mevsimi gül suyu hem olsun hem olmasın.)

Dedi kim zâlim-i hûn-hâr değilsin de nesin?
(Kan içici bir zâlim değilsin de nesin dedi.)

Mir'ât içinde sûreti âdem sanır gören
(Ayna içinde görüntüyü gören insan sanır.)

Böyle şeylerden beyim! Kan olduğun bilmez misin?
(Böyle şeylerden beyim! Kan olduğun bilmez misin?)

Kâbe-i kûyunda matlab-hâh olan mecnûnların
Ekserî hacı peşîmân olduğun bilmez misin?
(Bulunduğu yerin Kâbe'sinde istekli olan mecnûnların ekserinin
pişmanlıkla hacı olduğunu bilmez misin?)

Bâde sâf olsun da zerrîn sagâr olsun olmasın
(İçki saf olsun da altın kadeh olsun olmasın.)

Derdimiz söyleriz efsâne kıyâs eylemesin
(Derdimizi söyleriz efsaneyle kıyas etmesin.)

Girme ol bed-mest için sen kana Allah aşkına
(Sen o kötü sarhoş için Allah aşkına kana girme.)

Çok cilve geçer Mûr u Süleymân arasında
(Karınca ile Süleyma arasında çok görüntü geçer.)

Çekme gam dest-gîrdir Allah
(Gam çekme Allah yardımcıdır.)

Müreccahtır sadâ-yı nâya feryâd-ı ceres şimdi
(Şimdi çan feryadı ney sesine üstün tutulmuştur.)

Böyledir erbâb-ı hâlin meşreb-i rindânesi"
(Hâl ehlinin kalender meşreplileri böyledir.)

Bunların alt tarafında aşağıdaki ibare yazılmıştı.

“Soylu üstadımız irfan sancağı, asrın bir tanesi, övünülecek derin fikirlerin sahibi Âzâde Gâlib* Efendi hazretleri tarafından makamı cennet olan aynı isimde eşsiz söz söyleyen, Osmanlı şiirinin yenilikçisi ihsanlara değer, Eş-şeyh Mehmed Esad Gâlib cenaplarının kutsal bir şekilde aklına gelen değerli şeylerden olarak ders verme zamanında ve karşılıklı şiir okumada söylenilegelen büyük kelimelerden saklayabildiklerimiz uğur kabul edilerek yukarıya kaydolunmuştur.”

Mısralarıyla beyitleri, bir de bu eklemeyi gözden geçirinceye kadar tabii ki bir iki yaprak daha çevirmiştim. Ek, sağ sayfalardan birinin sonunda bitmişti. Karşısındaki sayfa yazısızdı. Bir yaprak daha çevirdim. Evvelâ “Ezhâr-ı Efkâr’ın Menşei” görüldü. İkinci olarak “Ezhâr-ı Efkâr’ın Güşâyîşi” görüldü. O bitince kitap da bitti.

Mecmuada “Mehmed Muzaffer”den başka imza yok.

Mehmed Muzaffer kim, Ezhâr-ı Efkâr’ın yazarı o mu, bilmem. Şu kadar var ki imza ile kitabın içindeki yazıların bir elden çıkma olduğu anlaşılıyor. Fakat bundan Mehmed Muzaffer’in yazar olması lazım gelmez. Müsveddeleri beyaza çeken olabilir. “Mecmua sahibi” tabiri de buralarını destekliyor.

Ezhâr-ı Efkâr’ın yazarı, yahut müsveddeleri beyaza çeken olmak şerefini kazanmak için “Mehmed Muzaffer benim!” diye birisi çıkacak olursa pek kolay inanılmaz. İmtihana çekilir. “Yazarıyım” derse “Şuna benzer bir parça daha yazınız” denir. “Müsveddeleri beyaza çekeniyim” derse “Bir satır yazı yazınız da karşılaştıralım” denir. “Yazarı, beyaza çeken değilim ama sahibiyim” derse “İsbat ediniz” denir.

Okurlara hoş görüneceğini zannettiğim yönle Ezhâr-ı Efkâr’ın yayımlanmasını uygun gördüm.

Şimdiden vaad ederim ki öyle bir Mehmed Muzaffer peyda olup da “her ne suretle olursa olsun- mecmuanın kendisine ait olduğunu isbat ederse –çıkarları için yayımlanmasından vazgeçmemek şartıyla- malına sahip olabilir.

* Bu şahsın kim olduğunu “Ezhâr-ı Efkâr’ın Menşei” gösterecektir.

Kitabın bugünkü sahibi ben olduğumdan böyle bir şart öne sürmeğe hakkım vardır sanırım.

Bunun nesir kısmını –bir dereceye kadar eski tarzda yazılmış olması nedeniyle –tekrar kalemden geçirdiğim, yer yer altına notlar ilave ettiğim de ayrıca dikkate değerdir.

İşte mecmuayı âciz imzam altında yayımlamaya cüretim ortaya çıkmış bir kalem hizmetinden ileri geliyor. Ne mecmua sahibinin nâmını, ne de kendi hizmetimi heder etmek istedim. Yoksa böyle sahibi meydana olmayan bir eseri benimsemek güç bir şey değildi.

Fi 27 Nisan 1303 (9 Mayıs 1887)

Mehmed Muzaffer Mecmuası

Ezhâr-ı Efkâr'ın Menşei

“Hüsni ü Aşk” şâirinin –zamanında görülen saçma sapan konuşan Esadlardan temiz yüce gönüllü bir amaçla –“Esad” mahlasını “Gâlib”e değiştirmesi üzerine nasılsa meşhur “Surûrî”nin lisânından meydana çıkan:

Bilmem ey menhûs adın Esad mıdır Gâlib midir
Zâtını ta'rîf kıl kimsin kime mensûbsun
Gerçi dersin şâirâne ben tegallüb eyledim
Pîş-i erbâb-ı sühandâ Gâlibâ mağlûbsun

(Ey uğursuz! Adın Esad mıdır Gâlib midir bilmem. Kimsin, kime mensupsun kendini tarif et. Gerçi ben şâirlikte üstünüm dersin, ey Gâlib, söz ehlinin önünde mağlupsun.)

hicviyesinin İstanbul'da ortaya çıkışı Gâlib'in sevenlerini pek üzmüştü.

Vaktiyle “Hüznî” mahlasını seçen Surûrî'nin kendi geçmişini unutarak Gâlib'e böyle – mahlas değiştirmesi vesilesiyle- çıkışması bazılara eğlence olmuş ise de irfan sahibi kimselere çirkin görünmüştür.

Kimin olduğu bilinmeyen aşağıdaki kıtanın birkaç gün sonra yayımlanması o üzüntüyü oldukça değiştirdi.

Mağrurluğun olmada günden güne efzûn
Şâyeste idi mahlasın olsaydı Gurûrî
Gâlib görünen Esad'a menhûs diyorsun
Hüznî'yi unuttun mu ne yaptın a Surûrî

(Gururlu hâlin günden güne artmakta, mahlasın Gurûrî olsaydı yakışır. Gâlib görünen Esad'a uğursuz diyorsun, Surûrî, Hüznî'yi unuttun mu ne yaptın.)

Surûrî'nin saldırısı en çok “Vahîd” Efendiyi üzmüştü. Bu kişi, Gâlib'in babası “Reşid” Efendi gibi “Mevlevihâne Kapısı” semtinde oturu-

yordu. Reşid Efendi ile bir mahalle çocuğuydular. Birlikte büyümüşlerdi. Kardeş gibi sevişirlerdi.

Birbirlerinin mahvolmasıyla da iyileşemeyecek kardeşler dahi görülmekte olduğundan sevişmek meselesinde “kardeş gibi” benzetmesine yer bulunamamak lazım geleceği görüşünde bulunursa da –bir asıldan gelen insanların genelinde bir örneğe göre hareket edecek şekilde sevişen kardeşler de bulunduğundan- o görüşün sakatlığında tereddüd olunmaz.

Vahîd Efendi pek de “bilgili” denilecek derecede tahsil görmemiş, fakat sevimli, ilahî bir kişi. Şâir değil, fakat şiiri sever. Zaten “Şiiri sevmem!” diyen adam ya kendini bilmez, ya şiiri tanımaz, yahut yalan söyler. Şu kadar var ki herkesin seveceği şiir mizaç ve terbiyesine göre olur. Birisine “Ben bu şiiri seviyorum. Sen niçin sevmiyorsun?” demek “Sen niçin benim aynım olmuyorsun?” demeğe benzer...

Şiiri sever, “fakat mizahî şiirler, hicivler şöyle dursun Nedimâne sözlerden bile hoşlanmaz. Âşıkâne şiirlere bayılır. Ara sıra şiir söylemek hâli istisna edilince bu tarif Reşid Efendi hakkında dahi sâdık olur. Lakin Vahîd Efendide üzüntü tabii çok. “Şiir denilen söz adamı ağlatmalı!” der. Yanında her ne zaman –en çok nağme ile- âşıkâne şiirler okunsa kendini zaptedemeyip ağlar. “Bence en büyük şâir Fuzûlî’dir, çünkü beni en çok o ağlatabiliyor” sözü lisânından kaç kere işitilmiştir. Gâlib’in bir na’t-ı şerifini Reşid Efendide gördüğü gün bunda tekrarlanan:

Ey ki kuhl-ı çeşm-i mâ-zâgına kurbân olduğum

Görme layık hûn-ı hasret içre galtân olduğum

(Ey gözünün sürmesine kurban olduğum, hasret kanının içinde yuvarlandığımı layık görme.)

beytini tekrar ede ede birçok ağlamıştı. Ertesi gün Gâlib’i karşıdan görünce beyti okumağa başlayıp gözleri yaş ile dolu olduğu hâlde–şu ânda beni dahi ağlamakta olan- şâirin gözlerinden öpmüştür.

Kendisinin böyle hâllerine gülünler vardı. Geneline cevap olarak “Dünyada hiç kimsenin gülmeyeceği hiçbir hâl olamaz. Ağlayana gülmek de bazalarına göre gülünecek hâllerden sayılabilir” derdi.

Gâlib 1171 (1758) senesinde dünyaya gelince Vahîd Efendi doğumu-na tarih olmak üzere “eser-i aşk (aşk eseri)” tamlamasını bulmuştu.* Sonraları şiirlerini gördükçe şâire “gözümün nuru” sen aşk eseri değil, aşk gözü imişsin! İlmin dâim olsun!” demeye başlamıştır.

Envâr-ı füyûz-ı mürşid-i Rûm

Âfâka fûrûgum etti ma'lûm

(Rum (Anadolu) ülkesinin Mürşid'inden, aldığım ilhamın nurları benim ışığımı dünyaya yaydı.)

Kıldı beni tıfl-ı mısra'-âsâ

Doğdum doğalı sühanla ber-pâ

(Beni mısra çocuğu gibi, doğduğumdan beri söz (sütü) ile besledi ve ayağa kaldırdı.)

Ben tıfl idim eylemezdim ülfet

Bulmuştu sözüm tamâm şöhet

(Ben henüz çocuktum kimselerle düşüp kalkmazdım; daha o zamanlar sözüm (şiirim) herkesin dilinde idi.)

Bî-minnet ü üstâd u ta'lîm

Ser-nâme-i tab'ım etti tanzîm

(Ben daha derse ve hocaya ihtiyaç duymadan, (Mesnevî), şâirlik tabiatımın kitabının başlığını düzenlemişti bile.)

Allah Allah zihî inâyet

Nâ-bâliga hikmet-i belâgat

(Allah Allah, bu ne güzel yardımdır ki, henüz bülüğa ermemiş bir çocuğa böylesine güzel söz söyleme özelliği kazandırmış.)

* Gâlib:

Kim kâdir ilâc eylemeğe hükm-i kaderdir

Târihi imiş Gâlib-i zârın eser-i aşk

(Kaderin hükmüne ilâc eylemeğe kim kudretlidir, ağlayan Gâlib'in tarihi aşk eseri imiş.)
maktainda bunu ima etmiştir.

1186'da (1773) vefat eden, “Marifetnâme” sahibi Erzurumlu İbrahim Hakkı'nın da doğumuna tarih olarak “hâdim-i aşk (aşk hizmetçisi)” tamlaması bulunmuştu.

hasbihâlinde beyân eylediği gibi Gâlib'in şâirlik kabiliyeti pek çabuk yayıldı. Bazı bilirkişiler bu hususta Gâlib'i –Avrupa yazarlarından bazıları–nın on dokuzuncu asrın en büyük şâirlerinden olduğunu itiraf ettikleri–“Alfred de Musset”ye kıyas ederler.

Hakikaten benzeri pek az bulunan oğlunun nimetine şükür için yazdığı:

Üftâde-i râh-ı ser-bülendî

Yani pederim Reşid Efendi

Dil zâviyesinde münzevîdir

Ser-bâz-ı muhibb-i Mevlevî'dir

(Bu, yücelik yolunun âşığı, gönül tekkesinin münzevîsi ve Mevlâna'yı sevenlerin hizmetkârı olan, babam Reşid Efendi idi.)

Hakdır bu ki deng ü lâl idim ben

Nutk etmeğe bî-mecâl idim ben

(Gerçek şu ki şaşkırmış kalmış ve dilsiz bir hâle düşmüştüm, konuşmaya mecalim yoktu.)

Kalmıştı zebân-ı hâme hâmûş

Kılmıştı hezâr mevc-i gam cûş

(Kalemin dili de susup kalmış, binlerce dert ve üzüntü dalgası coşup taşmıştı.)

Gelmişti kelâl güft ü gûdan

Geçmişti hayâl reng ü bûdan

(Sözden ve söylemekten usanç gelmiş; hayalim renk ve koku ile uğraşmayı bırakmıştı.)

Nâ-güfte kalıp makâl-ı mi'râc

Kalmıştı bu Hüsn ü Aşk bî-tâc

(Miraç bahsi henüz söylenmemiş; bu Hüsn ü Aşk taşsız kalmıştı.)

Böyle deyip etti nutka ikdâm

Feyz-i nefesiyle oldu itmâm

(O bana Miraç bahsini yazmamı hatırlattı da, işe başlamamda bana gayret ve sebat verdi; söz, onun nefesinin feyzi ile tamamlandı.)

Bu güm-rehin oldu dest-gîri

Öğretti sühanda tarz-ı Pîr'i

(Bu yolunu yitirmişin elinden tuttu, söz (şiir)söyleme işinde Pîr'in yolunu gösterdi.)

Doldurdu benim o merd-i meydân

Himmetle derûnum âb-ı hayvân

(O meydan eri himmet ederek içimi âb-ı hayvanla doldurdu.)

Çün oldu cihân-ı aşka rehber

Olmaz mı übüvveti mükerrer*

(Aşk âleminde bana kılavuz olduğuna göre, babalığı

iki kat olmaz mı?)

beyitleriyle nâmı devam eden Reşid Efendi ise çocuğun şâirliğinden fevkalâde memnun oluyordu. Hele bundan dolayı Vahîd Efendinin ortaya koymakta olduğu memnuniyet tarif edilemezdi. Şâiri babasından fazla seviyordu. Nasıl sevmesin? Gâlib'in tavırları ve şiirleri kendisine o kadar büyük görünüyordu ki yüzüne baktıkça “Bu bir büyük adam olacak” demek elinden gelmiyordu.

Gâlib henüz pek genç iken bir gün İstanbul'dan kayboluverdi. Bir tabîî coşkunluğa yenilerek – Mevlevî kıyafetlerine girip çile doldurmak üzere – Konya'ya gitmişti.

Babası çok üzüldü, annesi ağlamakta... Vahîd Efendide de ise babasının hâlleri toplandı. Şâirin bu seyahatini –eser-i aşk olduğu için– takdir ediyorlardı. Fakat ayrılığına tahammül edemiyorlardı.

* Bir gazelinin ekinde dahi babasını şu şekilde nitelendirmiştir.

Pey-rev oldum ben de Gâlib vâlid-i zî-şânıma

Kim duâ vü medhi hem farz ü hem elzemdir bize

(Ona dua etmek ve onu övmek bize hem farz hem gerekli olduğundan Gâlib, ben de şanlarla dolu babamın arkasından gittim.)

Mustafa nâm ü Reşid ü mürşid ü üstâd-ı küll

Her nigâh-ı himmeti iksîr-i âzâmdır bize

(Adı Mustafa Reşid, mürşid ve üstattır, bize her himmetli bakışı büyük bir iksirdir.)

Farkımızda sâyesin Allah memdûd eylesin

Âlem ancak zât-ı vâlâsıyla âlemdir bize

(Allah onun gölgesini başımızdan eksik etmesin, bize âlem ancak büyük zâtıyla âlemdir.)

“Pey-rev oldum” tabiri Reşid Efendinin de şiirle ilgisinin olduğunu gösterir.

Bir ay kadar zaman geçti. Gâlib'ten haber yok. Gittikçe merak artıyordu. Bereket versin, Pîr'in dergâhına yüz sürmek azminde bulunduğunu evvelce hissetmişlerdi. Yapılan araştırma bu azmin fiile çıkarıldığını gösterdi. Babası tarafından kendisine geri dönmesini rica eden acıklı bir mektup yazıldı. Şu cevap alındı:

İyiliği başa kakmayan veli-nimetim, hak yoluna sığınan şanı yüce bamba ham hazretleri

Rişte-i ber-gerdenem efkende dôst
Mî-keşed he câ ki hâtır-hâh ôst¹

El tutan Pîr hazretleri kutlu ve mutlu olsun yüce efendimizin ulûhiyât âlemine giren meleklerin yüksek ziyaret yeri ve insanların benlik ve anlam sığınakları dergâhına sığınmaya ve bu büyük vesile ile âşık hâlimin gönül arzusu üzerine yükselmeye süratim red veya kabulü isteğe bırakılmış hareketlerim değil, mecburî coşkunluklardan sayılmaya layık ve şimdiye kadar geçirdiğim hâllerin tümünden yüksek bir garip kader oldu. Beni oradan aldılar. Daha doğrusu: Beni benden aldılar!

“Nefehâtü'l-Üns”te görmüştüm ki adı geçen efendimiz can çekişir ve:

Men şudem uryân zî-ten-i o ez-hayâl
Mî-hırâmem der-nihâyâtü'l-visâl²

Hakikat gösteren anlama ulaşma saatinin gelip çatmasını bekler oldukları hâlde yanlarında bulunan ulu kişilere: “Yarânımız bizi burada alıkoymak istiyorlar. Şems-i Tebrizî ise oraya davet ediyor. Yâ kavimnâ ücibû dâ'illâh.³ Gitmeliyiz” buyurmuşlar.

Alçakgönüllüğün olgun eliyle övünme kalemine konulmuş olan müşfik, büyük emirnâmeysi şiddetli bir üzüntüyle okuduğumu itiraf ve gurbete çıkmamdan dolayı dâima gözyaşı saçtığı haber verilen şefkatli anneme a'v arayan bir şekilde hayır dualar ithaf eylerim. Ayağının toprağına yüz süren ve cömertliklerinin ümitlisi olarak yalvarırım ki benim

için göz yaşı dökmesinler. Hiç bir anne gözünün nurunun Kâbetü'l-uşşak* mücâvirlerinden bulunduğu için ağlar mı?

Âh! Yine gönül deryâsı coştı. İşte şu ânda ben de kendime hâkim olamadan gözü yaşlı oldum. Hemen cenâb-ı feyyâz-ı mutlak Hazreti Ebu Saîd Ebu'l-Hayr gibi:

Cismem heme eş keşt ü çeşmem be-girîst

Der-aşk-ı tû bî-cism hemî bâyed zîst⁴

Ez-men eserî nümâned in-aşk zi-çîst

Çün men heme ma'şûk-şudem âşık zîst⁵

demek mertebesini kazanmağa muvaffak buyursun!

Kadîr Rabb'in iyiliği ve Hazret-i Pîr'in ruhaniyeti müsâid olursa mak-sadımı tamamladıktan sonra geri dönme ve anne-babamın eteğine ka-bul ile mutlu olurum.....

Kendisi teselliye muhtaç iken Vahîd Efendiye teselli vermeğe mecbur olan Reşid Efendi bu cevabı ona göstermekte tereddüd ediyordu. Vahîd Efendi her gün kendisini gördükçe “Çocuktan ne haber?” diye sorar, “Hiç!” cevabını alırdı.

Bir gün Reşid Efendiye karısı dedi ki:

“Efendi! Esad'ım Vahîd Efendiye pek sever. Burada iken hiç sözün-den çıkmazdı. Elbette yine çıkmaz. Şu cevabı kendisine gösterseniz de tarafından çocuğa bir mektup yazdırırsanız! Onda bizim hâlimizi açsa! “Oğlum, seni benim de pek göreceğim geldi. Bize acı. Artık gel” dese!”

Reşid Efendi bu teklifi kabul etti. Vahîd Efen-diye bulup Gâlib'in cevabıyla beraber karısının ih-

¹ Sevgili boynuma bir ip atmış iste-diği yere çekiyor.

² Ben onun tenini hayal etmekten kurtuldum. Kavuşmanın sonuna doğ-ru salınarak yürüyorum.

³ Ey kavmimiz Allah'ın davetine icabet ediniz.

⁴ Cismim baştan aşağı göz yaşı ke-sildi. Gözüm ağlayıp durmada. Senin aşkında cisimsiz yaşayıp gitmek la-zım.

⁵ Benden bir eser kalmadı. Bu aşk nereden geliyor? Ben baştan başa sevilen olduğuma göre acaba âşık kimdir?

* Mevlana Câmî'nin Pîr'in dergahı hakkındaki:

Kâbetü'l-uşşak başed in- makâm

Her ki nâkis âmed in-câ şud temâm

(Bu makam âşıklann Kâbe'sidir. Buraya eksik gelen tamam olur yani kemâle erer.)

beytine göndermedir.

târ ettiği sureti arz eyledi. Vahîd Efendi biraz hüznünlü bir şekilde düşün-
dükten sonra dedi ki:

“Gerçi yazacağım öyle bir mektubun çocuğa iyi etki edeceğini uma-
rım, fakat başka bir tedbir hâtırına geliyor. O da oğlumuzun uygun bir
şekilde îadesi için tarafınızdan Çelebi Efendi hazretlerine müracaattır.
Onlar kendisini geri dönmeğe teşvik ederlerse diyeceği kalmaz sanırım.
Ben de yine mektubumu yazar yollarım.”

Reşid Efendi de bu sureti pek yerinde gördü. Derhal bir arıza yazıldı,
Çelebi Efendiye yollandı. Vahîd Efendinin Gâlib’e yazdığı mektup da
onunla beraber gitti.

Arızanın ulaşmasından sonra Çelebi Efendi Gâlib’i huzuruna çağıra-
rak birçok iltifat ettikten sonra dedi ki:

“Oğlum, irfanı âlemi kaplamış olan ulu atalarımızın kutsal dergâhı-
na sımsıkı bağlanma fikrinde bulunmanız gerçekten pek övülecek bir
hususdur, fakat bunda düşünülecek bir taraf vardır. O da tarikatlardan
birine girecek kişiye göre gurbetle vatanın haylice farkı olmasıdır. Gur-
bette derviş olmak kolaydır, vatanda güçtür. Gurbette kim olsa yokluk
kıyafeti ile gezebilir, fakat vatanda:

“Ey felek yoktur libâs-ı fakrdan ârım benim
Atlasından görmüşüm üstün muhakkar şâlımı”

(Ey felek benim fakirlik kıyafetimden utancım yoktur, aşağı görülen
şalım senin atlasından üstün görmüşümdür.)

diyecek adam nâdir bulunur. Tabiatınızca herkesin gideceği yola gitme-
đe tenezzülden yüksek olmak lazım gelir. Size gidilmemiş yol yakıştır.
Burada bulunuş hüner değildir. Mari fet vatanınızda akran ve sâdik dost-
lar arasında bu yolu seçme ile civarınızdaki Yenikapı dergâhında çile
doldurmanızdır. Pîr hazretlerinin ruhâniyeti orada da hazırdır.

“Der-râh-ı aşk merhale-i kurb u ba’d nîst⁶
hakikati malumunuzdur.

Ey kavm-i be-hace-refte kûcâyîd kûcâyîd
Maşûka derin-câst be-yâyîd be-yâyîd⁷

Mevlevî nidasındaki işareti bir kere etrafıyla düşününüz”

Vahîd Efendinin mektubunu okuduktan sonra geri dönmeye niyetlenmiş olan Gâlib –bu tenbihlerin neden ileri ettiğini sezmekle beraber:

Hudâ ki ost ki her câ ki hest bô-ôyem⁶
cevabıyla muvâfakat gösterdi.

– Emine!... Müjde! Esad geldi!

– Geldi mi? Âh iki gözüm Esad'ım!... Aman Efendi inanacağım gelmiyor. Gerçek mi söylüyorsunuz?

– Gerçek, işte burada! Oğlunu sana getiriyorum. Fakat suçunu affetmelisin. Ettin mi?

– Nasıl suç? Suç onun değil, benimdir. Evladımı rahatsız ettim.

– Öyle ama o da seni epeyce ağlattı. Fakat şimdi güldürecek.

Gâlib gelmişti. Bu konuşma oğlunun elinden tutmuş olduğu hâlde evin kapısından henüz içeri girmiş olan Reşid Efendi ile karısı “Emine” Hanım arasında geçiyordu.*

O esnada Gâlib'in yeni çıkmış bir siyah sınır dairesinde kalmış olan ve “hâlede mâh (hâlede ay)”a benzetmesi insafî bakışta noksan sayılan latif yüzünde hüzünle karışık bir tebessüm dalgalanıyordu.

Validesiyle sohbeti o derece hislerinin coşması şeklinde oldu ki bunu –Gâlib olmadıkça- kimsenin tarif edemeyeceği tabii görünüyordu.

Kapı çalındı, açıldı. “Kimse olmasın. Yalnız Konya'dan gelen muhterem misafir bulunsun” sözlerini Vahîd Efendinin sesi yukarıya ulaştırdı.

Bu sohbet de başka bir âlem oldu. Evin içi saadetle doldu.

Muhabbet ne mukaddes şeydir! Dünyada saadet var ise muhabbetle

* Gâlib, validesinin vefâtına şu tarihi söylemiştir:
Vâlidem kim Emine Hâtûn'dur
Rûhu olsun naîm-i emne elîf
(Validem ki Emine Hatun'dur, ruhu cennete yaraşır olsun.)

Geldi târih-i rihleti Gâlib
Ola Yârab makâmı huld-ı latîf
(Geldi ölüm zamanı Gâlib, Yarab, makamı cennet olsun.)

⁶ Aşk yolunda uzaklık ve yakınlık merhalesi yoktur.

⁷ Ey hacca giden insanlar neredesiz neredesiniz? Sevgili buradadır; geliniz, geliniz!

⁸ Allah vardır ki o her neredeyse ben oradayım.

ayakta durur. Bir vicdânın, bir ailenin, bir kavmin, bir milletin saadeti sahip olacağı muhabbetle uygun olur. Mesela aralarında muhabbet bulunmayan koca ile karıdan hangisine “bahtiyar” denilebilir?

Bir müddet sonra Gâlib Yenikapı Mevlevihanesi’nin hüccesinde bulunuyordu. Çileyi tamamlamıştı.

Biraz daha sonra Galata Mevlevihanesi’ni ziyaret edenler şâiri şeyhlik makâmında görmek muvaffakiyetine mazhar olmağa başlamışlardır. Bu ziyaretçilerin içinde Reşid Efendi ikinciydi, çünkü birinciliği Vahîd Efendi kazanmıştı.

III. Selim’in Hazret-i Şeyh’e fevkalâde sevgisinin bulunması da dergâha başka bir parlaklık veriyordu. O devrin irfan yeri Galata Mevlevihanesi idi.

Gele bir devr ki bu Gâlib’i yâd eyleyeler

Fırsat-ı sohbeti ahhâb ganîmet bilsin

(Öyle bir devir gele ki Gâlib’i yad etsinler. Dostlar sohbet fırsatını ganîmet bilsin.)

mürşidâne tenbihini örnek alan muhabbet ehli dalga dalga gidip feyizli bir isme lâıyk olan hazret-i şâiri ziyaret ederlerdi.

Bu esnada –garâibden olarak- bir karısı, bir de cariyesi olduğu hâlde o zamana kadar zürriyetsiz yaşamış olan altmışlık Vahîd Efendinin bir oğlu dünyaya geldi. Kendisine “Mehmed” ismi konulan bu çocuğun doğumu 1210 (1796) senesine tesadüf olmuştur.

Koca Vahîd’in hemen hiç ümit etmediği bu ilâhi ihsandan dolayı ne derece sevindiğini tarife kalkışmak çocukluk olur. Bir gün Mehmed’i uğur sayarak dergâha götürdü. Hazret-i Şeyh kucağına aldı, öptü, okşadı, ismini sordu. Vahîd Efendi “Mehmed denildi efendim, ne yapayım? Mehmedleri pek severim” cevabını arz etti. Hazret-i Şeyh “İsme diyecek yok, fakat niçin bir de mahlas vermediniz?” sualini sordu. Vahîd tebesüm ederek “Şâir olsun da efendim, mahlası öyle alsın” diye karşılık verdi. Hazret-i Şeyh “İnşallah Pîr’in feyzi ile bu gerçekten Gâlib olur” buyurdu.

- Teveccüh buyurun efendimiz!... Sizindir. İlişkilerden âzâde olsun.
- Cenâb-ı Hak uygun yaradılışa ihsân buyursun.

Bu iki sözü Vahîd Efendi ile Hazret-i Şeyh ayrılma zamanında konuşmuşlardı.

Vahîd Efendi derdi ki:

“Sa’dî-i Şirâzî doğunca babası kendisini ilgililerinden bulunduğu Şeyh “Rûz Bihân-ı Baklî”nin huzuruna götürmüş. Hazret-i Şeyh mevlûdu iltifata lâîk olarak “Aşk-râ bahş-kerdîm bed-ôhem nasîbî dâdîm”⁹ buyurmuş. Mehmed’im de öyle büyük bir himmet almağa muvaffak oldu Sa’dî gibi bir ârif olacağını Hakk’ın lutfundan ümid ederim”.

Gâlib’in Konya’dan döndükten sonra Vahîd ve Reşid Efendilerin hânelerinde hemen “keder” denilecek hiçbir hâl görülmemişti. Hakikatte bir olan bu iki aile–devam edegelen muhabbetle– “safâ” içinde yaşıyordu.

Çok sürmedi neyleyim bu bâzâr

Çok gördü bu zevki çerh-i gaddâr

(Bu alışveriş çok sürmedi neyleyim. Gaddar felek bu zevki çok gördü.)

1213 senesi recebinin (4 Ocak 1799) yirmi yedinci gecesı bu hâneler matem içinde bulunuyordu. Ötede Vahîd Efendi ağlar. Karısı ağlar. Ca-riyesi ağlar. Beride Reşid Efendi – karısı gibi- ağlamağa da gücü olamayacak bir hâlde bulunur.

Bu üzüntüden Mehmed de âzâde değildi. En çok o üzülmüş görünüyordu. Ağlayışta, inleyişte, ona kimse yetişemiyordu.

Vahîd Efendi bir taraftan üç yaşında bulunan oğlunu bağrına basmış, “Bundan sonra senin ismin “Mehmed Gâlib olsun!” der. Bir taraftan da ak sakalının üzerinden yağmur gibi göz yaşı gider.

Gâlib o gün ölmüşü. Yalnız beriki evler değil, Galata Mevlevihanesi de bir matem evi olmuştu.

Yoksa bunu sen kolay mı sandın

Gam leşkerini âlây mı sandın

(Sen yoksa bunu kolay mı sandın, gam askerini alay mı sandın?)

Gâlib’in muhterem naşı kabre indirilirken Vahîd Efendi ile aynı yaşta olan ve onun gibi acı içinde bulunan Reşid Efendi-nin –sakalını eline alarak– merhûma hitaben “Bu

⁹ Ona hem aşkı bahşettim, hem de bir payverdim.

beyaz kefen o güzel kara sakal ile sana yakışmıyor oğlum! Âh!... O fena elbise bu ak sakal ile bana yakışırdı!... İlahi!..." tarzında söylediği söze yüzlerce dinleyici hep bir ağızdan eşlik etti.

Bu haykırışı pek hazin bir sessizlik takip etti. Çığlık yerini ağlayış almıştı. Hazırda bulunanlardan kimin gözlerine bakılsa ağlamış olduğu görülürdü. O esnada:

Eyvâh o rûzigâr geçti
Gül geçti vü nev-bahâr geçti
Dîdâr kim oldu yâr geçti
Cân teşne kalıp humâr geçti
Ma'şûk ile bâde-hâr idim ben

(Eyvah o rûzgâr geçti, gül ve ilkbahar geçti, yar didar oldu geçti, can susuz kalıp sarhoşluk geçti. Ben sevgili ile şarap içerdim.)

Cânân ile ayş u nûş ederdim
Girdâb gibi hurûş ederdim
Bezm-i meyi şu'le-pûş ederdim
Bülbüllerini hamûş ederdim
Gâlib gibi kâm-kâr idim ben

(Sevgili ile yiyip içerdim, girdap gibi coşardım, içki meclisini alevle örterdim, bülbüllerini sustururdum. Gâlib gibi isteğime ulaşmıştım ben.)

hasretleri hayallerden geçmekteydi.

Hüzün ve hayretten mezâr kenarında iki ruhsuz çehre gibi durmakta olan Reşid Efendi ile Vahîd Efendi'yi alıp bir hücreye götürdüler.

Bir müddetten beri dergâhın hizmetinde bulunarak Hazret-i Şeyh'in sevgisini ve beğenisini kazanmış olan İsmail "Hulûs" Dede en ziyade hayrete uğramış görünenlerdendi. Aşağıdaki kıta vicdanının tercümânı olmuştur:

Samîmî matlabım ayrılmamaktı bir nefes senden
Firâkınla visâl-i mevte olsam çok mudur tâlib?
Ben artık sarfa ümmîd eylemem nakd-i hayâtımdan
Perişân oldum ey sermâye-i cemiyetim Gâlib

(Samimi isteğim senden bir nefes ayrılmamaktı, ayrılığınla ölüme kavuşsam çok mudur? Ben artık hayat nakdinden harcamaya ümit eyleyemem, ey her şeyim Gâlib, perişan oldum.)

bu şahıs –Surûrî’nin:

Çekildi çille-i kabre dönüp Hulûs Dede
(Hulûs Dede dönüp kabir çilesine çekildi.)

mısrasından anlaşıldığı üzere - 1220/1806 de vefat etmiştir.

Şeyh Gâlib’in en sevgili arkadaşı:

Gören sanır ki safâdan semâ-ı râh ederim
Döner döner bakarım kûy-ı yâre âh ederim
(Gören safadan sema ettiğimi sanır, oysa döner döner sevgilinin olduğu yere bakar, âh ederim.)

matlı gazeliyle:

Tavrımız hayli pesendîdedir ammâ Esrâr
Komadı gitti o âfet bizi âdem yerine
(Tavrımız hayli beğenilmiştir ama Esrar, o âfet bizi insan yerine koymayıp gitti.)

maktalı gazeli gibi latif eserleri bırakarak kendisini haleflerine de sevdirmiş olan –“Esrar” Dede idi. Ölümünün 1211/1797 senesine tesadüf olduğunu yine Surûrî’nin:

Hayflar göz yumup Esrâr Dede sırr oldu
(Eyvahlar! Göz yumup Esrar Dede sır oldu.)

mısrası gösterir.

Hazret-i Şeyh’in Esrar Dede için yazdığı mersiye- ki:
Gûş eyleyen hikâyet-i Esrâr’ım ağlasın
(Esrâr’ımın hikâyesini duyan ağlasın.)

mısrasını içine alır – en dokunaklı mersiyelerden sayılır.

Surûrî'nin Gâlib hakkında yukarıda yazdığı hicviyeden onun hakkın-
da hüküm çıkarmak isteyenler derler ki:

“Ölüm tarihi bulunan 1224 (1809)'ten dört beş sene önce bir aralık
hasta olan Sünbülzâde Vehbî için ölüm tarihi olmak üzere:

İmrü'l-Kays ile haşr olsun ilâhi Vehbî*

(Vehbî İmrü'l-Kays ile mahşere çıksın)

mısrasını söylemeğe lüzum gören Surûrî Gâlib'i sevenlerden olmadı-
ğından ölümüne tarih yazmağa lüzum görmemiş ise de hocalarından
Mehmed Nebil Efendi*:

Göçtü Gâlib Dede yâ hû deyib ehl-i hâle

(Gâlib Dede yâ hû diyerek hâl ehline göçtü.)

mısrasını yazarak bu vazifeyi yerine getirmiştir.”

Halbuki Surûrî Gâlib'in ölümüne şu tarihleri söylemiştir:

Hayf mağlûb-ı ecel oldu çekip

Renc-i bî-hadd u aded Gâlib Dede

(Eyvah! Gâlib Dede sayısız, sınırsız zahmetçekip, ecele mağlup oldu.)

Medd edip âhı dedim târihini

Oldu nâ-peydâ meded Gâlib Dede

(Âhı uzatıp tarihini dedim: Eyvah, Gâlib Dede görünmez oldu.)

Çarh-ı kec-rev galata düştü yine

Kıydı ehl-i dile âh ol bed-hû

(Eğri giden felek yine hataya düştü, âh! O kötü yaradılışlı, gönül
ehline kıydı.)

Cevr-i devr ile hamûş oldu dirîg

Galata şeyhi gibi nâdire-gû

* Süleyman Fâik Efendi mecmuasından naklen Cevdet Tarihi'nde yazıldığına göre delilik getirmiş olan Vehbî hasta iken Surûrî “Aynî” vesâir bazı zevat ile beraber ziyaretine gitmekle Vehbî pek ziyade memnun olarak “Canım Surûrî! Bana bir yakıcı ölüm tarihi söyle de sağlığında işitip biraz ağlayayım” dediğinden Surûrî birdenbire bu mısrayı söylemiş. Vehbî de “Ne mâni-i İmrü'l-Kays'ta azâdem değildi” (Ne İmrü'l-Kays'ın engelinde az insan değildi) demiş.

* 1209'da (1795) vakanüvis olan Nuri Beyin öğrencisidir.

(Eyyvah! Galata şeyhi gibi bir nadir söz söyleyen dahi feleğin eziyetiyle sustu.)

Gâlib-i mutlak olurdu sözde

Etse merdân-ı sühan ona gulüvv

(Söz söyleyenler ona mübalağa da etse sözde mutlak galip olurdu.)

Kıldı eflâke edip rûhu urûc

Şeb-i mirâcda azm-i mînû

(Mirac gecesinde ruhu göklere yükselip cennete yöneldi.)

Mislini zîr-i felekte bulamaz

Etmesin yok yere devrân tek ü pû

(Devrân yok yere araştırmasın, (zira) feleğin altında benzerini bulamaz.)

Çille-i lahde çekildi gitti

Erbaîn içre o merd-i nîgû

(Aralık ayı içinde o güzel kişi mezar çilesine çekilip gitti.)

Hüzn ile yazdı Surûrî târih

Geçti Gâlib Dede cândan yâ hû

(Surûrî tarihi hüznlenerek yazdı: Gâlib Dede candan yâ hû [diyerek] geçti.)

bundan dolayı kendisinin Gâlib'i sevmeyenlerden olduğuna hükmetmek doğru olamaz. İçine aldığı "sözde" tabiri Nefî'nin:

Sözde nazîr olmaz bana ger olsa âlem bir yana

Pür-tumturak u hoş-edâ ne Hâfız'am ne Muhteşem

(Sözde âlem bir yana olsa bana benzer olamaz (zira ben) şaşaalara ve hoş edalarla dolu, ne Hâfız'ım ne Muhteşem'im.)

beytindeki "sözde" gibi kinayeyle kurulmuş olamaması tabîî bulunan:

Gâlib-i mutlak olurdu sözde

Etse merdân-ı sühan ona gulüvv

(Söz söyleyenler ona taşkınlık etse sözde mutlağın galibi olurdu)

beytiyle Gâlib'in:

Gavgâ-yı sühandâ Gâlib'im ben

(Söz kavgasında ben Gâlib'im.)

davasını tasdik etmesi:

“El-fadl mâ-şehedet bihi'l-âdâ”¹⁰

kabul edilemez. Surûrî gibi pervasız bir adamın ciddiyette vicdanına karşı doğruluğunu göstermesi Gâlib gibi büyük bir şâirin meziyetini takdir etmemesi kadar olmayacak şeydir.

Surûrî Vehbî hakkında bunca ayıplamalar yazmış iken onun 1214' (1798)te “Nuhbe”yi ikmâl etmesi münasebetiyle:

Her lugattan ki sühan-senc ola Vehbî-i fasîh

Nükte-gûyâna belâgatte eder arz-ı hüner

(Güzel söz söyleyen Vehbî her sözlükten söylediği sözü yerinde kullanan olsa, nükte söyleyenlere güzel söz söylemede hünerini gösterir.)

Zâde-i tab'ı gibi hayr-ı halef dünyâya

Gelmemiştir dahi mahlûk olalı zâde vü ner

(Dünyaya, yaratılmış olduğundan beri onun tabiatında hayırlı bir halef gelmemiştir.)

Bahr-ı şî'rinde maânî leme'ân etse n'ola

Şeb-çerâğî bün-i deryâda kıyâs etme söner

(Şiir denizinde anlamlar ışıklar saçsa ne olur. (Zira) Şeb-çerâğî denizin dibiyle kıyaslama söner.)

Murg-ı mazmûn ne kadar olsa da bâlâ-pervâz

Her gece şâhçe-i fikr-i bülendinde tünér

(Mazmun kuşu ne kadar yüksek uçsa da, her gece yüce fikrin dalında tünér.)

Fârisî tuhfesin etmiş Arâbî'den tanzîr

Acemîler okusa dilleri elbette döner

(Farsça sözlüğünü Arapça'dan benzerini yazdığından Farslar okusa elbette dilleri döner.)

İntihâb etti Surûrî ona bu târihi

Eyleyin Nuhbe-i Vehbî okuyup kesb-i hüner

(Surûrî ona bu tarihi seçti: Vehbî'nin nuhbesini okuyup hüner kazanın.)

medhiyesini yazdığı gibi ölümünde dahi aşağıdaki tarihleri söylemiştir.

Şeyh ü şâbb-ı bülegâ defn edip oldu mahzûn

Ki civân-tab idi pâkîze-edâ Vehbî-i pîr

(Belagat sahiplerinin genç ve ihtiyar olanlarının ölmesinden hüznlendiği yaşlı Pîr Vehbî temiz söyleyişli, genç yaratılışlı biriydi.)

Seri üzre dikilip serv dedim târihin

Oldu nâ-bûd reisü'ş-şuâra Vehbî-i pîr

(Başı üzere dikilip tarihi için serv dedim: Şairlerin reisi olan Pîr Vehbî kaybolup gitti.)

Gitti şeyhü'ş-şuarâ Vehbî-i sâhib-âsâr

Bül-heves pîr-i civân-tab idi fevkalâde

(Şairlerin şeyhi olan eserler sahibi Vehbî gitti, o fevkalâde, heves sahibi, genç yaratılışlı bir pirdi.)

Lâle vaktinde vefât etti dedim târihin

Gülşen-i cenneti me'vâ kıla Sünbül-zâde

(Lale vaktinde öldü, tarihini söyledim: Sünbülzâde cennetin bahçesini yurt edinsin.)

Surûrî çoğunluğun övdüğü meşhur Hoca Neş'et'i dahi malum kıtası ile hicvetmiş olduğu hâlde 1222 (1807) senesine tesadüf eden ölümünde:

Fevt oldu hâce-i sebk-âmûz-ı Fârisî

Ağlatı ıftirâkı tilâmiz-i yek-dili

¹⁰ Fazilet, düşmanların da şahitlik ettiği şeydir.

Târih-i sâli vird-i Surûrî-i zârdır
Neş'et Efendi göçtü cinân ola menzili

(Farsçayı öğreten hoca kayboldu, ayrılığı bir gönüllü olan öğrencilerini ağlattı. Öldüğü yılın tarihi inleyen Surûrî'nin duasıdır. Neş'et Efendi göçtü, menzili cennetler olsun.)

kıtasını söylemişti.

Surûrî'nin Gâlib için tarih yazmağa lüzum görmemiş olduğunu iddia etmek elde bulunan eserlerinden malum olan meşrebini bilmemek demek olur. (1229)(1814) Senesine tesadüfeden ölümüne İzzet Molla tarafından söylenilen:

Surûrî'nin vefâtı bâis-i hüzn oldu ahabâba
(Surûrî'nin ölümü dostlara hüzn sebebi oldu.)

tarihini içeren kıtada “Uyuyacak olsa bir tarih söylerdi de öyle uyurdu!” yolunda edilen mübalağa sayıklamak türünden ise de kendisinin:

Melekü'l-mevti düşünde görerek fevt oldu
Vermedi hiç hâlel uykusuna Tiryâkî
Mübtelâyân-ı seher gıpta ile der târih
Bir gece daldı ecel uykusuna Tiryâkî

(Ölüm meleğini düşünde görerek kayboldu. Tiryâkî uykusuna hiç hâlel vermedi. Seher müptelaları gıpta ile tarihini söyler: Tiryâkî bir gece ecel uykusuna daldı.)

türünden ehemmiyetsiz sayılacak şeyler için dahi birçok tarihler söylemesinden mühim sayılacak durumlarda susmak hesabına gelmeyeceği anlaşılmaz mı?

Gâlib ile bir sene içinde ölen meşhur hattat “Yesârî” için:
Ceff-el-kalem Yesârî-i hattât gitti âh

(Hattat Yesârî birden gitti, âh.)

tarihini yazan Surûrî yine o aralık yaptırılan pek dar bir mektep için de:

Oldu mekteb-i kafes hakk-ı Kur'an
(Kur'an'ın hakkı kafes mektebi oldu.)

tarihini yazmıştı.*

Kendisinin kahve içmeğe tövbe ettiğine dair olan ve:
Ettin esîr-i kahve bizi hey zamâne hey!
(Ettin bizi kahve esiri hey zaman hey!)

şikâyetine gerek kalmadığını bildiren:

Kaht erip kahveye etti halkın
Kimi gerçek kimi sûrî tevbe
And içip ben de dedim târihin
Kahveden kıldı Surûrî tevbe

(Kıtlık ulaşınca halkın kimi gerçek kimi yalanndan tövbe etti. Ben de ant içerek tarih söyledim: Surûrî kahveden tövbe etti.)

kıtasını da o sırada söylemişti.

Gelmedi camie Osman Paşa

tarihinden anlaşıldığı üzere Osman Paşanın camiye gelmemesine ehemmiyet veren Surûrî'nin Şeyh Gâlib'in dünyadan gitmesine ehemmiyet vermemesi nasıl düşünülebilir?

Kendi ifadesine göre Surûrî bu tarihi “Ulu” Cami hatibi “Fındık” Efendinin bir olmayacak isteğe düşmesi üzerine söylemiştir. Diyor ki:

“Fındık Efendi Ulu Cami'ye hatib olalı âvâzı göklere çıkmaktaydı. “Vali Paşa camiye gelir, arkamda bir cuma namazı kılar. Sonra -âdet üzere- bana bir “fıstıkî” ferâce giydirebilir. Şöyle olur, böyle gider” hulyalarında bulunurdu. Bu maksadın bir an önce gerçekleşmesi için her namaz akabinde uzun uzadıya dua ederdi. Bir de bir cuma “Adalet süren yönetici” şehre geldi. Duası kabul oldu zannedilen hatib efendi şevke gelerek -İşitenlerden ırak!- perdeden dışarı fırlayan bir nağme

* Merhumun: Yıkıldı mektebin sakfı yapıldı gönü sıbyânın (Yıkıldı mektebin tavanı yapıldı gönü çocukların) tarihi de hoştur

söyleyen oldu ki...! Yöneticinin ise hiç vazifesinde olmadı. Fındık umduğu ferâceyi tam üç hafta bekledi. Bir şey görünmedi. Ben de şu hâlde tarih olmak üzere “Gelmedi camie Osman Paşa” dedim. Biçare bunu duydu, bana fena hâlde kırıldı, üzüldü...”*

Bununla beraber o devirde Surûrî, Vehbî, Aynî** gibi söz sahiplerinin en ileri gelenleri arasında gerçekleşen atışmalar Osmanlı edebiyat tarihi için hakikaten ayıp sayılacak hâllerdendir.

Bu kişiler “edebiyat”tan maksad ne olduğunu –bilmiyorlarmış diyemem-unutmuşlar! Büyüklerin küçüklere gösterecekleri örnekler böyle olursa:

“İzâ kâne Rabbü'l-beyti bi'd-defi mûlian
Neşîmetü ehli'l-beyti küllühüm errakas”***

hâli görünmez mi?

Şu mecmuâyı yazmakta olduğum esnada en muktedir, en meşhur edebiyatçılarımızdan ikisi arasında şiddetli bir tartışma devam ediyordu. Neticesinden hayır umulmaz, çünkü her iki taraftan söylenilen sözlerin içinde –asıl maksattan başka!- her şey var. Birbirlerini tartışma adabına uymamakla da ithâm ediyorlar!

Asrımızda birtakım adamlar görülüyor ki olgunluk gösterme davasında oldukları hâlde meydana koydukları eserler ile noksanlığı ispat

* Boyu pek uzun olduğundan ahali arasında “Minare” lakabıyla yad olunan ve öteden beri namazı terk etme alışkanlığı bulunan bir valinin bir cuma nasılsa camiye gelmesi üzerine Surûrî:

Meâl-i “külli-i tavîl”in muşahhası vâli
Girince câmie huzzâra hayret elverdi
Büyük küçük bir ağızdan dedik şu târihi
Minâre câmie girmez diyor idik, girdi

(“Tavuskuşu boyunun” anlamı olan valinin camiye gelişi hayret verdi. Büyük küçük bir ağızdan şu tarihi dedik: Minare camiye girmez diyorduk, girdi.)

kıtasını söylemiştir.

** 1254' (1839)tevefat ettiği:

“Aynî'ye ömrü gelmedi lemh-i basar kadar” (Aynî'ye ömrü bir göz atma zamanı kadar gelmedi) mısrasından anlaşılır. (1170) (1756)'te Ayıntab'da doğmuştu.

*** Emsalden sayılan bu beyit “Sanihâtü'l-Arab”ta “Hâne sahibi def çalmak merakında bulunarak âhenk eder durursa evde bulunanların tutacakları usul kalkıp raks etmek olur” ibaresiyle tercüme edilmişti. Orada şöyle bir de düşünce görülür:

“Bir dairenin reisi nasıl hareket ederse evinde bulunanların da öyle hareket etmeleri tabiidir. Bundan dolayı reisin tuttuğu yoldan ayrılmaması ve ayrıldığı hâlde onları sapmasını da hoş görmesi lâzım gelir. Hoş görmeyerek ona uyanlara saldıracak olursa meşhûr fıkradaki yengeç yavrusunun, yürüyüşünü beğenmeyip söz söyleyen kendini bilmez validesine verdiği susturucu cevabı alır.”

ediyorlar. Meydana hiçbir eser koymadıkları hâlde olgunluk gösterme davasında bulunanlar yine başka!

İkinci takım daha fazla dikkate değerdir. Bir eseri eleştirirler, fakat kalemle değil. Bir şeyi beğenmezler, fakat seçerek değil. Bunlar eleştirdikleri eserleri doğruca okuyamayanlardır. Bilmediklerini bilmezler. Bilseler susarlardı.

Bunların beğenmeleri de beğenmemeleri gibi tuhaftır. Bir şeyi beğenirler, fakat yine seçme ile değil. En çok beğendikleri kendileridir. Kendilerini bilseler beğenirler miydi?

Bunları –birçok izlerinden giden peydâ ederek kendilerini âleme “yenilikçi” tanıtmak için –“yenilik” nâmıyla birinci takım şımarttı. Süratle bir ilerleme meydana geldi. Berikiler az vakit içinde o kadar yenilik yaptılar ki kendilerine bu dersi vermiş olanları da tanımamağa başladılar. Ötekiler şaşakaldılar. “Bizim maksadımız bu değildi!” dediler. Dinleyen olmadı. Yenilik gittikçe ilerledi. Bir derecede ki yenileşenlerin her biri bir yenilikçi kesildi. Eleştiri dahi yenilikçiliğe ait mühim vazifelerden olduğundan bunlar “eleştirmen” de oluverdiler. İş oldu bitti. Şimdi ötekiler de berikiler de birbirleriyle uğraşıyorlar.

Herkeste bir eşsizlik arzusu! Herkes “eşsiz bir yenilikçi” olmak istiyor. Kimsede bu arzu bulunmasın” denilemez, fakat sebepsiz hiçbir şey olamayacağı gibi eşsizlik de olamaz.

Konuşanlardan herhangisinin fikrine bakılsa “âlem beni büyük adam tanısin!” cümlesi resmedilmiş görülür. Halbuki tuttuğu yol büyüklük yolu değildir.

Bir zamandan beri Fransız taklitçiliğine yelteniyoruz, Fransız edebiyatıyla meşgul oluyoruz, fakat bilmem niçin edebiyat konuşmalarında dahi Fransızlara uymağa çalışmıyoruz. Demek oluyor ki biz –soruşturanlarımız duymasınlar!- taklidin yolunu da bilmiyoruz!

Özellikle Fransa edebiyat devirlerinin en parlağı demek olan On Dördüncü Louis devrine bir kere bakalım.

Bu devir Fenelone, Boileau, Racine, Molière gibi büyük büyük edipler, şâirler yetiştirmişti.

Meşhur olduğu üzere lisânından dökülen:

J'i failli attendre!*
ve
l'tat, c'est moi!**

sözleri iki byklg bildik olan ve fakat zamanında sanayinin, fenlerin, edebiyatın en büyük hâmisi bulunan Louis'nin koruyuculuğuyla yetişen bu büyük adamlar bizimkilere zerre kadar benzeyecek surette birbirleriyle ağız kavgası ettiler mi? Maksatları ilerlemeydi. El birliği ile çalıştılar, muvaffak oldular.

Biz bunlara bakıp hayrette kalıyoruz. "Tlmaque yazılır kitap mı? L'art potique(şiir Sanatı) yapılr eser mi? Atala olmaz şey! Tartuffe her eseri geride bırakmış!" diye syleniyoruz. Bunların ne suretle meydana getirildiğini hiç düşünüyor muyuz?

İlerleme kudret sahiplerinin ayrılmasıyla, ağız dalaşıyla olmaz. Birleşmesiyle, yardımlaşmasıyla olur.

Tarihe bakılınca mesela Boileau ile Racine arasında bir fevkalâde muhabbet görülür ki yazarlar için her zaman örnek alınmağa değerdir.

lm araya girmedikçe birbirlerinden ayrılmadılar. Her hangisi bir eser yazsa diğerine gösterir, ona dair düşüncesinin ne olduğunu sorardı. O da düşündüğünü sylledi.

Her iki taraf gayet ince ince araştırarak birtakım fikirler ortaya konulduktan ve konuşma sonucu olarak eserin lâzım gelen yerleri değiştirme ve tashih olunduktan sonra yayımlanırdı. Her ne yazsalar bu şekil ile eleştiriden geçirmedikçe yayımlamazlardı. Gerek Boileau'nun, gerek Racine'in eserlerinde hayretle görülmekte olan düzen ve temizlik işte bu tek vücut hldeki çalışmadan ileri gelmiştir.

Yazılan bir eserin tekrar tekrar tetkik cilasıyla hakikaten parlak denilecek suretle cillanmasını tavsiye eden:

Polissez-le sans cesse et le repolissez;***

* "Az kaldı bekleyecektimi!" anlamındadır. Louis bu sözü bir gün hazırlanmasını emrettiği arabaların tam tayin etmiş olduğu dakikada gelmemesi üzerine söylemiştir.

** "Devlet benden ibarettir!" anlamındadır.

*** Bu mısrası Lar Poetik "L'ART POTIQUE"dedir. Mahv ve isbat yoluyla icrâ edilecek ibâre tashihlerinde mahvın isbata gâlib olması, yani aradan çıkarılacak kelimelerin ilave olunacak kelimelerden az bulunması lzmn gösteren: Ajoutez quelquefois, et souvent effacez (Bazen ekleyiniz ve genellikle siliniz) tenbihi anılan mısrayı takip eder.

misra Boileau'nun en meşhur sözlerindendir.

Racine henüz şöhret bulmamış bir genç iken Bouileau'nun şöhreti ufukları tutmuştu. Sonradan Racine'in şöhreti Boileau'ya rekabet edecek dereceleri bulduğu hâlde Boileau kendisine rakip gözüyle bakmaktan başka hakkındaki beğenisini günden güne artırmıştır.

Racine ölümüne yakın yanına gelmiş olan ve kendisinden yaşlı bulunan Bouileau'nun –yatağı içinde güç hâl ile biraz doğrulabilerek- boynuna sarılıp “Sizden evvel vefat edişimi kendim için bahtiyarlık sayarım” demiştir.

Racine'in ebedî ayrılığı Boileau'yu dayanılmaz bir teselliye getirmişti. Ondan sonra mecbur kalmadıkça evinden çıkmamağa, kimse ile görüşmemeğe başladı.

Louis'nin “Zamanımda en büyük yazar kimdir?” sorusuna Bouileau “Molière”dir cevabını vermişti. Halbuki Louis kendi yazdığı bir şiiri Bouileau'ya göstererek “Nasıl olmuş?” diye sorunca “Zât-ı haşmet-meâbınız için hiçbir engel yoktur. İstedığınızı yapabilirsiniz. Fena şiir söylemek istemişsiniz, muvaffak da olmuşsunuz!” cevabını almıştır.

Buraları en büyük tenkitçilerden olan Bouileau'nun tenkitlerinde adaletten ayrılmadığına delil olur. Hatta Voltaire bir nazmında, hayli yeni şiirleri olduğunu itiraf ettiği Bouileau hakkında “Louis'nin dalkavluğu” demekten çekinmemiştir.

İnsaf sahipleri Bouileau'nun dalkavuk olup olmadığını anlamak isteyenlere kendisinin “CONTRE LES CONQUÊTES” (Fetihlere Karşı) unvanıyla krala hitaben yazdığı manzûmenin okunmasını tavsiye ile beraber Voltaire'in bu konuda haksızlık etmiş olduğuna hükmediyorlar.*

Bouileau ölürken “ölüme yakın bir şâir için genelin ahlâkını asla ihlal etmemiş olmak büyük bir tesellidir” dediği meşhurdur.

O zamanlar eserlerin tenkit ve ahlâk vazifesini Bouileau ile Molière tamamıyla yüklenmişlerdi. Bouileau hicviye “Satire”leriyle, Molière mudhike “comédie”leriyle vazifelerini yerine getirirlerdi. Bu iki dâhi

* Bouileau'nun kral tarafından vakanüvis tayin olunması üzerine “hicviye-nüvislik mesleğinde bulunduğum vakit- bu sanatı hayli mâhirâne bildiğim hâlde- bin türlü hakarete ve tehditlere maruz bırakılıyordum. Şimdi ise bilmediğim vakanüvislik memuriyetini yapmam için bana birçok paralar veriliyor!” demiş olması da Voltaire'in itirazına cevap olabilir.

edebiyat ve ahlâka fevkalâde hizmet etmişlerdir. Moliere ölünce tenkit meydanı bütün bütün Bouileau'ya kalmıştır.

Maksadım biyografilerini yazmak değil, muvaffakiyetin dâimâ iktidâr sahiplerinin birlikte çalışmalarında olduğunu göstermektir.

Şurasını da arz edeyim ki bu ifadelere bakıp da Avrupa yazarlarını masumlarda dahi meydan gelmesi tabî olan rekabet hissi ve düşmanlıktan uzak birtakım mahluk zannetmek kadar fikirsizlik olamaz.

Bouileau rakiplerinden hicvetmedik kimse bırakmamış. Nihayet üstünlüğünü cümleye tanıtmış, eşsizliğini göstermiş.

Her eli kalem tutan Racine değil ki Bouileau onu kardeşi gibi sevsin. Ötede öyle kıskananlar var ki Bouileau'yu andıracak derecede iktidar göstermeğe kabiliyetleri müsait değil iken üstünlük davasına çalışırlar. Buna da kanaât etmezler de vücûdunu ortadan kaldırmak isterler. Şu hâlde siz Bouileau olunuz da durunuz! Mümkün mü? Kendi hakkının alenen gaspedilmek istenildiğini gören adam sükût ederse fazilet mi göstermiş olur? Gerçi sükût, hâkimâne bir fazilettir, fakat böyle yerlerde sükûtun hakkı korumak için konuşmasından daha üstün olduğunu:

“Hırka-i teslîm ender kerdem

Ber-men âsân-kerd sîlî hördenem”¹¹

iddiasında bulunanlar dahi hiçbir vakitte isbât edemezler sanırım.

Meşhurdur ki Arab ehlinde “İyas bin Muaviye” henüz çocuk iken Şam'a gitmişti. Orada nasılsa ihtiyar bir adamla düşmanlık peydâ eder, “Abdülmelik” tarafından atanmış kadının huzuruna çıkar, duruşma için Pîri mahkemeye sevk eder. Getirilen şeyh ile eski tanıdığı olan kadı haksız dostunu himâye için İyas'a der ki:

“Sen bir çocuksun. Böyle kendinden pek çok büyük zavallı bir adamı taciz eylemekten utanmıyor musun?”

İyas şu cevabı verir:

“Ben hakkımı talep ediyorum. Hak bu ihtiyardan daha büyüktür!”

Kadı buna karşı bir diyecek bulamadığından “Sus ya çocuk!” hitâbıyla çocuğu susturmak ister. İyas lâübâli bir tavırla der ki:

“Davamı şeriat huzurunda ifade etmeğe geldim. Ben susacak olursam bu vazifeyi kim yapacak?”

Bouileau, aleyhinde bulunanlardan özellikle “Cotin”i şu şekilde hicvetmiştir.

Aquoi bon tant d'efforts, de larmes et de cris,
Cotin, pour faire oter ton nom de mes ouvrages?
Si tu veux du public éviter les outrages,
Fais effacer ton nom de tes propres écrits.

Ulu arkadaşlarımızdan Selim Efendi bunun anlamını aşağıda şiir şeklinde yazmıştır:

Ne bu gûşîş, ne bu cûşîş, ne bu feryâd Cotin
Şu “Cotin” nâmını kaldırmak için hicvimden
Âleme böyle gülünç olmamağı ister isen
Kendi âsârın içinden çıkar at nâmını sen
(Ne bu çaba, ne bu coşku, ne bu feryad Cotin, şu Cotin namını hicvimden kaldırmak için âleme böyle gülünç olmamağı istersen, kendi eserlerinin içinden bu nâmı çıkar at.)

Cotin bir aralık yazdığı bir hicviyeyi Bouileau nâmına yayımlamıştı. Bu eser pek âdi bir şey olduğundan Bouileau aşağıdaki kıtayı yazmağa mecbur olmuştur:

En vain par mille et mille outrages,
Mes ennemis, dans leurs ouvrages
Ont cru me rende affreux aux yeux de l'univers.
Cotin, pour décrier mon style
A pris un chemin plus facile:
C'est de m'attribuer ses vers.

Bunun anlamı dahi yine Selim Efendi tarafında şu yolda şiir şeklinde yazılmıştır:

Nice hicviyeler ilân ederek ebterler
Beni menfûr-ı cihân etmeğe cehd eylerler

¹¹ Teslim hırkası boynunda. Bu benim tokat yememi kolaylaştırdı.

(Kuyruğu kesik hayvanlar nice hicviyelerini ilan ederler, beni dünyanın nefret ettiği biri yapmaya çalışırlar.)

Bu tekellüfleri her vech ile bî-hûde iken
Yazdığım şeyleri tahkîr için özellikle Cotin

(Bu zahmetleri her şekilde beyhude iken yazdıklarımı karalamak için özellikle Cotin.)

Bir kolay yol arıyordu hele bulmuş gitmiş
Kendi eş'ârını tutmuş bana isnâd etmiş*
(Bir kolay yol arıyordu hele bulmuş gitmiş, kendi şiirlerini tutmuş bana yakıştırmış.)

Bunlar Bouileau'nun Cotin hakkında yazdığı hicviyelerin en hafiflerinden sayılır. Bazılarında tercümesine izin verilemeyecek derecede şiddetli dil kullanmıştır. Sonradan Voltaire bu vadiye Bouileau'yu geçmiştir.

O zamanın yazarlarından, hatiplerinden sayılan biçare Cotin'i bir taraftan da Molière hırpalardururdu. Hatta kendisini TRISSOTIN nâmıyla LES FEMMES SAVANTES (Bilge Kadınlar) komedisini oluşturan şahısların arasına BEL ESPRIT- dirâyet-satan olmak üzere dahil etmiştir.

Zaten zayıf olan Cotin, Bouileau ile Molière gibi iki müthiş kuvvetin arasında kalarak ezilmiştir. Bir derecede ki –vaktiyle hayli şöhrat kazan-

* Kemal Beyefendi de –kendisinin bilinen: ikbâle zevâl erse ne varsende Kemâl var (Talihsone erse de sende Kemal var)

gazeli yakıştırdığı zaman – Bouileau yolunda hareket etmişti. Adı geçen edibin bu konuda – eski usule riâyeten- manzûm hicviye yazıp yazmadığını bilmiyoruz, fakat şâirânesine tamlik inancı olduğunu ilan buyurduğeldığı bir zâtın dahi o gazeli kendisinin olmak üzere kabul etmek gibi bir safık göstermesi üzerine söylediği şu ahmaklıkları Mecmuâ-i Ebûzîyya'da görmüştük:

“Hâl var, makal var” gazelini nasıl olup da benim zannediyorsun! Neresinde bir kelime gördün de benim yazdığım şeylere benzettin? “Ey Nâmk-ı Bîçâre bu esrarda ne hâl var?” (Ey biçare Nâmk bu esrarda ne hâl var) mısrası benim sözüme benzer şeylerden midir? Haydi zihâflarını affedelim! Ben ömrümdede “esrarda ne hâl var?” kadar bir hezeyân söyledim mi? “Virân olası hânedevlâd u ıyâlvar” (Harap olan hânedede çoluk çocuk var) fikrine düştüm mü? Gazelde sözü geçen (yani güzel vasfıyla tarif ettiğin sözü geçen) zihâflardan başka kusur görmemişsin de onun için bana ait olabilmesinde şüphe etmişsin! “Subhâne men tehayyare fî sun'ihil-ukûl” “Esrarda ne hâl var?” budalalığı bir dilberin çehresindeki hâllere mi benzer? “Fikrimden dola-yı kıyamet kopmaz a” diyorsun! Kopar, hatta o kadar kopar ki özürlenenmek isterim. Yazdığım şeyler fena olabilir, fakat hezeyân söyleyemem. Ne hummaya mübtelâyım, ne tımâr hânedeyim. “Ey Nâmk-i Bîçâre bu esrarda ne hâl var?” mısrası benim mi olacak? A... ayıplı”

Mazallah, Kemâl'in nesri Bouileau'nun nazmindan daha dehşetli... Artık biçare muhâtabın ne hâle geldiğini tasavvur etmeli...

miş olduğu hâlde- sonradan hemen “unutulan şahıslar” sırasına geçmiştir. Bu gün Cotin nâmı yalnız Bouileau ile Moliere arasında geçen tenkitler sayesinde yad olunur.

Voltaire’in, yine ulu arkadaşlarımızdan Rıfat Efendi tarafından:

Yıldırım yağdıran eli bûs et

(Yıldırım yağdıran eli öp.)

mısrasıyla tercüme olunan ve “Bükemediğin eli öp de başına koy” Osmanlı meselinin anlamını içine alan:

Viens baiser cette main qui porte le tonnerre (Felakete neden olan bu eli öpmeye gel.)

nasihatini kabulden yüz çevirme ile iktidar sahiplerine karşı gelmek isteyenler işte böyle garip bir şekilde ad bırakırlar!

Mesela Nefi:

Bize Tahir Efendi kelb demiş

İltifâtı bu sözde zâhirdir

Maliki mezhebim benim zirâ

İtikâdımca kelb Tahir’dır

(Tahir Efendi bize köpek demiş. İltifatı bu sözde görülmektedir

Maliki mezhebim benim zira inancıma göre köpek Tahir’[temiz]dir.)

kıtasını söylememiş olaydı kendisinin aleyhinde bulunan Tahir Efendi’yi kim yad ederdi?

Surûrî’nin, hakkındaki mizahî şiirleri olmasa:

Akl-ı tâmın çaldı uşşâkın o saatçi beçe

Zarf-ı tenden zahm-ı zülf-i akrebi işler içe

(O saatçi çocuk âşıkların tam aklını çaldı, akrep gibi olan saçının yarası tenden içe işler.)

Görmedim ol Farîsî hüsne gelir at başı bir

Esb-i dil zülfüne kösteklendi onun haylice

(O Fars güzeline benzer görmedim. Onun saçına gönül atı haylice kösteklendi.)

gibi saçma sözler söylemek alışkanlığı olan “Refî-i Kâlâyî” kimin hâtırına gelir?

Kâlâyî “Topkapı” semtinde otururmuş. Okuyanlar orasını bilebilir. Bu da Surûrî’nin:

Patlasın âteş alıp Topkapılı Kâlâyî
demiş olmasından ileri gelir.

Zavallı Cotin’de müdâfaa kudreti olaydı bu kadar aşağı düşmezdi. Diyelim ki Bouileau ile Molière arasında düşmanlık bulunaydı hiçbirisi üstünlük kazanamazdı. Voltaire ile Jean Jacques Rousseau gibi çarpışmaktan boş kalmadıkları hâlde mevkilerini muhâfaza ederlerdi.

Asrındaki şâirlerin hemen cümlesi Neffî’nin aleyhinde söz söylemişler. Hepsi de cevaplarını almışlar. İçlerinde iktidarcı Neffî ile eşit adam bulunmadığı için mağlûb olup kalmışlar.

Neffî babasını hicvetmiş. Bouileau da aşağıda kardeşini hicvediyor:

De mon frère , il est vrai, les écrits sont ventées;
Il a cent belles qualités;
Mais il n’a pour moi d’affection sincère.
En lui je trouve un excellent auteur,
Un poète agréable, un très-bon oretaur,
Mais je n’y trouve point de frère.

Rıfat Efendi bu kıtanın anlamını şiir şeklinde yazmıştır:

Bizim biraderin âsârı medhe lâyıktır
Diğer fezâili de –itimâd edin- çöktür
Fakat bana – ne içinse- muhabbeti yoktur
Ona müellif-i mâhir demek muvâfıktır
Güzel neşide-serâdır, hatîb-i kâmil
Fakat uhuvveti bilmez bu fende câhildir

(Bizim biraderin eserleri övgüye layıktır, diğer faziletleri de –itimad edin-çöktür. Fakat bana-ne içinse-muhabbeti yoktur. Ona usta yazar demek uygundur, güzel şiir söyler, hatiptir. Fakat kardeşliği bilmez bu ilimde cahildir)

Bouileau'nun manzûmeleri arasında şu parçayı görmüş iseniz mutlaka beğenmişsinizdir:

LE BUCHERON ET LA MORT.

FABLE.

Le dos chargé de bois, et le corp tout en eau,
Un pauvre bucheron, dans l'extreme vieillesse,
Marchâit en haletant de peine et de détresse,
Enfin, las de souffrir, je tant lá son fardeau,
Plutôt que de s'en voir accablé de nouveau,
Il souhaite la mort, et cent fois il l'appelle.
La mort vint á la fin: "que veux-tu? Criat-elle.
– gui? Moi! Dit-il alors prompt á se corriger:
Que tu m'aides á me charger.

Bu fıkrayı La Fontaine de şiir şeklinde yazmıştır. Övgüye değer anlam üstadı "Âzâde Gâlib" Efendi hazretleri daha seçilmiş olduğu için –Boileau'nunkine tercih buyururlardı. Hatta onu asıl itibâr ederek fıkrayı şiir şeklinde dilimize nakletmişlerdir. Bu güzel söylenmiş manzûmenin yüce kalemleriyle yazılmış bir nefis nüshası can gibi âcizânemin elinde saklıdır. Suretini aynen aşağıda yazıyorum:

"Boileau'dan nakledilmiş"

(Mesel)

"Oduncu ile Azrail"

Bir fakir ihtiyar oduncu gider
Koca bir yük odun tedârik eder
Güç ile sırtına o bârı alır
Götürür hayli, ter içinde kalır

(O yükü güçlkle sırtına alır, götürür, hayli ter içinde kalır.)

Nefesi refte refte pek daralır

Kalmayıp tâbî âkıbet bunalır

(Nefesi adım adım daralır, gücü kalmayıp nihayet bunalır.)

Yükü birdenbire zemine atar
Der ki: “Fevt olmayan belâya çatar

(Yükü birdenbire yere atar ve: “Kaybeden belaya çatar” der.)

Çekilir şey midir bak imdi şu bâr
Bunu ben yüklenir miyim tekrâr

(Şimdi şu yük çekilir mi, bunu ben tekrar yüklenir miyim?)

Yükler altında kendimi ezdim
Bezdim artık hayattan bezdim

Durmaz eyler şu vech ile feryâd:

“Melekü’l-mevt, neredesin? İmdâd!”

(Durmaz şu yolla feryad eder: Ölüm meleği neredesin? İmdad!)

Etmeden istigaseyi tekmîl
Belirir karşısında Azraîl

(Yardım isteğini tamamlamadan karşısında Azrail belirir.)

Der ki: “Adam ne şekve-perversin!”

İşte geldim’ nedir? Ne istersin?”

(Der ki: “Adam ne şikâyetçisin! İşte geldim ne istersin?)

Şaşırır ihtiyar, nâdim olur
Düşünür, şöyle bir cevap bulur:

(İhtiyar şaşırır, pişman olur. Düşünür, şöyle bir cevap bulur:)

“Ben mi? Ben bir şey istemem ammâ

Edeyim bari bir hafif ricâ

Sana Mevla “sevâba girme” mi der

Şu yükü tut da sırtıma koyuver”

Üstadımızın gerek tercüme, gerek te’lif yolunda böyle manzûm hike-mî tarzda yazılmış eserleri yukarıda bir şâirâne eserini arz ettiğim Selim Efendi biraderimizin istifâde defterinden eksiksiz kaydolunmuştur. Bunların bir kitap hâlinde yayımlanmasına himmet etmesi benimle be-

raber bütün arkadaşlar tarafından meydana gelişi arzu olunan temennilerdendir.

Çok küçük aklımda kalan ki: Ne ateşten mizaç bir mahlûk olduğu özellikle –yirmi beş yirmi altı yaşlarında olduğu hâlde yazdığı –“la confession d'un enfant du siècle” “asrın evlâdından birinin itirafları” başlıklı kitaptan anlaşılan Alfred de Musset'nin 1857'deki ölümü üzerine hazret-i üstâd, ders esnasında, ölenin 1835'te söylemiş olduğu “LUCIE” unvanlı üzücü manzûmeyi yad ederek baş tarafından şu beyitleri okumuştı:

Mes chers amis quand je mourrai,
Plantez un saule au cimetière.
J'aime son feuillage éploré,
La pâleure m'en est douce et chère,
Et son ombre légère
A la terre où je dormirai.

Bunların şiir şeklinde veya düz yazı şeklinde ne yolda tercüme olunması lâzım geleceğine dair bazı düşünceler ortaya konulduktan sonra düşünmeksizin denilecek bir surette aşağıdaki beyitleri yazmışlardı:

Yâran-ı azîz, ben ölünce
Safsâfa dikin mezârım üzre
(Aziz dostlar, ben ölünce mezarımın önünde saf saf dikilin.)
Yapraklarının hazin edâsı
Baygınlığı, sufteti, bükâsı
(Yaprakların hazin edası, baygınlığı, sarılığı, ağlayışı.)
Vicdânım için birer safâdır
Zıllında yatış safâ-fezâdır
(Vicdanım için birer safadır, gölgesinde yatış safa verir.)
Düşsün o latif sâye dâim
Son merkez-i hâb-zârım üzre
(O latif gölge daima son uyku merkezim üzerine düşsün.)

Bundan anlaşıldığına göre Alfred de Musset söğüt ağacını pek severmiş. “La confession d’un enfant du siècle”de dahi âşık olduğu “Brigitte” “Biri-jit”in vefasızlığından bahsettiği sırada kendisinin ölümünden sonra onun ne harekette bulunacağını keşfeyolu söylediği:

“se détournera... pour ne pas voir de loin le saule pleureur qu’on aura planté sur ma tombe.” “Kabrimin üzerine dikilmiş bulunacak salkım söğüdü uzaktan görmemek için yoldan sapacaktır” sözü de bunu teyid eder.

Burada “saule pleureur” (salkım söğüt) dediği hâlde manzûmede sadece “saule” (söğüt) demesi ise zorunluluğundan hiçbir şâirin âzâde kalamadığı “vezin mecburiyetin”den dolayı olmak gerektir. Şu hâlde “Alfred de Musset salkım söğüdü pek severmiş” demek daha doğru olur.*

Söğüt ağacının, hususiyle salkım söğüdü manzarası hakikaten la-tiftir, fakat dilberin boyunu buna benzetmeğe gelmez. Biçimsiz düşer.

Hâtırıma geldikçe kendimi gülmekten menedemediğim şeylerdendir ki Hazret-i Üstâd’dan** “Télémaque” okumağa başladığımız sıralarda or-taklarımızdan.....Efendi bundaki:

“Télémaque suivait la déesse accompagnée d’une foule de jeunes nymphes, au-dessus desquelles elle s’élevait de toute la tête, comme un grand chêne, dans un forêt, élève ses branches _ paisses au-dessus tous les arbres qui l’environnent.”¹² ibaresinin ma’nâsını öğrendikten birkaç gün sonra üstâdın huzuruna bir yaprak takdim etmişti. Adı geçen kişi okurken tebessüm etti, yaprağı hazırda bulunanlardan birine verdi, yük-sek sesle okumasını emreyledi. O kişi aşağıdakileri okudu:

Ey meşe boylu dil-rübâ
Benden niçin ettin ibâ
Agyâra uydun galibâ
İhlâsımı ettin hebâ
El-hakk bu tavrın pek kaba
Bir suç mudur giymek aba

* Bizim yeni yetmişmiş şâirler Alfred de Musset’in salkım söğüdü pek sevdiğini galiba henüz duymamışlar, yoksa şimdiye kadar yazdıkları şiirlerde salkım söğütten geçilmez olurdu.

** Âzâde Gâlib olacak.

Yok mu efendim bir caba

Bir merhaba bir merhaba

(Ey meşe boylu gönül kapalı niçin benden kaçtın? Galiba başkalarına uydun, bağılılığını heba ettin. Bu tavrın pek kaba. Aba giymek bir suç mudur, bir caba yok mu efendim? Bir merhaba bir merhaba.)

Herkes gülümsemeğe başladı. Üstad “Gönlünüzü kapalı niçin meşe boylu” diyorsunuz?” dedi. Şiiri yazan “Efendim, kendisini “Kalipso”ya benzetmek istedim” cevabını verdi. Üstad buyurdu ki:

“Edebiyat esasen bir fikir selidir ki dünyanın insan yaşayan her tarafında farklı olabilir. Edebiyat o hareket eden nurlardandır ki ne Doğuya, ne de Batıya mensuptur. Güneşin ziyası her yere düşebilir. Gölge altında görülen yerler ya ışıklı olmak için bağlanan zamanı bekler, yahut kabiliyet cazibesinden mahrum bulunur.

Edebiyatın vatani her yerdir. Bir tarafa mensup görünüşü var olan kisvesinden ileri gelir. Edebiyat hakikatte anlamlardır. Hangi milletin, hangi kavmin laflarına bürünürse ona mensup görünür. Gökten yeryüzüne bir dilber inse hangi diyarın elbisesini giyer ise oralı zannolunur.

Bununla beraber milletler ve kavimler arasında edeb zevkince az çok fark görülür. Bunun da neticesinden “Cümlelerin maksûdu bir amma riayet muhtelifdir” davası çıkar.

Fenelone, kızların arasında görünen uzun boylu Kalipso’yu etrafını alan birtakım ağaçların ortasından baş gösteren yüksek “meşe”ye benzetmiş.

Bunu yazan bir Fransız olmayıp da bir Arap olaydı elbette onu “bân”^a benzetirdi. Bu bir Acem olaydı ne meşeyi, ne de bânı anmayıp “serv”ⁱ ortaya sürerdi.^{**} Halbuki maksat yine bir olurdu.

¹² Télémaque genç peri kızları topluluğunun eşlik ettiği tanrıçayı takip ediyordu. Tanrıça bunların üstünde, ormanda onu kuşatan tüm ağaçların üstüne sık dallarını yükseltmiş büyük bir meşe gibi yükseliyordu.

^{*} Bâdiye ağacıdır. Arabistan’da bahçelerde dahi yetiştirilir. Düz, latif bir ağaçtır. Yaprakları söğüt yapraklarına benzer. Araplar güzellerin boylarını ona benzetirler. Türkçede “sürgün ağacı, ben ağacı” tabir olunur. (Sözlükten özet)

^{**} Kâmil Paşa merhum meşhûr tercümesinde Fenelone’un “Comme un grand chêne” (büyük bir meşe gibi) tabirine bedel “serviden fazla yüksek boyu ile” ibâresini yazmıştır.

Burada “yüksek boy” tabiri itirâz yeridir: “Serviden yüksek boyun sıfatı olduğuna göre fazla ma’nâsına olan “yüksek” fazla kalır. “Yüksek” boy ma’nâsına itibar edilerek tabirin sahihi olmak üzere “boy ve yüksek” sureti gösterilecek olursa bunda da tekrar görünür.

Ahmed Vefik Paşa hazretlerine mensup olan Télémaque tercümesinde “grand chêne” “ulu meşe ağacı” diye aynen tercüme edilmiştir.

Böyle şeyler yakınlıktan ileri gelir. Herkesin bir zevki var. Sözüne ona göre söyler. Kalipso'yu meşeye benzettği için Fenelon ayıplanamayacağı gibi, Fenelon böyle yapmış diye bizim de öyle yapmamız tasvip olunamaz. Bundan dolayı "Ey meşe boylu dil-rübâ" gibi sözler bir Osmanlının ağzına yakışmaz.

Frenklerden alınacak şey sanattır, fendir. Meşe benzetmesi değildir. Bizim hâlimiz garip: Alınmayacak şeyleri alıyoruz da alınacak şeyleri almıyoruz! Avrupalıların meşeden vesâir ağaçlardan neler yapıp bize satmakta olduklarını düşünsek, biz daha iyilerini yapmağa çalışsak, mülkümüzde sanat, ticaret ilerlese Fenelon'un Kalipso'yu neye benzettğini bilmekten pek çok fazla faydalanmış olurduk zannederim.

Edebiyatça dahi Avrupa eserlerinden istifadeye çalışmalıyız fakat böyle değil. Mesela *Télémaque*'ı beğeniyoruz, "Bizde böyle bir kitap yazılmamış" diyoruz, değil mi? Niçin yazılmamış? Niçin yazılmıyor? İşte böyle meşe benzetmesi gibi şeylerle uğraştığımız için!..."

Bu tenbihlerden aba giyen şair hayli sıkıldı ama cümle ile beraber pek de faydalı oldu.

Üstad tebessüm ederek şaire hitaben yine buyurdu ki:

"Manzûme hakikaten hoş düşmüş. Düşünmeksizin söylenmiş benziyor. Külfetsiz. Bununla beraber sanat "i'nat"ını* da kapsıyor. Bu sanata riâyet ederek tabîî şiir söylemek ne kadar güçtür!"

Bu iltifattan şâir ile beraber herkese ferahlık geldi.

* i'nat, kafiyeelerde kafiye olan kelimenin son harfinden, aralarda kafiye olan kelimenin son harfi makamında bulunan harften evvel gelecek harfleri dahi bir cinsten olarak söylemektir.

Hem sever şerri, hem de düşmen-i şer
Nedir agreb-i cihânda? Tab'-ı beşer

(Kötülüğü hem sever hem de kötülüğü düşmanı. Nedir garip dünyada? İnsanlığın yaratılışı) gibi. Burada sıhhat-i kafiye için harf-i revî olan ranın öncesi –nasıl harf olursa olsun- e ile okunması kâfi iken radan evvel şin bulundurulmuştur. Bu sanata "lüzûm-ı mâlâ yelzem"(zengin kafiye yapma sanatı) de denilir. Nazımda "kafiye-i mukayyede", nesirde "fâsıla-i mukayyede" dahi denilebilir. Ziya Paşanın *Terkib-i Bend*'inde:

Gadr ede reâyâsına vâlî'-i eyâlet

(Eyalet valisi reâyâsına gadr ede.)

ve:

İkbâl için ahhâbı siâyet yeni çıktı

(İkbal için dostları çekiştirmek yeni çıktı.)

mısrarlarıyla başlayan parçalar bu yoldadır.

Nefî'nin, pederini niçin hicvettiği tarihçe meçhul ise Boileau'nun, biraderini niçin hicvettiği malumdur. Bu neden malum? O neden meçhul? Boileau'nun biyografisi hangi evin hangi odasında doğduğuna varıncaya kadar mükemmel surette yazılmış, Nefî'nin biyografisi nerede vefat ettiğini açıkça gösterecek derecede olsun ihtimam ile yazılmamış da ondan!

Nefî kadar muktedir, şöhretli bir şâirimiz için vakiyle mükemmel bir biyografi yazmamışız! Bu gün bizim Nefî'mizden ziyade Fransızların Boileau'sunun nasıl adam olduğunu biliyoruz!

Denilebilir ki:

“Nefî'nin biyografisini –hatta mükemmel olsun- okumaktan ne istifade olunur? Hele şu pederini niçin hicvettiğini bilmekten ne çıkar?”

Böyle bir sözü söyleyecek adam “okumak” “bilmek” denilen ve çoğalmasa nisbetinde insanın kadrini artıran iki ulu ilerleme aracının meziyetlerini takdir etmediğini itiraf etmiş olur.

Nefî'nin elimizde muktedir bir yahut birkaç kalemden çıkmış mükemmel bir biyografisi olsa, bunda kendisinin o kadar nazar-ı dikkati celbetmiş olan edebî tarzı etrafıyla âdil bir şekilde muhâkeme edilmiş bulunsa okunmasından istifade olunmaz mı?

Öyle bir eser mevcut olsa bir kere merhumun tutmuş olduğu edebî yol umum nazarında açıklık kazanır. Taklit olup olmadığını anlaşılr. Şâirliğe heves edecek gençler ona göre söz söylemeğe özenirler. Onun bugün dahi Osmanlı şiir mektebinde muallim olup olamayacağına dair yazarlar arasında geçmekte olan beyhude tartışmalara son verilir. Kısacası: Nefî Osmanlı edebiyat âleminde vakiyle kazanabildiği mevkiye oturtulur. Orada oturur durur. Herkes bir bakışta kim olduğunu tanır. Artık onunla uğraşmaz. Kendi vazifesi ne ise onu yerine getirmeğe bakar.

Bir Osmanlı için “Nefî ne demiş, ne yapmış” diye düşünmekten onun ne dediğini, ne yaptığını tamamiyle bilerek “ Ben ne diyeceğim, ne yapacağım” diye düşünmek daha iyi değil midir?

Yalnız Nefî'nin değil, emsâlinin dahi edebî gelişimleri açıklığa kavuşturulmalıdır. (Edebî tarzları) gibi bir nâm ile hakikati araştıran yakınsak yolda, tarafsız bir şekilde bir kitap yazılsa, bunda en büyük sayılan

yazarlar ve şairlerimizin tutmuş oldukları yollar gösterilse ne mühim eser olur! Zamanımızda tutulan veya tutulacak olan edebî yolun ne olduğu veya olacağı işte o vakit hakkıyla anlaşılır.

Böyle bir kitabın yazılması pek ziyade arzu olunur. Fakat yazacak adam bulunur mu bilinemez. Elde kuvvetli kalemler var, ne fayda ki fikirlerde ölçü yok!

Mesela birisi çıkıyor, Neîî mesleğini batırmak azmiyle İran edebiyatını bir derecede hicvediyor ki hakikatte vâkıf olmayanlar Farsça öğrenmek için sarf edilecek zamanın beyhude geçmiş olacağına kanaât etmek noktasına geliyorlar. Halbuki İran edebiyatından olmak üzere elde bulunan eserlerden birtakımının, zamanındaki hakiki kıymeti bugün tenez-zül şâibesinden korunmuş bulunuyor. İçindeki kitapların bir kısmı cidden faydalı olmasa bile bir haylisinden hakikaten istifade edilmekte olan bir kütüphane öfkeyle büsbütün yakılır mı?

Mesela yine on dördüncü Louis devrine parlaklık veren La Fontaine'in henüz itibâr elinin süsü bulunan (emsâl)i arasında şu fikrayı gör-seniz beğenmez misiniz?

“Bir çobanın dağda bir sürü keçisi vardı. Kendisi pek ziyade tamah-kârdı. Herkese süt satardı. Fakat süte çokça su katardı. Bu hile suretiyle para kazanırdı. Gerçekten kâr ediyorum sanırdı. Bir gün dağın tepesinden büyük bir sel inerek sürüyü önüne kattı. Takımıyla götürdü, aşağı attı. Çoban fevkalâde üzüldü. Çünkü keçileri tamamen helâk oldu. O zaman işe vâkıf olanlardan birisi ona dedi ki: “Gördün mü? İşte süte kattığın sular toplandı, bir sel oldu. Geldi, sürünü toparladı, götürdü!”

Hoştur, ibretle karışiktır değil mi? Evet ama bu fıkra La Fontaine'de görülemez sanırım. Bunu görebilmek için La Fontaine'den hayli zaman evvel gelmiş olan Hüsrev-i Dehlevî'nin mesneviyatını gözden geçirmelidir.*

Böyle bir külfet seçilse şu parçaya tesadüf olunur:

Dâşt şebânî reme der-kûhsâr

Pîr ü cevân keşte ezü şîr hâr

* Hüsrev hicrî 725 (1324) yılında, La Fontaine miladî 1695 yılında vefat etmiştir.

Şîr ki ez-büz be-sebû rîhû

Âb der-ân şîr ber-âmîhû

Bürdî ez-ân âb mülemmâ be-şîr

Nakra-i cûn şîr zibernâ vü pîr

Rûzî ez-ân kûh be-sahrâ-yî hâk

Sîl der-âmed reme-râ bürd pâk

Ân ki cihân sûhte-i şîr kerd

Sûhte şud nâgeh ez-ân şîr serd

Hâce çû şud bâgem vü endûh cuft

Kâr şînâsîş der-ân hâl guft

Ki ân heme âb-ı tû ki der-şîr bûd

Şud heme sîl ü reme-râ der-rübûd¹³

Hüsrev'den evvel âleme hikmet dersi veren Hazret-i Mevlanâ'nın "Üftâden şegâl der-hâm-ı reng ü rengîn şuden ve dâvâ-tavûsî kerden o meyân şegâlân" "Çakalın boya küpüne düşerek benî nevine karşı tavusluk davasında bulunması" fıkrası La Fontaine'in "L'âne vêtue de la peau du lion" "Arslan Postuna Bürünen Eşek" meseline muâdil sayılmayacak mı?

Mevlana ile çağdaş olan Şeyh Sa'dî'nin "Gökte ne olduğunu nasıl bileceksin? Henüz kendi evinde kim bulunduğunu bilmiyorsun!" anlamını gösteren:

Tu ber-evc-i felek çi dâni çîst

Çün nedânî ki der-serâ-yî tu kîst¹⁴

hitâbıyla son verdiği "Müneccim" fıkrası yine La Fontaine'in "L'astrologue qui se laisse tomber dans un puits" "Kuyuya Düşen Münecim" meselinden aşağı mı sayılacak?

Büyüklerimizin bu yolda yazmış oldukları fıkralar seçilse ve toplansa La Fontaine'den her şekilde büyük bir kitap meydana gelir. Fakat kim seçsin ve toplasın?

¹³ Bir çobanın dağda sürüsü vardı. Genç, ihtiyar onun sürüsünden istifade ediyordu.

(Çoban) keçiden aldığı sütü testiye dökerken su kaşırtıyordu.

Su ile karıştırılmış bu sütü götü-rüp satıyor, genç ve ihtiyardan (ahali-den) para kazanıyordu.

Bir gün o dağdan ovaya bir sel geldive bütün sürüyü alıp götürdü.

¹⁴ Sen kendi sarayında kimin olduğunu bilmediğin gibi feleğin üstünde neler olduğunu da bilemezsin.

Varsın hacmen o kadar büyük olmasın, kütüphanelerimizde bizimle karışmaktan yasak gibi bir hâlde durmakta olan Farsça edebiyat kitaplarından en seçkin manzûm fıkraları toplansa, yanlarına tercümeleri de yazılsa gençler için baştan başa korunmağa değer bir hikmet risalesi açığa çıkmış olmaz mı? Mekteplerimizde La Fontaine'e bedel olarak okutulması uygun olmaz mı?

“Nefî'nin biyografisini –hatta mükemmel olsun- okumaktan ne istifade olunur. Hele şu babasını niçin hicvettiğini bilmekten ne çıkar?” sorularına cevap vermeğe çalışalım derken sadeden çıkarak sözü uzattık!

Bunlardan birincisinin cevabı verildi demektir. İkincisi olan, Nefî'nin babasını niçin hicvettiğini bilmekten ne çıkacağına gelince deriz ki:

“Verilecek hüküm hangi tarafı haksız çıkarırsa çıkarsın, bundan da mühim bir ahlâk dersi çıkar.”

“Bu muhâkemede Nefî hüküm giyecek olursa “insanlık” nokta-i nazarından bakan ahlâk nezdinde küçüldükçe küçülür. Divân sahibi olmak başka, insan olmak yine başkadır.”

“Evvelden övdüğünü sonradan çekiştirmek, aksine evvelden çekiştirdiğini sonradan övmek yolunda göstermiş olduğu döneklilere bakılırsa Nefî bu konuda mahkum edilecek gibi durur. Fakat kati bir hüküm verilemez, çünkü biyografisi tamamıyla bilinmiyor”

“İnsanlık hususunca incelenecek kişiler içinde noksansız olan pek nâdir bulunur. Mesela Voltaire eserlerine nazaran pek büyük görünü, halbuki insanlığına bakılırsa biraz küçük kalır”

Nefî'yi bırakalım. Boileau'ya bakalım:

Boileau'nun yukarıda yer alan kıtada büyük biraderi “Gil Boileau” hakkında verdiği “kardeşlik nedir bilmez” hükmü pek âdilcedir, çünkü çocukluğundan beri ondan kardeşliğe yakışacak surette bir muamele görmemişti.

Kardeşi, Boileau'ya fırsat buldukça hakaret ve tehdîd ederdi. Hatta birâderinin gölgesinde babasının evinde senelerce ikametgâhı “tavan arası” olmuştu.

Dünya tabakalarının en yükseğine çıkmak itibar derecelerinin alçağına inmek demek olduğu için bu hâl Boileau'ya "Je suis descendu au grenier" "Tavan arasına indim" latifesini tekrar ettirirdi. "Liniyer" "Linières" tarafindan söylenilen:

Veut-on savoir pour quelle affaire
Boileau le rentier aujourd'hui
En veut á Despréaux** son frère?
C'est qu'il fait des vers mieux que lui¹⁵

kıtasından da anlaşıldığı üzere biraderinin Bouileau hakkındaki gayzı-
—ondan daha iyi şiir söyleyememekten dolayı- hasedden ileri geliyordu.

O da Bouileau gibi hiciv ile uğraşırdı. Emellerinin en önemlisi olan elinde kalem, müthiş bir adam kesilmişti. Fakat bu mazhariyet onda de-
ğil, küçük gördüğü Bouileau'da görüldü.

Sadede gelelim:

Şeyh Gâlib'in ölümünden sonra Vahîd Efendi oğlu Mehmed'i "Gâlib" mahlasıyla yad etmeğe başlamıştır. Hazret-i Şeyh'in Mehmed hakkında "İnşallah Pîr'in feyzi ile bu gerçekten Gâlib olur" dediğini unutmamıştı. Matem gecesinde Mehmed'e hitâben "Bundan sonra senin ismin Mehmed Gâlib olsun" demesi de bu hâtıradan ileri gelmişti. Mehmed'in ilişkilerden âzâde olmasını temenni etmesi üzerine Hazret-i Şeyh'in dua buyurduğu dahi akıldaydı. Bu nedenle "Gâlib"e ekseriya "Âzâde"yi eklerdi. Sonradan Mehmed'in "Âzâde Gâlib" unvanıyla şöhet bulması bundan ileri gelmiştir.

Mehmed yedi yaşına gelince komşu çocuklarından birkaçıyla beraber mahalle mektebine başlatıldı. Hoca kendisini huzuruna oturtup Eu-zü besmele çektirerek "Rabb-i yessir..." dedirdikten sonra önlerindeki açık cüzün üzerinde şehâdet parmağının ucuyla "I" işaretini göstererek

* Oldukça kudretli hiciv söyleyen bir şâir imiş. Bouileau ile münasebeti, meşhur şaire "Dejüliyer" ile yakınlığı varmış. Paris'te muteber bir familyaya mensup olduğu hâlde malını mülkünü sefâhatle tüketerek sefâlet içinde vefat etmiş (1628-1704).

* Biraderine "Gil Bouileau" denildiği gibi kendisine de "Despreaux Bouileau" denilir. Despreaux, Bouileau nâmıyla şöhet bulduğundan bu isim yad olundukça kendisi hatırlanır. Biraderini ihtâr için bu nâma "Gil" ilave edilmek lâzım gelir.

¹⁵ Bilmek istenir mi hangi mesele için

Rantiyeci sahibi Bouileau bugün
Kızıyor Despréaux'ya
Ondan daha güzel şiirler yazan
kardeşine

“elif” dedi. Mehmed “ba” dedi. Hoca “be” dedi. Mehmed “ta” dedi. Hoca şaşkın bir şekilde çocuğun yüzüne baktı. Huzurda bulunanlara bir tebessüm geldi. Maşallah demeyen kalmadı. Vahîd Efendinin gözleri doldu. Şeyh Gâlib merhumun Mehmed hakkındaki sevgisinin yüceliğini yad etmişti. Hoca dahi bu yeni öğrencinin öyle birdenbire ileri gidişini beğenmek lâzım geleceğini hissetti. O da bir aferin verdi. Fakat zihni karışmıştı. Mehmed’in “be”ye “ba”, “te”ye, “ta” demesine ma’nâ veremiyordu. Elifba bitinceye kadar Hoca Mehmed’e uydu. Güya latife olmak üzere gülümseyerek dedi ki:

– Kargacık burgacık!

Mehmed hiç ses çıkarmadı. Hocanın bir kere yüzüne bakmakla yetindi. Diğer çocuklara Hoca elifba’yı istediği gibi okuttu. Dualar edildi. Şerbetler içildi. Toplantı son buldu.

Mehmed mektebe “Gâlib” nâmıyla verilmişti. Mektepte ondan yaşça büyük diğer bir “Gâlib” daha bulunduğundan çocuklar kendisine “küçük Gâlib” demeğe başladılar. Mehmed nefsine “küçüklük” yakıştırılmasına üzüldü, fakat üzüntüsünü belli etmezdi. Bir gün akşam üstü mektepten dönerlerken arkadaşlarından biri kendisine “küçük Gâlib!” diye hitap etti. Mehmed’in birdenbire simâsı değişti. Ağlayacağı geldi. Titrek bir sesle dedi ki:

“Ben küçük Gâlib değilim. Âzâde Gâlib’im. Efendi babam bana öyle der. Küçüğüm ama küçük Gâlib demez. İsterseniz şimdi bizim eve gidelim. Efendi babamın yanına girelim. Bakınız beni görür görmez “Gel bakayım Âzâde Gâlib’im’ der mi demez mi.”

Arkadaşı terbiyeli bir çocuktı. “Bir daha demem kardeşim, darılma. Bilmiyordum. Çocuklar öyle diyorlar da...” diye özür diledi. Ondan sonra Mehmed’e –evde olduğu gibi- mektepte de “Âzâde Gâlib” denilmeğe başlandı.

Mektep dönüşü konuşması sırasında Vahîd Efendinin âzâdlı kölesi olan (Kanber) Mehmed’in yanındaydı. Efendi Kanber’e çocuğun vâkıf olacağı her hâlini ertelemeksizin kendisine haber vermesini tenbih etmişti. Eve geldiler. Kanber durumu Efendiye arz etti. Efendi çocuğu ça-

ğırttı. Yanına oturttu. Sevdı. Mektebi sevip sevmediğini sordu. Mehmed cevap vermeksizin içini çekerek ağlamağa başladı. Baba oğul şöyle söylediler:

– Niçin ağlıyorsun oğlum?

– Ben mektebe gitmeyeceğim.

– Niçin? Mektebe gitmeyen okuyup yazmak öğrenemez. Cahil kalır.

Sen cahil kalmak ister misin?

– İstemem ama...

– Ey?

– Adıma “küçük Gâlib” diyorlar!

– Vay! Sen ona mı darıldın? Madem ki öyle dediklerini istemiyorsun, Hoca Efendiye söylemeliydin. O onların terbiyesini verirdi.

– Ben Hoca Efendiyi sevmiyorum.

– Niye? Seni dövdü mü? Hiç Hoca Efendiyi sevmemek olur mu? Öyle sözleri terbiyesiz çocuklar söylerler. O seni cahillikten kurtaracak. Onu benden çok sevmelisin.

– “Kargacık burgacık” diyor.

Çocuğun üzüntüsünden hüznlenen Efendi bu cevabın üzerine gülmeğe mecbur oldu. Sürekli ağlamakta olan Mehmed’i validesine gönderdi. Güç ile avuttular.

Uzun boylu, nahif endamlı, açıkça esmer simâli Kanber ne sevimli adamdı! Sevimli yüzüne hangi irfan bakışı değse kudret-i mutlaka –ister ise Mevlâ’nın kölesinden ziyade ihsâna layık olabileceğini isbat için- karanlık nurdan bir köle çehresi tasvir buyurmuş zannederdi.

Mehmed’in doğumuna kadar kendisine bir baba gibi davranan Vahîd Efendinin terbiyesi altında büyümüş olan Kanber yüksek ahlâk sahiplerinden olmakla beraber “okur yazar” tarifiyle değil “okutur yazdırır” vasıflarıyla tanımlanabilecek bir duruş sahibiydi. Bu yönüyle gerçekten nâdir bulunan bir lala sayılırdı. Mehmed’e daima doğru fikir verir, daima zihnini doğruluğa sevk ederdi. “Umacı geliyor!” deseler başka çocuklar gibi Mehmed korkmazdı. Bilinen bir hakikatin zıddını iştmiş adam gibi tebessüm ederek “Umacı gelmez. Siz getirirsiniz!” derdi. Bazı kere annesiyle konuşurken “Ben umacıdan korkmam anneciğim. Yok-

tan hiç korkulur mu? Umacı ile çocuklarını korkutan anneleri sevmem. Benim annem onlar gibi değil ki..." yollu sözler söylendi.

Çocuk bu türlü fikirleri hep Kanber'den alıyordu. Elifba'yı da ondan öğrenmişti. Kendisini "Elif, ba, ta..." demeğe alıştıran –harflerden bazı- larını ismiyle, bazılarını da üstün ile söylemeği hiç sevmeyen- Kanber'di. Elifba'nın sonunda görülen acayip işarete gelince "kargacık bur- gacık" demek kadar ma'nâsız, soğuk bir şey olamayacağını zeki öğren- cisine talim esnasında defalarca söylemişti. Bunlardan başka Mehmed'e namaz surelerini ezberlettiği gibi ilmi-hâle dair bir hayli ma'lûmât dahi vermişti.

Çocuğun mektepten soğukluk göstermesi dikkatini çekmiş olan Va- hîd Efendi ertesi sabah Kanber'i yanına çağırdı. Dedi ki:

– Mektep değiştirmek olamaz. Sonra çocuk ikinci mektebi de beğen- mez. Onun asıl öğretmeni sensin. Ne fikir alacak ise senden alacak. Bu fikir almak mahalle mektebinde ders almağa benzemez. Pek mühimdir. Mektepte okuyacağını da evde senden okusun derdim. Fakat bilirim ki bir çocuk evinde, hususiyle kendine bağlı adamlardan ders almak iste- mez. Başıma geldi. Merhum babam işin başlangıcında beni evde kendi- si okutmak istemişti. Verdiği dersleri istediği gibi belleyemezdim. Hid- detlenirdi. Bir defa bana bir şamar vurdu. Acısını hiç unutmam. Sonra ne ise annemin ısrarıyla mektebe başlatıldım. Kısacası: Gâlib senindir. Bak düşün. Kendisini mektebe alıştırmamanın bir çaresini bul."

Kanber efendisinin fikrini tasdik ile beraber gereği üzere samimiye- tini gördüğü veli-ni'metinin oğlunun hizmetinde kusur etmeyeceğini arz ettikten sonra boynunda sırmalı cüz kesesiyle dışarıda beklemekte olan Mehmed'i aldı, mektebe götürdü.

Çocuğa validesi pek çok nasihat vermiş olduğundan fikrine haylice ölçü gelmişti. Yolda giderlerken Kanber bu hâlden istifade ile kendisi- ne o derece gönül alıcı sözler söyledi ki evvelce mektebe doğru pek de ilerlemek istemediği tavrından anlaşılan Mehmed hıza yakın bir şekil- de yürümeğe başladı. Biraz gittikten sonra birdenbire Kanber'e sevgiy- le dedi ki:

– Lala, efendi babam bana darıldı mı acaba!

Kanber şöyle karşılık verdi:

– Onun darılması da bir iyiliktir. Daima iyi olmamızı ister. Ben böyle bir efendiye köle olduğum için kıyamete kadar değil, kıyamette de, cennette de iftihâr ederim. Keşke her köle benim gibi talihli olsa!.. Beni âzâd etti. Ben bir zamandan beri hürüm, fakat gönlüm evvelki gibi yine onun kölesidir. Bunu âzâd etmek mümkün değil... Şimdilik çocuksunuz. Pek bilemezsiniz. Babanızın ne kadar büyük adam olduğunu sonra anlayacaksınız... Hem o size darılmaz. Siz Şeyh Gâlib hazretlerinin manevî hatırasısınız. Bir adamı sevip de onun hatırasını sevmemek kimin elinden gelir?

Konuşma şu şekilde devam eyledi:

– Şeyh Gâlib hazretleri büyük bir zat imiş, öyle mi?

– O pederinizden daha büyük. Şimdi sağ olaydı sizi pederinizden çok severdi. Efendi ile beraber her hafta Galata Dergâh-ı Şerifi'ne gider, kendisini ziyaret ederdik. Bir defa sizi de beraber götürdük. Pek küçük-tünüz. Bilmezsiniz.

– Efendi babam söyledi: Bana dua etmiş. Sana da dua etti mi lala?

– Kaç kere! O herkesin adam olmasını ister bir zattı.

– Âh Yarabbi! Niçin ölmüş? Şimdi gidip elini öpseydim, tekrar duasını alaydım ne olurdu?

– Çok iltifatını gördüm. Hazret-i Ali efendimizin bir kölesi varmış. Adı (Kanber)miş. Pederinizin asıl ismi (Ali) olduğundan benim ismimin de (Kanber) bulunması Şeyhin pek hoşuna giderdi. Bir defa bana “Sen Hazret-i Ali’nin Kanber’isin. Seni sevmek gönlümüzün borcudur” dedi. Hâlâ o ses kulağımdadır. Babanızı ne derecelerde sevdiğini bundan anlarız.

Kanber son cümleyi söylerken mektebin kapısından içeri giriyorlardı. Hoca Efendi makâmında oturmuş. Çehresi kesinlikle tebensüme eğilim göstermez. Başı ucunda kayışlı bir falaka asılı. Önünde bir rahle. Rahlenin içinde birçok değnek. Sağ tarafında da ileriye doğru uzatılmış ikişer buçuk üçer metre boyunda birkaç koca sopa. Sıraların boyunca evlerinden getirdikleri rengârenk minderciklere oturmuş olan erkek, kız çocuklar ileri geri sürekli sallanarak uygun bir makam ile okurlar. “Sad-

da yok dad üstünde bir nokta!” “bir üstün, bir esre, bir ötre!” gibi sesler karışık bir surette iştilir.

Kanber bu manzaraya garip bir bakışla bakardı. O kadar gürültünün içinde bir çocuğun beyninin ne hâle geleceğini düşünürdü. Mehmed “yaramaz” denilecek bir çocuk olmadığı hâlde Kanber ihtiyâta uyarak kendisinin mektebe darb ve tehditten katiyyen korunmak şartıyla verildiğini Hocaya beyan eylemişti. Hoca dayağın cennetten çıkma olduğunu Kanber’e anlatmak istedi. Kanber “Bir alay masumun cehennem azabına neden lâıyk görüldüğünü bir türlü anlayamıyorum” dedi. Haftalık ödemesi hususunda Vahîd Efendinin cömertçe davranacağını da müjdeledi. Hoca Mehmed’i özel himayesi altında bulunduracağını kesin bir şekilde vaad etti.

Kanber tarafından cüret edilen bu tedbirden Vahîd Efendinin haberi yoktu. Sonradan haberdâr olunca memnuniyetini belli ederek Hakîm Senâyî’nin:

An ki ô-râ ber-ser-i Haydar hemî hânî emîr
Kâfirem ger mî-tevâned keşş-i Kanber dâşten¹⁶

beytini okuyarak lalanın gönlünü okşamıştır.

Aslında bu tedbir ziyadesiyle tavsiyeye değerdir. Kanber bir lala değil, bir hakîmdi. Çocuklar hakkında şiddet lüzumu hikmete uygun değildir. Baskı altında bulundurulmuş bir çocukta elbette kötü huy ortaya çıkar. Tabiatında ferahlık kalmaz. Azar işitmek, dayak yemek korkusuyla hile yoluna sapar. Yalan söyler. Hırsız olur. İnsanlık faziletlerinden mahrum kalır. Güya terbiye için edilen gayretler bu şekliyle aksi tesir gösterir. Harun Reşid oğlu Emin için terbiye veren kabul ettiği Halef Ahmer’e “Vaktini beyhude geçirmesine müsaade etme. Her bir dakikayı bir fırsat sayarak kendisine faydalı bir şey öğretmeğe çalışmalısın. Ne azarlama ve baskı ile zihni yok edilmeli, ne de müsâmaha ile tenbelliğe alıştırılmalı” tenbihini vermiş. Hazret-i Faruk “Şer’in terbiye etmediğini Cenâb-ı Hakk terbiye etmez” buyurmuş. Biz bu falakaları, değnekleri, sopaları nereden bulmuşuz? Çocuklara şer’in haddi mi vurulu? Adam olacak çocuk dövmeden de olur. Adam olmayacak çocuk dövsen de olmaz.

Babam merhûm ile bir mektepte okumuş bir saatçi vardı. Ara sıra babamı ziyarete gelirdi. Söz arasında bir münasip gelecek olursa “Bizi kim okuttu?” diye sorardı. Pederin lisânından hocanın ismini işitir işitmez simâsı değişerek üzüntülü bir sesle “Keşke okutmayaıdı!” derdi. Peder gülerdi. Meğer mektepte bulunduğu müddetçe –gereği gibi delişmen olduğundan- hocadan yediği dayakları hâlâ unutamiyormuş.

Aradan üç buçuk sene kadar zaman geçti. Bu müddet içinde Mehmed’in mektepten olan istifadesi Kur’an-ı Kerim’i dört defa hatırlatmak, Karabaş Tecvidi ile Birgivi Risâlesi’ni ezberlemek, sülûs ve nesih yazmakta oldukça meleke peydâ eylemek gibi küçük şeylerle sınırlı kaldı. Lisânı gayet düzgün olmakla beraber sesi da pek güzel olduğundan okuma yönünde dahi çocuklar arasında kendini belli etmişti.

Herkes Kur’an okur, fakat Kelâmullâh’ın yüceliğine tercüman olacak bir üslupta okuyan nâdir bulunur. Vahid Efendi en ziyade tanrısal büyük bir ihsan olan bu özel yeteneğin oğlunda meydana gelmesine sevinmekteydi. Mübarek gecelerde Mehmed’e Kur’an okutur, huşû ile dinlerdi. Bazen Tecelli âyetini okuturdu, dinlerken gaşyolurdu.* Azâb veya tehdid âyetleri vücûduna titreme verirdi. Bir gece Mehmed yine Kur’an okumak üzere babasının huzuruna gelmişti. “Oku bakayım oğlum!” emrini aldı. Okumağa başladı. En taş yürekli zâlimlere dahi tanrısal gücün dehşetinin ne olduğunu hissettirmek üzere indirilmiş olan “ve lâ tahsebnal-lâhe gafilen ammâ yâmelü’z-zâlimûn innemâ yühahiruhüm li-yevmin teşhasu fihi’l-ebâr”¹⁶ âyetini okuduktan sonra “Sadakallahü’l-azîm” dedi. Mehmed’in validesi de oradaydı. Gözlerinin yaşını silerek efendiye doğru baktı. Bir küçük minder üzerinde diz çökmüş, ellerini namaza durur gibi bağlamış, başını önüne doğru eğmiş olan o mübarek yetmiş senelik pîr kendinden geçmişti. Ağlamış ağlamış da yine gönlündeki ağlama arzusunu yenememiş âşık gibi sinisini kalp titremelerine

¹⁶ Hazret-i Ali (Haydar)’den daha üstün saydığı kimseyi (ki ben onu) Kanber’in ayakkağısından daha değerli tutarsam kafirim.

¹⁷ Sakın Allah’ı, zâlimlerin yaptıklarından habersiz sanma, gözlerin dışarı fırlayacağı bir güne kadar onları ertelemektedir. (Sure-i İbrahim, âyet: 42)

* Tecelli âyeti “ve lemmâ tecellâ Rabbuhu lil-cebeli...” âyeti olmalı.

işaret eder nefesler hükümsüz bırakmakta ve uzun uzadıya anlatmaktaydı. Hanım telaş edecek oldu. Mehmed menetti. Efendi evvelden “Kendinden geçme gelecek olursa beni kendi hâlime bırakın!” diye tenbih etmişti. Hiç ilişmediler. Bir iki saat sonra kendine geldi. Bu vaka Mehmed için bir ihtar yerine geçti. Ondan sonra böyle Sıfat-ı Celâl’e işaret olan âyetleri pederinin huzûrunda okumaz oldu. “Vahîd Efendi zulmedenlerden mi imiş ki o âyet kendisine bu kadar tesir etmiş?” demek câhilliktir.

Validesi Mehmed’i daha iki sene önce Kur’an’ı hıfza başlatmak isterdi. “Oğlum hâfız olsun!” derdi. Fakat Vahîd Efendi bu hususta ağır davranırdı. Hanımın böyle bir arzusu da bulunduğunu duymuş olan mektep hocası evvelce bu konuda etmiş olduğu ihtarları sağlamlaştırmak için bir cuma günü Vahîd Efendinin ziyaretine geldi. Mektepte hıfza çalıştır iki üç çocuk bulunduğu hâlde hiçbirisinin gerek okuma yeteneği, gerek ses tatlılığı yönüyle Mehmed’e eş olamayacağından bahs ile “Mükemmel bir hâfız yetiştirmiş oluruz” maksadını ortaya koydu. Vahîd Efendi cevap olarak dedi ki:

– Kur’an hâfızı olmak büyük şereftir. Keşke ben de olaydım! Fakat düşünmeğe değer bir taraf var. Hâfız olanların tanıdıklar arasında bilgin, çokluk en çok kalem sahibi olamamalarından korkulur. Şeyh Sa’dî buyuruyor ki: “Murâd ez nüzûl Kur’an tahsîl-i sîret-i hûb est, ne tertîl-i sevret-i mektûb”¹⁸ bir mümin Kur’an-ı Kerim’i hıfzetsmeli, fakat haddince büyük anlamlarını da anlamalı, lâzım geldiğinde bilen olmalı. Hâfızın âlim olmayı elbette hâfız olamayan âlimden üstündür. Anlamak her şeyde esastır. İnsan için en büyük fazilet din ve dünyaca kendisine lâzım olan şeyleri anlamağa çalışmaktır. Hasan Basri hazretleri bir gün üstad hâfızlardan birkaç zâta hitâben buyurmuşlar ki: “İman sahibi yerine geçenler Kur’an-ı Kerim’i sonsuz hüküm veren tarafından insanlara gönderilmiş bir hikmetnâme tanıyarak geceleri anlamlarını düşünürler, gündüzleri icap ettiği üzere amel ederlerdi. Siz ise Kur’an’ın anlamlarını anlayıp onunla amel olmağa çalışmayarak yalnız sözleriyle uğraşmakta ve bunu dünyaya çekmek için vâsıta etmektesiniz!” İbn-i Haldun gibi İslâm âlimlerinden bazıları bu konuda fikirler beyan eylemişlerdir. Hatta Kadı Ebu Bekir “ Bir çocuğa her şeyden önce anlamını anlayamayacağı şeyi okut-

mamalı” diye tenbih eder. Bu “Çocuklar yeni okumağa başladıkları vakit kendilerine Kur'an-ı Kerim talim olunmasın” demek değildir. “Anlamını anlayabilecekleri şeyler de okutulsun” demektir. Kısacası: Âlimlerimizin sözleri araştırılırsa şu sonuç meydana çıkar: “Bir çocuğa her şeyden önce Kur'an-ı Kerim talim olunmakla beraber azar azar zihnini açacak şeyler de okutulmalıdır. Talim, Kur'an-ı Kerim'e mahsus edilecek olursa çocuğun zihni hayrette bırakılmış olur. Kelâmullâh yücedir. Çocuk henüz ondan tamamıyla istifade edebilecek bir hâlde değildir.”

Bu konuşmaya kadar Vahîd Efendi'yi kendi gibi bir adam kıyas etmiş olan Hoca bu sözleri şaşkın bir şekilde dinledi. Zihninden “Bu ne yaman ihtiyarmış!” dedi. Efendi yine dedi ki:

– İştittiğimize göre siz mektepte çocuklara rik'a yazısı talim etmiyor-muşsunuz. Orada on beşer on altışar yaşında efendiler var. İçlerinde bir davet tezkeresi yazabilecek var mı?”

Hoca yine zihnen “Onu ben bile yazamam!” itirafından bulunduğuktan sonra “Efendim, vakit olmuyor. Dersler çok...” yollu bir cevap verdi. Efendi'yi görmeğe geldiğine pişman olmağa başlamıştı.

Efendi Hoca'nın sıkıldığını anlayınca Gâlib'in mektepten pek ziyade memnun bulunduğunu beyân ile kendisine mütevâzî bir şekilde teşekkürler etti. Âfâkî birkaç lakırdı daha edildikten sonra Hoca kalktı gitti. Aşağıda ayakkabılarını giymekte iken Kanber ucuna iki altın bağlanmış güzel bir çevreyi “Hanımefendi kabulünü ricâ eder” sözüyle kendisine takdim eyledi.

Vahîd Efendi gibi gerçekten derviş olan bir zâtın bu yolda âlim fikir-lere sahip bulunması garip bulunmamalıdır. Allah'ın, peygamberini iyice tanıyan, dinî hikmetlere iyice vâkıf olan bir Müslüman bu kadar da âlim olmasın mı?

Mesela ay tutulmasının musibet olayların işaretleri olamayacağı dinî hikmetçe sâbit iken işitegeldiği hurafelerin sevkiyle olacağı inancında bulunan bir adama ne denilir? Hayırsız!*

* Peygamberlerin cömert oğlu Hazret-i İbrahim'in ölümünde tesadüfen ay tutulması olmuş. Bazıları “Onun vefatından ileri gelmiştir” dediler. Efendimiz buyurdu ki: “İnne-ş-şemse ve'l-kamere lâ yahsifâni li-mevti ahadin ve'lâ li-hayâtihî= Şems ve kamer kimsenin ölüm ve hayatı için tutulmazlar.

¹⁸ Murat iyidir, Kur'an'ın inmesinden güzel huyu tahsil etmek murattır, mektubu kızgınlıkla okumak değil.

Daha garibi vardır: Öyle adamlara tesadüf olunur ki “Ay tutulması hiç bir musibetin meydana gelmesine işaret etmez. Şeriatımız böyle diyor” denilse söyleyene haşa “Şeriatın hükümlerini bozmaya kalkıştı!” gözüyle bakarlar. O bâtil inanç zihinlerini o kadar istila etmiştir ki onu çıkarıp da yerine hak inancını koymak ilâhi uydurmadan başka bir şey ile mümkün olamaz. İslâm dininin her hükmü hikmet üzerine kurulmuştur. İnsan isek hakikatini anlamalıyız, aksini hakikat diye kabul etmemeliyiz.

Mehmed’in mektepçe olan tahsili yukarıda söylediğimiz derecedeydi, fakat babasının evi diğer mektebi olduğundan orada Kanber’in himmetiyle Türkçe yazılmış kitapları okumağa alışmış, o vakitler şimdikiinden ziyade makbûl tutulan Tuhfe-i Vehbî’yi hemen eksiksiz ezberlemişti. Bundan başka yine o evdeki öğretmenden rik’a yazı alıştırmasını alıyor, bir dereceye kadar da kalemle meramını ifade etmeğe çalışıyordu.

Kanber Siyer okumasına pek meyilli olduğundan bu konudaki yazıların hemen tamamını gözden geçirmişti. Hâtırında kalmış olan en güzel taraflarını Mehmed’e söylemekten boş kalmadı. Burası dahi çocuğun ahlâk sağlamlığına hizmet etmekteydi.

Vahîd Efendi (ebedî iltifat) tamlamasının ebced hesâbınca gösterdiği 1015 (1606) tarihinde ölen Hakânî Mehmed Beyin yüce oğullarından olduğundan (âşıkların hakanı) unvanıyla yad olunmağa değer olan adı geçenin Hilve-i Şerife’sinden el yazısıyla yazılmış bir nefis nüshasını katında korumuştur. Elden ele Vahîd Efendiye ulaşmış olan bu eser feyz veren özel günlerde saygıyla mahfazasından çıkarılır, hâne halkı tarafından ziyaret edilirdi. Her sene ilkbaharın peygamberin ölüm gününe tesadüf olan on ikinci günü o mukaddes manzume baştan başa okunur, büyük mükafat kazanılırdı. Mehmed okumağa alıştıktan sonra babası Hilve okuma hizmetini ona havâle etti. Gayet latif bir şekilde okurdu.

Kanber Hilve-i Şerife’yi kopya etmiş olduğundan Mehmed’i diğer vakitlerde dahi okumasına teşvik ederdi.

Nice pâkîze sühanden sonra
Fahr-ı âlem dedi: Benden sonra

(Âlemin övünce Hz. Peygamber, nice arınmış ve güzel sözleri yanında bir defasında da şöyle dedi: “Benden sonra...”

Hilye-i pâkimi kim görse benim
Ola görmüş gibi vech-i hasenim”

(Pak hilyemi her kim görürse benim güzelliğimi görmüş gibi olur.)

gönül rahatlatan dikkate arz ederdi. Mehmed teşviklerin semeresi olarak mübarek manzûmenin ekser beyitlerini hıfzetti. Hakânî’nin:

Reng-i rûyu gül ile yek-dil idi
Gül gibi kırmızıya mâil idi

(Yanağının rengi gül pembesi ile tartılırdı ve gül gibi kırmızıya çalardı.)

Kaplamıştı yüzünü nûr-ı sürûr
Sûre-i Nûr idi ya matla-ı nûr

(Yüzünde bir sevinç nuru bulunurdu. Zannedersin ki ya bizzat Nur suresi; yahut da nurun doğduğu kaynak.)

Mushaf-ı hüsn idi ol vech-i cemîl
Hatt-ı ruhsâresi nass-ı Tenzîl

(O müstesna yüz, sanki güzelliğin kutsal kitabı idi de yanağındaki hatlar onun üzerindeki âyetler olmuştu.)

Vech-i berrakının Ashâb-ı Safâ
Humreti gâlib idi der hattâ

(Ashâb-ı Suffe (veya esenlik dostları), “Berrak yüzünde kırmızılık beyaza gâlib idi” derler.)

gibi tasvirleri Muhammed’e ait mukaddes yüzü çocuğun hayâline nakşeyledi. Kanber öğrencisini Siyer öğrenmeye doyurmak için böyle bir giriş tertip etmişti. Suretten ahlâka geçerek:

Suret ü sîreti şâhâne idi
(Sureti ve ahlâkı şahaneydi.)

mazmununu göstermek isterdi. Nurların nuru, ruhların ruhu, peygamberlerin başı Efendimizin güzel ahlâkına azar azar ilerlemekte olan Mehmed o yüze, o olgunluğa âşık oldu. Gönlünde peygambere ait en kutsal taraflara bir mertebe hissetmeğe başladı ki tarife gelmez.

Çocuklukta meydana gelen bu mukaddes muhabbetin sona ermesi mümkün değildir. Şâir der ki:

Etânî hevâhe kable en arafe'l-hevâ
Fesâdefe kalbî hâliyen fetemekkenâ¹⁹

Kanber buralarını pek güzel bilirdi. Onun için talimde esas İslâm terbiyesi olan bu usûlü tutmuştu. Kalbi her türlü meyillerden istifade etmiş bulunur. Onu pak aşk ile doldurmağa çalışmalıdır. Evvela ciddi bir seveda kalbi istila ederse araya başka meyiller girse de onu imha mümkün olmaz:

“Mâ-el-hubb illâ li'l-habîbi'l-evvel”²⁰ sözü doğrudur.

Kanber Mehmed'e Siyer'le ilgili bir fıkra söyler, “Bunu kaleme alınız” der, yazdırır, güzelce tashih ederdi. Çocuk tashih edilmiş müsveddeleri bir deftere geçirir, biriktirirdi. Bu defter yavaş yavaş kısa bir İslâm tarihi hâline geldi. Alt taraflarında Osmanlı tarihinin en mühim parçaları görüldü. Zamanın padişahı olan Sultan III. Selim'in cülûs tarihi bile kaydedilmişti.

Bu usul çocuklar için pek faydalıdır. Hem ahlâk dersi alırlar, hem tarih öğrenirler, hem de yazı yazmağa alışırlar.

Mehmed yine mektebe devam etmekteydi, fakat orada kendisi için öğrencek bir şey kalmamış olduğundan ekseriya gider, Hocanın huzûrunda Kur'an-ı Kerim'den bir bölüm okur, geri dönerdi. Çocuk beşinci hatmi indirince Vahid Efendi mükemmel bir toplantı yaptı, Hocayı fevkalâde memnûn etti. Hâfız olmak sözü artık dolaşmıyordu. Mehmed'in tüm meylinin ilim tahsili mrafına olduğu anlaşılmıştı. Tuhfe-i Vehbî ile uğraşması:

“Onu evvel okuyan tıfl-ı asîl
Nükte-i şi'ri de eyler tahsîl”

(Önce onu okuyan asil çocuk şiir nüktesini de tahsil eder.)

sözünce vezin yapılmış vezinlere ihtar etmekle beraber Farsça tahsili için de bir şevk vermişti. Bu lisânı öğrenmek hevesinde bulunduğunu Kanber'e açtı. Kanber bu yeni yetenek numunesini Vahîd Efendiye arz eyledi. Efendi zaten Mevlevî olduğundan oğluna – Mesnevî inceliklerine hâkim olması için –Farsça tahsil ettirmek arzusunda bulunduğu hâlde kabiliyetine biraz daha ferahlık gelmesini bekliyordu. Çocuğun böyle bir heveste bulunmasından çok memnun oldu.

Bu esnada Molla Gürânî'de oturan konağında Farsça öğretmekle meşgul olan meşhur Hoca Neş'et Efendi vefat ettiğinden dostlarının ileri gelenlerinden Hoca Vahyî Efendi –ki:

Bahâne-cû-yı vuslat olduğum yâre duyurmuşlar
Nifak etmişler amma manevî himmet buyurmuşlar*

(Kavuşmanın bahane arayıcısı olduğumu yare duyurmuşlar, nifak etmişler ama aslında himmet buyurmuşlar.)

beytinin söyleyenidir. –Üstâdın eserine yakınlık ile Çatladıkapı semtindeki hânesinde isteyenlere Farça okutmağa başlamıştı. Vahîd Efendi Kanber ile konuştu. Mehmed'in artık bu mektebe devam ettirilmesine karar verdiler.

Kanber bir gün Mehmed'i yeni hocaya götürdü. Vahyî'nin Şeyh Gâlib ile Hoca Neş'et dâiresinde görüşmüş olacakları düşüncesiyle çocuğun şeyhe olan manevî katılımını beyân eyledi. Vahyî güzel kabul belirtileri gösterdi. İki takım öğrencisi vardı. Bir takımı acemiler ki Pend-i Attar

okurlardı. Diğer takımı onların üstünde bulunanlar ki Divân-ı Sâ'ib okurlardı. Mehmed tabîî ki acemilerin sınıfına katıldı.

* Hoş söylenen sözlerden sayılan bu beyit hocanın bir gazelinin matladır. Gazelin diğer beyitleri âdildir.

Bu rütbe bî-vefâlık eylemezdi ol kerem-pîşem
Seni sevmez deyü tağlît eder bazı kudurmuşlar

(O cömert kimse bu derece vefasızlık atmezdi (ancak) bazı kudurmuşlar seni sevmez diyerek yalan söylerler.)

gibi.

Maktâî şudur:

Ser-i a'dâya meydân-ı ser-i kûyun ederdin teng
Semend-i bâd-ı pây-i himmet-i Vahyî'yi yormuşlar

(Düşmanların başına sevgilinin köyünün baş meydanını dar ederdin. Vahyî'nin himmet ayaklı rûzgânının atını yormuşlar.)
(Vahyî'yi yormuşlar) tabirindeki iç içelik aramakla bulunur şeylerden değildir.

¹⁹ Onun aşkı ben havayı tanımadan bana geldi. Boş olan kalbime tesadûf etti.(ve orada) mekân kıldı.

²⁰ İlk sevgili (Tann) için olan sevgiden başka sevgi yoktur

Hoca Efendi Pend-i Attar'ı öğleden önce, Divân-ı Sâ'ib'i ikindiden sonra okuturdu. Yaşı otuza yakın olan Sâbir Çelebi ile yirmi iki yirmi üç yaşlarında bulunan Ayas Bey Sâ'ib okuyan gençlerin en seçkinlerinden sayılırdı. Çelebi'ye kalbinin saflığı, Beye zihninin kusursuzluğu seçkinlik sebebi olmuştu. "Hiç gülmez. Az söyler. Söylerse güldürür" tarifi ikisine de tatbik olunabilir. Şu kadar var ki biri saf bir şekilde, diğeri şeytan gibi söyler. Birbirleriyle konuşmaları pek tuhaf olur. İnsan ilk bakışta ikisini benzer zanneder. Fakat dikkatli bakınca Çelebi'nin gözlerinde bir kusur, Beyin gözlerinde ise başka bir nûr görür. Bir de berikinin yüzünde gizli bir tebessüm vardır. Ötekinin çehresi ise tebessüm eğiliminden bütün bütün mahrum gibi durur.

Çelebi kendi inancına göre asrın birinci şâiridir. Tabiatında şâir geçenlere de üstünlük bulur. Kimsenin şiirini beğenmek istemez. Bununla beraber kendininki beğenilmeyecek olursa pek ziyade hiddetlenir. O gülümsemez çehre alışıldığı üzere abûs olur. "Şurası şöyle olaydı daha iyi olmaz mıydı?" yollu hafif ihtarlara bile tahammül edemez. Böyle bir cürette bulunan adamı cahil ilan eder. Kendi kendine düşünür. "Bu heriflerde zevk yok!" der. Eserlerinin kadrinin bilinmemekte olmasına eseflenir. Ümitsizlik içinde kalır. Bereket versin yetkin olanların hiçbir vakit böyle uygunsuz sözlerden bağımsız olamadıkları hâtırına gelir de biraz teselli bulur. Yazdığı şeylerin gerçekten yanlış olacağına kesinlikle ihtimal vermez. Ayas'ı pek sever. Çünkü o bunun şiirinde hiç kusur bulmaz. Her söylediği şiiri –hatta bir mısradan ibaret olsun- mutlaka ona gösterir. O da övgüde bulunur. Çelebi'nin keyfi gelir. Düşünmeksizin övmeye başlar. O esnada Beyin yüzündeki gizli tebessümün âşikâr olduğuna dikkat etmez. Yine bir gün böyle öğünmeğe başlamıştı. Ayas sözünü keserek dedi ki:

Söylerim doğrusunu sabredemem teksin tek
Aferin ey üdebâ mefharı Sâbir Çelebi

(Ey ediplerin övgü nedeni Sâbir Çelebi aferin teksin tek.)

Dehre birçok çelebi geldi fakat şimdiye dek
Böyle nâm almadı beynü'ş-şuara bir çelebi

(Dünyaya birçok çelebi geldi fakat şimdiye dek şâirler arasında bir çelebi böyle nâm salmadı.)

Sâbir'in koltukları kabardı. Ayas hakkındaki muhabbeti arttı.

Çelebi'ye herkes Ayas gibi muâmele etmediğinden bazı kere şiire ait güçlüklerle tesadüf ederdi. Bir gece bir mecliste bulunuyordu. Edebiyata dair söz açıldı. Hâne sahibi yastığın üzerinden bir yaprak alarak meşhur şâir Enderûnlu Vâsıf Osman Beyin o günlerde yazmış olduğu:

Çözülme zülfüne ey dil-rübâ dil bağlayanlardan
Kaçma âteş-i aşkınla bağrın dağlayanlardan
Düşer mi ictinâb etmek senin için ağlayanlardan
Sirişk-i çeşmimin bak farkı var mı çağlayanlardan
(Ey gönül alan saçına gönül bağlayanlardan çözülme. Aşkının ateşiy-
le bağrını dağlayanlardan kaçma. Senin için ağlayanları uzaklaştı-
mak doğru mu, bak gözyaşlarımın çağlayanlardan farkı var mı?)

şarkısını okudu. “Güzel değil midir? İşte asıl Osmanlı şiiri bu yolda ol-
malı... Nedir o eski şarkılar? İnsanın Türkçe olduğuna inanacağı gel-
mez. Allah için Vâsıf Bey şiirimizi latif bir tarza yöneltiyor” dedi. Orada-
kilerden birisi cevap olarak Vâsıf'ın:

Gel bahsedelim İzzet Efendiye sual et*
Vâsıf Beyin âsârı yabana atılır mı

* İzzet Molla olacak. Vâsıf ile aralarında yakınlık olduğuna Mihnet-i Keşân'ın şu beyitleri işaret eder:

Keşân'a duhûl eyledim ibtidâ
Edip pâs-bân-ı felek bir nidâ
(Felek bekçisine bir nida edip önce Keşân'a girdim.)
Dedi semt-i Tophane'de var harîk
Beni etti deryâ-yı nâra garîk
(Tophane semtinde bir ateş var, beni ateş denizine boğdu, dedi.)
Gelip hâtıra Vâsıf'ın hânesi
Dedim yandı ol bûlbûlün lânesi
(Vâsıf'ın hânesi hatırlayıp o bûlbûlün yuvası yandı dedim.)
Meh-i rûzede geldi bir nâmesi
Tutuşmuş konağı gibi hâmesi
(Ramazan ayında bir mektubu geldi. Konağı gibi kalemi de tutuşmuş.)
Mezâmîn-i ihrâkı yazmış tamâm
Öperken tutuştu leb-i ihtirâm
(Yanmanın mazmunlarını tam yazmış. Hürmetli dudağı öperken tutuştu.)

(Gel bahsedelim İzzet Efendiye sor. Vâsıf Beyin eserleri yabana atılır mı?)

beytini okudu. Diğerleri “Doğrusu hoş şiir söyleyen bir şâirdir” cümlesinde birleştiler. Çelebi sükût ediyordu. Hâne sahibiyile aralarında şöyle bir konuşma geçti:

- Siz bir şey buyurmadınız Çelebi Efendi!
- Ne söyleyeyim?
- Yoksa şarkıyı beğenmediniz mi?
- Erbâbına göre iyi.
- Size göre?
- Doğrusunu mu istersiniz?
- Mümkün ise doğrusunu söyleyiniz.
- Doğru söz acıdır.
- Hakkın acı olması herkese göre değildir. Bize tatlı gelir. Söyleyiniz.
- Ne lâzım efendim! Belki o adamın kulağına gider.
- Affedersiniz. Meclisi hafife alıyorsunuz. Biz edebî konuşmalar tel-

lalı değiliz.

- Beğenmezsem ne lâzım gelir?
- Nazire söylemeniz.
- Hangisine? O şarkıya mı?
- Evet.
- Tenezzül etmem.
- Edebî lisanda “tenezzül etmem” “elimden gelmez” ma’nâsına ge-

lirse sözünüzü kabul ederiz.

- Teessüf ederim.
- Neye?
- Vâsıf’ı bana tercih etmek istediğinize.
- Tercih etmek istemiyoruz. Âdet olduğu üzere tercih ediyoruz.
- Şimdi burada bizim Ayas Bey olmalıydı ki...
- Sizin hesabınıza olarak bir nazire söyleyivermeliydi öyle mi?... Ayas

Bey hakkı bâtıl göstermeğe muktedir midir? Bir çelebiyi sade bir şarkısına nazire söyleyemediği bir şâire kim tercih edebilir?

- Söylersem ne dersiniz?
- Bârekallah deriz.
- Öyle ise alınız yarın nazirenizi!
- Yarına yetişmek lâzım değil. Size bir hafta mühlet.
- Kabul etmem. Yarın erkenden getirmezsem bana şâir demeyin.
- Evet, “şâirlik sana her şekil ile iftira olsun!”

Çelebi hânesine düşünceler içinde döndü. Biçâre o gece selamlıkta sabaha kadar uyumadı. Vâsıf'ın şarkısının olduğu yaprağı almıştı. Defalarca okudu.

Senin bir reng-i rûyun var ki gül-berg-i izârında*

Bulunmaz gülistân-ı âlemin bağ u bahârında

Otur ihrâmâ ârâm et biraz havzın kenârında

Sirişk-i çeşmimin bak farkı var mı çağlayanlardan

(Senin yanağının rengi, yanağının gül yaprağı âlemin gül bahçesinde de bağ ve baharında da bulunmaz. Örtüye otur ve havuzun kenarında biraz eğlen. Bak gözyaşlarımın çağlayanlardan farkı var mı?)

bendini yukarıki bendden daha kolay buldu. Düşünür düşünür, hâtırına bir şey gelmez. Kalkar, gezinir, tavana bakar, gözlerini yumar, yine açar, başını kaşır. İnce bıyığıyla seyrekçe sakalı elinden neler çekti! Nihayet sabaha yakın şu mısra doğdu:

Seni gel beklerim yarın kenâr-ı çağlayanlarda

(Seni gel yarın beklerim çağlayanların kenarında.)

diğer mısraları dahi düzenlemek üzere minderin üzerine uzandı. Baş fena hâlde ağrıyordu. Zihnine karanlık çökmüştü. Yarım mısra olsun bulamadan uyuyakaldığı vakit güneş doğuyordu.

Şarkıya nazire söyleyemeyeceğini iddia eden zât saatlerce bekledi. Çelebi görünmedi. Aralarında zaten teklifsizlik olduğundan:

Eğlenme değil mi yoksa matlûb

(Yoksa amaç eğlenmek değil mi?)

diyerek kalktı giyindi. Çelebi'nin konağına gitti. Henüz uykudan kalk-

* “Bir reng-i dil-kaş var ki” dese imbetederdi.

mış olan şâirin gece söylemiş olduğu mısrayı eliyle koymuş gibi çekme-
cesinin üzerinde buldu. “Maksad latifeydi. Siz gerçekten nazire söyle-
meğe kalkışmışsınız. Vah vah, demek ki gece uyuyamadınız. Lakin mıs-
ra da ne latif düşmüş!” tarzında birkaç söz söyledi. Çelebi soğuk bir şe-
kilde karşılık verdi. Çehresi pek çatıktı. Misafir bahsi değiştirmeye mec-
bur oldu. Biraz sonra gülerek veda etti. Olay arkadaşlar arasında yayıldı.
Çelebi bir daha o efendi ile değil, arkadaşlarıyla da görüşmedi.

Çelebi iki sene evvel Hoca Neş’et Efendinin dâiresine devam etmeğe
başlamıştı. Hoca komik söz söylemeğe meyilli olduğundan bir gün bu-
na dedi ki:

– Sâbir Çelebi, sana bir mesele sorayım. Halledebilirsen güzel bir
Hâfız Divanı hediye ederim.

Çelebi halletmeğe çalışacağını arz eyledi. Hoca buyurdu ki:

– İşte mesele: Ortadan bir nehir geçiyor. Beri yakasında bir kurt, bir
koyun, bir deste de ot var. Bunlar orada bulunan bir sandal ile birer birer
nehirin öte yakasına geçirilip bırakılacak. Fakat kurt koyunu, koyun da
otu yememek için ne kurdun koyun ile yalnız kalmasına meydan verile-
cek, ne de koyunun ot ile.

Çelebi’nin zihni karıştı. Birkaç saniye düşündükten sonra dedi ki:

– Sandalın kış altı genişçe mi efendim?

Hoca tebessümle buyurdu ki:

– Niçin sordunuz?

Çelebi şu cevabı verdi:

– Kurt ile otu kış altına kaparım. Koyunu da sandalın içine alırım. Bu
suretle cümlesini karşıya geçiririm.

Hoca gülerek buyurdu ki:

– Sen beşinci oldun Çelebi!

Ondan sonra aşağıdaki kelimeleri söyledi:

Neden beşinci olduğunu anlamak istersen şu fıkrayı dinle: Bir efen-
dinin bir kış gecesi canı sıkılır. Konağında mevcut olan ağaları çağırarak
karşısına oturtur. “Size bir mesele soracağım. Bakalım içinizden kim
bulabilecek. Dikkat edin!” diyerek bu meseleyi tarif eder. “Şimdi anladık
efendim!” derlerse de efendi ihtiyâten bir daha tarif eder. Birdenbire an-

layamazlar. Bir daha tarif eder. Ağalar başlarını önlerine eğler. Düşünmeğe başlarlar. Nihayet şu cevapları verirler.

1- Kurt ile koyunu sandalın içine alırım. Karşıya varınca kurdu bir ağaca bağlarım. Sonra dönerim, otu da alır götürürüm.

2- Otu sandalın kışına bağlarım. Kurt ile koyunu da sandalın içine alırım. Öylece hepsini aşırırım.

3- Hepsini sandalın içine korum. Kancayı elime alırım. Kurt koyunu yemek istedikçe kurdu, koyun otu yemek istedikçe koyunu döve döve karşıya geçiririm.

4- Koyunu omzuma alırım. Kurdu da sandalın içinde karşıma oturturum. Kendim de otun üstüne otururum.

Ağaları bu şekilde cevaplar vermeğe mecbur eden efendi garip bir adammış. Bu cevapları alınca bayılasıya gülmesi lâzım gelirken çehreyi çatmış da demiş ki:

– Ben size “birer birer” diyorum be herifler! Birer birer!... Çıkın dışarı!

Hoca, Çelebi’ye hitaben yine buyurdu ki:

– O mesele şöyle hallonur: Evvela koyun geçirilir bırakılır. İkinci olarak ot geçirilip bırakılmakla beraber koyun alınır getirilir. Bu defa da koyun bırakılmakla beraber kurt alınır götürülür. Tekrar dönülür, koyun dahi alınır götürülür.

Çelebi’ye Baba Neş’et’in latifesi ağır geldi. “Benim gibi naziresiz bir şâire böyle mi muâmele edilir? Bu âdetâ beni kovmaktır” diye gücendi. Bir daha dâiresinin semtine uğramadı. Hazret-i Neş’et’e “Çelebi size kırılmış” dediler. “Sâbir değilmiş” buyurdu. Çelebi’nin böyle olayları çoktur. Toplansa bir kitap olur.

Hoca Vahyî ders sırasında bir özel tarz ortaya koymuştu. Hâfız Divanı gibi gazellerden ibaret olan kitapları seçme suretiyle okuturdu. Ona göre mesela Sâ’ib Divanı okutmak Sâ’ib’in sekiz on seçilmiş gazelini şerh etmek demekti. Bu türden olan eserleri kurallar kitabı gibi silsile hâlinde okutmanın boşuna olacağını beyân ederdi. Hatta “Meşhur bir şâirin divanını ders yollu okumaktan maksad onun edebî yönünü anlamakla beraber en güzel sözlerini bellemekten ibaret olmak lâzım gelir” derdi. Bunun üzerine Ayas Bey ile Sâbir Çelebi’nin içinde bulundukları sınıfa

Sâ'ib'in mükemmel biyografisini yazdırdıktan sonra adı geçenin edipler arasında atasözü sırasına geçmiş olan beyitler ve mısralarını anlamlarıyla beraber kaydettirmişti. Bu talebeden herhangisinin defterine bakılsa aşağıdaki kelimeler görülebilirdi:

BEYİTLER

Sevdâ-gerest her ki dihed zer be-âb-ırûy
Ân-kes ki bî-suâl dihed ehl-i himmet est

(Yüz suyu mukabilinde para veren, tacirdir. Himmet ehli kendisine ihtiyaç arz olunmadan ihsân edendir.)

Mevkûf be-âsâyîş çerhest karârem
Her kâr ki mevkûf mahâlest mahâlest

(Eğlenmem feleğin eğlenmesine bağlıdır. İmkân bekleyen her şey imkânsızdır.)

Çün hatâ bî-ez-tû ser zed der peşîmânî gürîz
Ki zi-hatâ nâdim nigerdîden-i hatâ-yı diger est

(Senden bir hata meydana gelince pişmanlık et. Zira hataya pişman vaka olmamak da başka bir hatadır.)

Be-güzer ez-redd ü kabûl halk ki îñ şugl-i hasîs
Hîş-râ bâ-âlemî dest ü girîbân kerdeneş

(Halkın red ve kabulünden rahat ol. Zira bu âdi meşgale kendini âlem ile yaka paça uğraşmağa sevk etmek demektir.)

Hestî-i dünyâ-yı fânî intizâr-ı mordenest
Terk-i hestî zi-intizâr-ı nîstî vârestenest

(Fânî dünyanın varlığı ölümü beklemekten ibarettir. Bedeni terk ise yokluk bekleyişinden kurtulmak demektir.)

Dil-i men ü tû zi-hem-sâhib-i tân dîrînend
Merâ be-zâhir eger bâ-tû âşnâyî nîst

(Seninle aramızda ey görünen yakınlık yok ise de gönüllerimiz çoktan beri birbirleriyle görüşürler.)

Ez-harf-i hûd be-tîg ne-kerdîm çû kalem
Her çend dil dü-nîm şevêd harf-i mâ yekîst
(Kalem gibi kılıca uğramış olsak yine sözümüzden dönmeyiz.
Kalbimiz iki parça olsa da sözümüz birdir.)

Ne-tevân be-kîl ü kâl zi-erbâb-ı hâl şud
Mün'im nemî-şevêd kesî ez-güft u gûy-ı genc
(Dedikodu ile hâl ehli olmak mümkün değildir. Defineden
bahsetmekle kimse zengin olmaz.)

Merâ zi-rûz-ı kıyâmet gamî ki hest înest
Ki rûy-ı merdüm-i âlem dü-bâre bâyed dîd
(Kıyâmet gününden bir endişem var ise o da şudur: Âlemin
yaratıcısının yüzünü ikinci defa olarak görmek lâzım gelecek!)

Mî-şevêd ârif-i hacî-ı nâdân çû mülzem mî-şevêd
Mî-keşed nâmus-ı âlem her ki âdem mî-şevêd
(Câhil gerekli olunca ârif sevilen olur. İnsan olan âlemin gayretini çeker.)
Ez-asâ-yı hûd hatır dârend kûrân vakt-i ceng
Bî-basîret ez-delîl-i hîş mülzem mî-şevêd
(Cenk esnasında körlerin asâları kendi başlarına bela olabilir.
Basiretsiz şahıs söylediği delil ile gerekli olur.)

În kadr ki zi-tû dilî çend bûd şâd-besest
Zindegânî be-murâd heme kes ne-tevân kerd
(Senden birkaç gönül memnun bulunsa kifâyet eder. Herkesin
keyfince yaşamak mümkün değildir.)

Nîmetî nîst ki çeşmî ne-buved der-pey-i ân
Terk-i vasl-ı şûkr ez-behr-i meges ne-tevân kerd
(Bir nimet yoktur ki üzerinde göz olmasın. Sinekten dolayı şükre
kavuşmaktan vazgeçilmez.)

Harîs-râ ne-küned nîmet-i dü-âlem sîr
Hemîşe âteş-i sûzende iştiâ-dâred

(Hırs iki âlemin nimetini doyuramaz. Yakan ateş her zaman iştahlı bulunur)

Huzûr-ı hâtır eger der-nemâz şart şudest
İbâdet-i heme rûy-ı zemîn kazâ dâred

(Namazda kalp huzuru şart ise bütün yeryüzünde kılınan namazlar kaza edilmelidir.)

Dilet zi-cehl-i mürekkeb siyeh şudest ü gerne
Kûdâm hışt ki der-sîne-i sad kitâb ne-dâred

(Kalbin mürekkep cahiliğiyle kararmış yoksa hangi kerpicin sinesinde yüz kitap yok?)

Ez-pâye-i hûd her ki nihed pâ-yi ferâter
Mestîst ki pervâ-yı leb-i bâm ne-dâred

(Kendi pâyesinden ileri ayak atan, dam kenarından sakınmayan sarhoşa benzer.)

Telâ zi-sohbet-i iksîr bî-niyâz bûd
Saâdet-i ezeli sâye-i hümâ çe küned

(Hâlis altın iksir ile buluşmaktan uzaktır. Ezeli olan saadete Hûma gölgesi ne lâzım?)

Ez-subh-ı haşr tûre nihâdân elem-keşed
Yûsuf zi-rûy-ı âyine haclet nemî-keşed

(Mahşer sabahından tabiatları kararmış olanlar elem çekerler. Yusuf aynadan sakınmaz.)

Hâsıl-ı ilm zi-hûd bî-haberân-ı âh bûd
Her ki ez-hîştên âgâh şud âgâh bûd

(Kendilerinden habersiz olanların meydana getirdikleri ilim âh olur. Bilgili, nefsinden bilgili olandır.)

Sohen-i rast-ı hadengîst ki zehr-âlûdest
Ciger-i şîr ki dâred ki be-cür'et şineved

(Doğru söz zehirli bir oktur. Kimde arslan yüreği var ki cüretle dinlesin?)

Ez-reh merev be-zâhir-i hemvâr-ı merdümân

Der-hâkhâ-yı nerm bûd dâm bîşter

(Halkın düzgün görünen görüntüsüne bakıp da yoldan çıkma.
Yumuşak topraklarda tuzak daha çok bulunur.)

Güvâhî-i dil-i âgâh hızır-ı matlahbâst

Beher taraf ki rûy-ı fâl ezîn kitâb be-gîr

(Bilgili kalbin şahitliği talep edilen rehberdir. Her nereye gidecek olursan falı bu kitaptan aç.)

Dûr-ter şud râh-ı mâ ez-sa'y-i bî-hencâr-ı mâ

Kûdekân-râ mânde sâzed nîsüvârî bîşter

(Yolumuz yolsuz çalışmamızdan daha ziyade uzadı.
Çocukları değnekten ata binmek daha çok yorar.)

Zînet-i zâhir çe kâr-âyed dil-i efsürde-râ

Nakş ber-dîvâr-ı zindân ger ne-bâşed gûmbâş

(Donmuş kalbin görünen ziyneti ne işe yarar? Zindan duvarında işlenmezse varsın olmasın!)

Pîş-i dâna ez-temâm-ı ilmhâ bâlâ terest

Hîş-râ bâ-dâniş-i serşâr nâdân sâhten

(Ârif katında oldukça ilim sahibi olmakla beraber kendini câhil göstermek ilmi ilimlerin hepsinden yüksektir.)

Dest çün üftâd-ı hâlî himmet-i âlî belâst

Ânce dârem der-nazar der-dest-bûdî kâşki

(Boş el ile himmetin büyüklüğü beladır. Bakışım da olan keşke elimde olaydı!)

Ez-devr ne-yefted kadeh-i bezm-i mükâfât

Zehrî ki çeşîden ne-tevânî ne-çeşânî

(Mükafatlar meclisinin kadehi devretmeden duramaz.
Tadamayacağın zehri kimseye tattırma!)

Nîst ez-berk hatr mezre-i sûhte-râ
(Yanmış ekinliğe yıldırımdan zarar gelmez.)

Tîg Hızır râh-bâşed dest ez-cân-ı şuste-râ
(Cânından ümid kesenlere kılıç Hızır gibi yetişir.)

Herkesî-râ rûy-ı der-tâmîr-i dîvâr-ı hôdest
(Herkes kendi duvarını tamir etmeğe bakar.)

Hîç kes bî-gû-şimâl-i rûzîgâr âdem ne-şud
(Zaman terbiye etmedikçe kimse adam olmaz.)

Garîbî der-cevânî âdemî-râ pîr mî-sâzed
(Gariplik adamı gençlikte ihtiyar eder.)

Sühan-ı merdüm-i âgâh dü-muhmel dâred
(Ârif kişinin sözü iki ma'nalı olur.)

În hâb ne hâbist ki tâbîr tevân-kerd
(Bu rüya tabire gelir rüya değildir.)

Gürisne-çeşmî-i dâm ez-şikâr gûm ne-şived
(Tuzağın aç gözlülüğü av tutmakla azalmaz.)

Rahş mî-bâyed ki Rüstem-râ be-meydân âverd
(Rahş olmalı ki Rüstem'i meydana getirsin.)*

Sezâ-yı küštenest ân sek ki pâ-y-i âşinâ gîred
(Dost ayağını ısırın köpek katle değerdir.)

Şûr-ı dîvâne be-endâze-i sahrâ bâşed
(Delinin azgınlığı sahrânın genişliğine göre olur.)
Bî-garaz çün şud suhan tesîr-i diger mî-dihed
(Söz garazsız olunca başka tesir olur.)

* (Rahş) Rüstem'in atıdır.

Her kirâ Sidremak hest Skender bâşed

(Sidremak'a sahip olan, İskender'dir.)

Âlem be-çeşm-i mestân gülzâr mî-nümâyed

(Âlem sarhoşların gözüne gül bahçesi görünür.)

Eger bâ-hôd ber-âyî bâ-tû âlem ber ne-mî-âyed

(Eğer nefesine gâlib gelirsene sana âlem galilik edemez.)

Dendân-ı mâr-râ be-nemed mî-tüvân-keşîd

(Yılanın dişi keçe ile çekilebilir.)

Ân ki rûşenger-i tasavvur-kerdeşem zengâr bûd

(Pas açıcı zannettiğim meğer pas imiş!)

Düzd peyveste talebkâr kemîn mî-bâşed

(Hırsız daima gizlenecek yer arar.)

Her ki zahmî hord elbette figânî dâred

(Yarayıyen elbette feryad eder.)

İsâ ne-tüvân keşt be-tasdîk-i harîçend

(Birkaç eşeğin tasdikiyle İsa olmak mümkün değildir.)

În sebû imrûz eger ne-şikest ferdâ be-şikened

(Bu testi bugün kırılmadı ise yarın kırılır.)

Der-hâne-i ki dil ne-neşîned harâb gîr

(Gönülde yer tutmuş olmayan hâneyi harap say.)

Be-sermâ horde lertzîden miyâmûz

(Soğuk yemişe titremeği öğretme.)

Sohbet-i seng ü sebû sâz ne-kerded her giz

(Taş ile testinin sohbeti hiçbir vakit uyamaz.)

Rûz-i mâ-râ dîdî ez-şebhâ-yı târ-ı mâ me-pürs

(Gündüzümüzü gördün. Karanlık gecelerimizi sorma!)

Merdân be-digerî ne-güzârend kâr-ı hîş
(Merd olanlar kendi işlerini başkalarına bırakmazlar.)

Ânce erzân be-tû dâdend tû erzân me-fürûş
(Sana ucuz verdiklerini sen ucuz satma.)

Bâ-halk âştî kün ü bâ-hôd be-cenk bâş
(Halk ile sulhte, nefis ile cenkte ol.)

Zekât-ı sıhhat-i cismest hasta pürsîden
(Hastanın hâlini sormak beden sıhhatinin zekâtıdır.)

Âb-ı rû ne-tevân berây-ı âb-ı hayevân rîhten
(Âb-ı hayât için yüz suyu dökmek olmaz.)

Beşîm-i kalb ne-tevân mâh-ı Ken'an-râ herîden ez-men
(Benden Hazret-i Yusuf'u akçe kalp ile satın almak olamaz.)

Ez-hôd füzûn zi-merdüm-i diger hicâb kün
(Nefsinden halktan ziyade utan!)

Ez-düzahî kilîd-i behîşt berîn me-cû
(Cehenneme ait olanda cennet anahtarı arama.)

Sîret-i iblis-râ be-güzâr tâ âdem-şevî
(İblis görünüşünü bırak ki adam olasın.)

Hîçîst genc-i âlem eger nîst dil-i ganî
(Gönül gani değil ise âlem hazinesi hiçtir.)

Vahyî Efendi oldukça hür fikre sahip bir muallim olduğundan ders esnasında:

“Sâ’ib de olsa halk hatâsın arar bulur”

diyerek eleştiriler yapmaktan geri durmazdı. Ekser konuşmaları ma’nâ-ya ait olurdu. Söze o kadar ehemmiyet vermezdi.* Sâ’ib’in:

* Biraz ehemmiyet vereydi (96) rakamlı sayfada gösterilen beyitler gibi sözler söylemezdi.

Ez-beht-ı siyeh nîst güzîr ehl-i rakam-râ

Bî-çâk ki dîdest girîbân kalem-râ*

matlâına dair şu yolda bir düşünce beyân eylemişti:

– Yazı ehline tâlihsizlik yakıştırması hikmete uygun olmadıktan baş-
ka şâirâne düşünceden de sayılamaz. Saâdet getiren olduğunda şüphesiz
olmayan kaleme uğursuzluk çeken gözüyle mi bakmak lâzım gelir? O
kadar yanlış bakan olmak istemeyiz. Kısacası “Kalem ehli tâlihsiz
olur”dan ibaret değil mi? Böyle bir düşüncede ne letâfet bulunabilir?
Sâ’ib feleğin talihsizliğine uğramış bir adam olsa “ümitsizlik nedeniyle
öyle bir şey söylemiş” denilerek mazur tutulabilirdi. Halbuki bahtiyârâ-
ne hayât geçiren kişilerden olduğu malumdur. Zamanında bulunduğu
şâhin beğenisiyle (sözün padişahı) unvanını almış. Bazı tezkerelerin ta-
biri üzere “devlet ileri gelenlerinin büyüğü” olmuş. Kalem bu hususta-
ki hizmetini nasıl inkar edebilir? Bu yolda mazmun söyleyen yalnız Sâ’ib
değildir. İran şâirleri arasında böyle şeyler söylemeyen yok gibidir. Bi-
zimkiler de onlara özenmişler. Asıl teessüf edilecek taraf burasıdır. O
soğuk mazmunları sevelem. Şiirin nasıl olması lâzım geleceğini ol-
dukça düşünebiliyorum. Ne fayda ki düşündüğüm kadar yazamıyorum.
Ümit ederim ki sizler hem güzel düşünmeğe, hem de güzel yazmağa
muvaffak olursunuz.”

Şâirlerin o türlü sözlerini göre göre kalem ehlinin bu âlemde mesut
olamayacaklarına tamamen inanmış olan Sâbir Çelebi –kendini de onlar-
dan saymakta olduğundan- hocanın bu düşüncesini hakikate uygun bu-
lamamıştı. Dersten çıktıktan sonra Ayas Bey ile aşağıdaki gibi söyleştiler:

– Bizim Hoca Efendi pek ileri gitmeğe başladı. Sâ’ib gibi bir zât hak-
kında böyle şeyler söylemek ona düşer mi? Cevap verecektim. Terbiyem-
den sükût ettim. Kendisini iki lakırdı ile susturdum.

– Muallim kabul ettiğimiz bir adamı bütün öğrencileri içinde mah-
cup mu edelim?

* Sünbûlzâde Vehbî’nin:

Gelmez iki yakası bir yere ehl-i rakamın
Sebeb-i çâk-i girîbânı bu olmuş kalem

(Yazı ehlinin iki yakasının bir araya gelmemesinin sebebi kalemın yakasını yırtması olmuş.)

matlâı bundan almadır. Demek ki mazmunu beğenmiş!

– Demek ki siz de benim fikrimdesiniz. Teşekkür ederim.

– Herkesin bir fikri olabilir. Hoca efendinin de fikri bu. İstemez isek kabul etmeyiz.

– Kim kabul eder? Hangi ârif dünyadan şikâyet etmemiş? Bu kadar büyük şâirler gelmiş, hepsi feryad etmemiş mi?

– Şükrün de yeri var, şikâyetin de. Yolunda olursa ikisine de bir şey denilemez... Tuhaf söylersiniz. Şimdi biz de şâiriz diye sürekli feryad mı edelim? Bendeniz o büyük şâirlerden olmak istemem.

– Büyükleri de feryad etmiş, küçükleri de!

– Öyle ise küçüklerinden olmağı da arzu etmem. Şâir değilim vesse-lâm.

– Latife etmek istiyorsanız rica ederim böyle mühim bahisler de etmeyiniz.

– Latife değil. Durup dururken feryad etmekte ne ma'nâ olabileceğini idrâk edemiyorum.

– Âh! Bilmezsınız daha çocukluğunuz var. Tecrübeniz yok. İnsan ne hâllere giriyor!

– Ne gibi?

– Sevda, sevda!

– Şimdi güleceğim. Ne söylersiniz? Sevda mı?

– Evet, gülünüz. Bilmezsınız dedim ya. Birgün olur ki siz de ağlarsınız. O zaman size de gülerler.

– Ne kadar ciddi söylüyorsunuz! Bu derece üzüntü neden lâzım geldi? Sa'dî'nin şu hüküm verici hitabını özel bir şekilde ihtâr ederim:

Muhâlit heme kes bâş tâ be-handî hôş

Ne pây-bend-i yekî ki zi-gameş be-girî zâr

Çe lâzımest yekî şâdmân ü men gamgîn

Yekî be-hâb ü men ender-hayâl-i ô bî-dâr²¹

– Sa'dî öyle diyor ama iş öyle değil. Böyle şeyler uykuya dalmakla anlaşılmaz.

– İnsan rüyada da bazı hakikatlere tutulur. “Nevmü'l-âlimi hayrun min ibâdeti'l-câhili”²² buyurulmuş... Hocamız Sâ'ib'in bir beytini tenkit

etti. Siz Sa'dî'nin iki beytini birden hükümsüz bıraktınız. Sa'dî Sâ'ib gibi yanılıcı değildir sanırım.

– Neme lâzım! Madem ki beni mesut edemiyor....

Ayas baktı ki Çelebi'nin üzüntüsü artıyor, “Cenâb-ı Hakk'tan daima saadet isteyelim. Esirgemez” diyerek konuşmaya son verdi. Ayrıldılar. Çelebi kendi kendine dedi ki:

– Hâlimi bilmiyor. Söylemek de elimden gelmiyor. Bilse acır, belki de ağlardı. Bende Sâ'ib'in şikâyetini, Sa'dî'nin hikmetini düşünecek zihin mi var? O şikâyet yerinde ama bu hikmete ne diyelim? Yatıp uyumalıymış! Gözüme uyku giriyor mu? Sabahlara kadar hayaletler ile uğraşıyorum. Delilik etrafımda dolaşıyor. Ayas buralarını nereden bilecek? O sade eğlence arar. Allah kimsenin başına vermesin!...”

Ayas da şu konuşmaları zihninden geçirdi.

– İnsan gerçekten yaratılanların en garibidir. Göz diktiği nokta mesut olmaktadır. Halbuki mesut olmanın ne demek olduğunu bilmez. Bahtiyarlığı tâlihsizlik, tâlihsizliği bahtiyarlık zanneder. Bahtiyar olacağım diye elindeki saadeti verir de bedbaht olur! Zavallı Çelebi! Neden mesut olamıyorsun?

“Ey merâbih-zâde dükkânın mı yok, hânın mı yok?”

(Ey tüccarın kazançları, dükkânın, hânın yok mu?)

hâlini bilmiyorum sanıyor. Sa'dî'nin nasihatini de garip bir surette anladı. Biz ona:

“Meyl-i sevdâ etme adam sen de izânın mı yok?”

(Sevdaya meyletme adam sen de akıl yok mu?)

demek istiyoruz. O ne söylüyor! Biçare kendi kendine “ben bedbahtım”

diye karar vermiş. Zaten bedbahtlık da işte bundan ibarettir. Dünyada bahtiyar var ise akıl sahibidir. Aşırılık ile, azlık ile mutluluk bir yere gelmiyor... Abdallığın adı şâirlik, âşıklık olmuş. Böyle çelebilere ehemmiyet verenler de var. Bunlardan memleket ne istifade edecek?... Ben de konuşmayı

²¹ İyice, hoşça gülebilmek için he kesin muhalliti ol. Böylece birinin gmina bağlı olup kalsa (bağlanma) ağlama.

Ne lâzım ki biri mutlu, ben gamlı ol yım. Niçin biri uykuda ben onun h yaliyle uyanık olayım?

²² Âlimin uykusu cahilin ibadeti den hayırlıdır.

uzattım. Gülüp geçivermeli. Üstlendiğim vazife büyüktür. Vatanıma faydalı bir adam olmağa çalışıyorum. Böyle beyhude şeylerle zihnimi niçin işgal edeyim? İşte bakayım... Ama eğlence de lâzım. Tabiatımdan memnun değilim. Çelebi'nin yüzüne baktığım gibi içim gülüyor..."

(1223)/1808 senesi şabanının sekizinci perşembe günü Kâğıthâne tarafında fevkalâde bir kalabalık görülüyordu. Derenin iki tarafı dağ tepelerine varıncaya kadar asker ile dolmuştu. Bunlar sadrazam bulunan Alemdar Mustafa Paşanın davetiyle Dersaadet'e gelmiş olan Cabbarzâde Süleyman Bey, Sirozî İsmail Bey, Karaosmanoğlu Ömer Ağa gibi Anadolu, Rumeli ayanlarının birlikte getirdikleri silâh ehliydi. Bir aralık hepsi birden son derece kurum ile saf saf selâma durdular. Eşsiz yenilikçi Sultan II. Mahmud Han hazretleri şâhâne bir kayık ile çağlayanlar kenarındaki Kasr-ı Hümayûn'a doğru ilerlediler. Bahâriye tarafında şâhânenin teşrifini bekleyen bütün devlet ileri gelenleri ile ayanlar Sadâbâd semtine geçerek orada kurulmuş olan çadırlarda dinlendiler. Sadrazam, şeyhülislâm ve diğer büyük vekiller padişâhın huzuruna mertebelerine göre çıktılar. Onları takiben Süleyman ve İsmail Beyler ile Ömer Ağa da hi bu şerefe nâil oldular. Hepsine iltifat edildi. On iki bin kadar seçme asker ile gelerek Davudpaşa sahrâsını askerlendirmiş olan İsmail Bey "Pek güzel askerin var. Cenâb-ı Hak muzaffer buyursun!" yüce hitabıyla özel bir iltifata layık olundu.

Bu uğurlu toplantı bir kendini teslim etme örneği olduğundan âmece büyük bir iyi etki meydana geldi. Bir zamandan beri yeniçeri takımının münasebetsizliğinden huzursuz olmuş olan gönüller sevinçle doldu. Evvelki hâller kalmadı. O kadar asker kalabalığıyla beraber uygunsuz hiçbir hareket meydana gelmiyordu. Ortalık oldukça emniyet içinde bulunuyordu. Zamanın padişahına devletin devamının duası beraberce tekrar olunuyordu.

Güz mevsimiydi. Bu yılın ilkbaharıyla yazını rengârenk hazanlar içinde geçirmiş olan gezintiye hasret topluluk:

Rûz olur gâhî tulû-ı neyyir-i behcetle şeb

Leyl olur bazen hüçûm-ı zulmet-i gamdan nehâr

(Gece bazen mutluluk ışığının doğmasıyla gündüz olur.

Gündüz gam karanlığının hücumuyla bazen de gece olur.)

Şu kadar revnakta mevsim, müreccaktır gönül

Bir safâsız nev-bahâra bir kedersiz sonbahâr

(Mevsim şu kadar parlak, gönül üstün tutulmuştur. Bir safasız ilkbahara bir kedersiz sonbahar.)

diyerek tektük Kâğıthâne’de görünmeğe başladılar. Aralarındaki:

– Vallahi sonbahar daha latif oluyor. Hüzünle karışık olan güzellikte başka hâl var.

– Buna “Felekten gün uğurlamak” derler. Adama tatlı gelir.

– Hem de sonbaharın kıymeti daha ziyade biliniyor. Besbelli devamı ümit edilmediği için.

– Evet, hayatın biteceğine yakın kadri anlaşılmağa başlar.

– İlkbaharda da devam yok ama ilerisinde koca yaz var. Sonbahar var.

– Bizim bu sene geçirdiğimiz ilkbahar ile yaz gibi olduktan sonra hiçbirisinin lüzumu yok.

Eyyâm-ı inbisât iledir lezzet-i hayât

Tufân-ı gamda âdeme lâzım mı ömr-i Nûh?

(Hayatın lezzeti ferahlık günlerindedir. Gam tufanında insana Nuh ömrü lâzım mı?)

demişler.

– Âh şu Kâğıthâne’nin dağları çıplak olsa!

– Beykoz içlerindeki dağları buraya getirmeli. Akbaba tarafları ne hoştur! gibi konuşmalar cereyân ederdi.

Bir cuma günü Sâbir Çelebi ile Ayas Bey dahi bir kayığa binerek Kâğıthâne semtine çektirmişlerdi. Kayık Sünnet Köprüsü’ne doğru ilerledikçe başka bir letâfet âlemi peyda olmağa başladı. Sâhilleri ilkbahar ile rekabet edebilecek bir tazelik kaplamıştı. Hele köprü’nün öte ciheti gerekten şâirâne bir manzara arz ediyordu. Şu kadar var ki karga yavrusu bülbül nağmesi makâmı yerine geçtiğinden:

Çünkü zâgân-ı hayme der-gülşen-zedend
Bûlbûlân pinhân-şudend vü ten-zedend²³

hâli görünmüştü.

Çehresi alışkanlığından fazla abusluk peyda etmiş olan Çelebi kayığa gireli susmaktaydı. Ayas'ın içi sıkılıyordu. Fakat renk vermek istemiyordu. Köprü geçilince kayıkçıya (ağır!) emrini verdikten sonra lakırdı olsun diye dedi ki:

– İskele başında efendimize hitâben:

Sevdiğim tenhaca çektirsek mi Sadâbâd'a dek
demiştim. O cüretime pişman olmağa başladım.

Hâmûş ki hâmûşî bihter zi-asel-i nûşî²⁴

emrine her yerde gerek mi olunur? Bu günlerde –bilmem neden– pek suskun oldunuz. Sizi burası da açmazsa neresi açacak?

Ver hükmünü ey nahl-ı çemen köhne bahârın

(Ey çemen ağacı, köhne baharın hükmünü ver.)

mısrası dilime dolaşıp duruyor... Bir kere şu letâfete bakınız! İltifat edilmese beğendiğimiz olmak için bu senelik son defa olmak üzere süslenmiş olan tabiat mahzûn olur. Bendeniz şâir olmak istemiyordum. Fakat bazen olacağım geliyor. Gönlüme bir ferahlık geldi... Nedim'in:

Âdemin cânlar katar âb ü hevâsı cânına

(İnsanın canına (oranın)hava ve suyu can katar.)

diye vassfettiği yerler işte buralarıdır. Kendisinin şu beytini de pek severim:

Cedvel-i sîm içre âdem binse bir zevrakçeye

İstese mümkün varılmak cennetin tâ yanına

(İnsan gümüş cetveli içinde bir küçük bir kayığa binse, cennetin ta yanına varılmak istese mümkündür.)

işte şâir denilen varlık öyle olmalı. Cisimleşmiş sevinç! “Yanıyorum, yandım! Ölüyorum, öldüm!” diye feryad eden şâirlere ne diyeceğimi dü-

şünsem bile bulamam! Eski Fehim öyle değil midir? Yazdığı divan değil, ümitsizlik mecmuası! Şimdi o Nedim'i nerede bulayım ki bana:

Gülelim oynayalım kâm alalım dünyâdan
(Gülelim oynayalım zevk alalım dünyadan.)

desin?

Çelebi uykudan uyanır gibi bir tavır ile şu kelimeleri söyledi:

– Okuduğunuz şiirler bütün usta malı!

Ayas şöyle karşılık verdi:

– Bendeniz usta malı kullanmakta mazûrum. Okunmağa lâıyk eserler olsa arada onlardan da okumağa cesaret ederdim. Hem şâirliğe yeni yelteniyorum. Durunuz bakalım!... O usta malı denilen şiirleri anlayarak dürüstçe okuyabilmek de bir marifet değil midir?... Öyle şâir bilirim ki kendi malı olmak üzere meydana koyduğu şiirden ne ma'nâ kasdettiğini tayin edemez.”

Bu esnada Çelebi'nin bakışı derenin sol tarafındaki çimenliğe ilişti. Birdenbire benzi uçtu. Titrek bir sesle kayıkçıya (Yanaştır!) dedi. Sâhile çıktılar. Suyun üzerine doğru eğilmiş bir salkım söğüdün altına oturdular.

Yaklaşık yüz adım ileride durmakta olan bir köy arabasının biraz beri tarafında altmış yaşında tahmin olunur muntazamca giyinmiş iki kadın gölgede gezinmekteydiler. Yanlarında bir siyah köle bulunuyordu. Oralarda başka kimse görünmüyordu. Çelebi ile Ayas'ın karaya çıktıklarını görünce kendilerini toplayarak serilmiş olan örtünün üzerine oturdular. Bunları o yaşta tahmin eden Ayas'tır. Her nasılsa birisini kendi âşık olduğuna benzetmiş olan Çelebi'de bu yetenek yoktu.

Sekiz on dakika geçti. Çelebi bakışını kesinlikle o taraftan ayırmıyordu. Ayas dedi ki:

– Bizde ne örtü var, ne bir şey. Bakınız, onlar:

Bir ağaç altına serelim bir örtü
tasvirini nasıl yerine getirmişler!

Çelebi farkında olmadan bir âh etti.

Bunların hareketlerine dikkat etmekte olan Of-lu kayıkçı gülümsemeğe başladı. Ayas herife “Ter-

²³ Kargalar gül bahçesinde çac kurdular. Bülbüller de gizlendiler çekip gittiler.

²⁴ Sus zira sessizlik, bal içmekti iyidir.

biyesizlik etme!” ma’nâsına gelmek üzere bir baktı. Biçare yüzünü karşıki sâhile doğru çevirmeğe mecbur oldu. Bu sırada Ayas’ın kahkaha ile gülmediğine şaşırılır. Kahkaha nerede? Çehresinde tebessüm alâmeti bile görülüyordu. Çelebi’ye hitâben dedi ki:

– Geççe geldiğimiz iyi oldu. Güneşin batışı yaklaşıyor. Hoş bir görünümüdür. Karşıki dağın eteğini tutmuş olan gölge ne latif bir surette yükseliyor, dikkat ediyor musunuz? Şimdi şu top ağacı dallarına sarılacak. Çok geçmeyecek, yapraklarının yarısı aydınlık, yarısı karanlık görünmeğe başlayacak. Gölge dağın zirvesine yaklaştıkça bu manzaranın ehemmiyeti artar. Hele güneşin ziyâsı zirveden bütün bütün ayrılacağı zaman kalbi pek ince birtakım hisler istilâ eder. Dağ tatlı bir hüznün içinde kalır. Ziyâ-o gönül çekici mevkilere veda etmek istemediği hâlde ayrılmaya mecbur olmasından acı çekiyormuş gibi ne kadar hazin görünür! Bir de bakılır ki dağın başından ziyâ uçmuş, dağ ve sahrâ baştan başa bir renk olmuş!... Ömrün geçişinin hızı –Hâfız-ı Şirâzî’nin dediği gibi- yalnız bir ırmağın akışına içirilmez.... Buralarını bir manzûme ile tasvir edebilir misiniz?”

Çelebi Ayas’ın sözlerine cevap vermiyordu. Yalnız meylettiği taraftan ara sıra bakışını kurtararak dağa doğru bakıyordu. Biraz sonra dağın zirvesinde ziyadan eser kalmadı. Köle kadınları arabaya bindirdi. İlerideki köprüye doğru çekti götürdü. Ayas kayıkçıyı çağırdı. Bunlar da bindiler. Geri döndüler. Geri dönüş sırasında Çelebi’nin ne hâlde bulunduğunu tarife ihtiyaç görülmez.

İki gün sonra Çelebi’ye âşık olduğu kadın tarafından bir tezkere geldi. Büyük bir telaş ile zarfını açtı. Bir pusula ile aşağıdaki manzûme göründü:

Bir vâkı’adır bu kalbe âid
Olmaz sanırım beyânı zâid

(Bu kalbe ait bir gerçektir. Sanırım beyanı fazla değildir.)

Bir âhıdır erganûn-ı zevkin
Bir perdesidir cünûn-ı şevkin

(Zevk orgunun bir âhı, şevk deliliğinin bir perdesidir.)

Mazmûn-ı hazîni iştikâdır

Tesiri müheyyic-i bükâdır

(Hazin mazmunu şikâyet, tesiri ağlayış heyecanıdır.)

Mazûr tutar belâ-şinâsân

Yazmazdım olaydı ketmi âsân

(Bela bilenlerden ayrı tutar. O sözü kolay olsaydı yazmazdım.)

Zâid gören ehl-i dil değildir

İnsan kılığında âb ü kildir

(Gereksiz gören gönül ehli değil, insan kılığında fani bedendir.)

Sevda! diye bir nidâ duyuldu

Nâçâr havâsına uyuldu

(Sevda diye bir nida duyuldu. Çaresiz havasına uyuldu.)

Evvelki havâlar uçtu gitti

Gönlümdeki his teceddüd etti

(Önceki havalar uçtu gitti. Gönlümdeki his yenilendi.)

Der-hâb idi sanki oldu bîdâr

Ârâmını aldı şevk-i didâr

(Sanki uykudaydı uyandı. Sevgilinin yüzünün şevki sevincini aldı.)

Duysaydı bu hâlet-i nihânı

Reşk eyleridi safâ cihânı

(Bu gizli hâli duysaydı safâ dünyayı kıskanırdı.)

Bir bârika-i cemâl gördüm

Bir hârîka-i kemâl gördüm

(Bir yüz parıltısı, bir büyük harika gördüm.)

Meclûb-ı huzûrudur bevârik

Mağlûb-ı zuhûrudur havârik

(Yıldırımlar huzurunun vurgunudur. Görüntünün gâlibidir harikalar.)

Yârab bu ne cilve kim tebessüm

Bir çehrede eyliyor tecessüm

(Yarab bu cilvenin tebessümü bir çehrede görünüyor.)

Kim derdi gönül gelir bu hâle

İmkân veriyor kazâ muhâle

(Kim derdi gönül bu hâle gelir, kaza imkansızlığa imkan veriyor.)

Vâsî'di hayâlimin mesîri

Olmaz idi bir yerin esîri

(Hayalimin seyri genişti, bir yerin esiri olmazdı.)

Her âleme iltihâk ederdi

Eğlencesi çoktu yoktu derdi

(Her âleme katılırdı, derdi yoktu, eğlencesi çoktu.)

Eyvâh değişti şimdi hâlet

Eyler bu esârete delâlet

(Eyvah şimdi durum değişti, bu esarete işaret eder.)

Fikrim gibi âh tâir olsam

Dâim hareminde dâir olsam

(Âh fikrim gibi uçsam, daima oturduğu yerde dolaşsam dursam.)

Etsem bakıp ol cemâle feryâd

Artık gam-ı hicri etsem yâd

(O yüze bakıp feryat etsem, artık ayrılık gamını yad etsem.)

Nâlişlerim olsa rahmi câlib

Ümmîd görünse ye'se gâlib

(İnleyişlerim acımayı kendine çekse, ümit ümitsizliğe galip görünse.)

Lakin bu da bir hayal heyhât

Câiz mi hayal ile mübâhât

(Heyhat lakin bu da hayal ile bir, hayal ile övünme câiz mi.)

Bilsem neye geçmiyor niyâzım

Ol rütbede yok mu imtiyâzım

(Bilmem niyâzım neden geçmiyor, o rütbede ayrıcalığım yok mu?)

Tâir değilim demem hezârım

Lakin şu kadar derim ki zârım

(Kuş değilim bülbülüm demem, lakin şu kadar derim ki ağlayanım.)

Allah bilir ki bir zamândır

Verdim gece gündüz el-amândır

(Allah bilir ki bir zamandır gece gündüz el-aman verdim.)

Bir âh kesildi cism-i mecrûh

Şâyeste denilse âh-ı zî-rûh

(Yaralı gönül bir âh kesildi, ruhun âhı denilse olur.)

Derdim: "Bu da var imiş kaderde

Madem ki düştü dil bu derde

(Madem ki gönül bu derde düştü, derdim: "Bu da varmış kaderde.")

Olsun mütevekkilâne Sâbir

Hep sabr ile buldular ekâbir

(Sâbir (sabırlı olan) kadere boyun eğsin, büyükler hep sabır ile büyüklük buldular.)

Bîçâreliğim henüz nevdir

Ma'şûk ise el-amân şinevdir

(Çaresizliğim henüz yenidir, sevgili ise el-aman iştendir.)

Etrafımı aldı gerçi âlâm

Birdenbire etmek olmaz ilâm

(Gerçi etrafımı elemler aldı, birdenbire bildirmek olmaz.)

Şekvâlarımı sanıp hakîki

Şâyed kırılır dil-i rakîki

(Şayet şikâyetlerimi gerçek sanırsa ince gönlü kırılır.)

Olmaz ise de hilâf-ı iffet

Elbette olur delil-i hiffet

(Namus hilafı olmazsa da hafiflik işareti elbette olur.)

Sâbir olayım diyordum amma

(Sâbir) sözü etti sabrı yağma

(Sabırlı olayım diyorum ama Sâbir sözü sabrı yağmaladı.)

Yârab bu ne ism-i hâtur-efrûz

Yâdıyla şeb firâk olur rûz

(Yarab bu ne hatır saçan isim, yadıyla gece gider gündüz olur.)

Her dem başıma cihânı ammâ

Teng etmede hasret-i müsemmâ

(Her zaman başıma dünyayı hasretle isimlendirerek dar etmektedir.)

Gönlümde henüz var bir ümmîd

Var eyleyene hezâr tahmîd

(Henüz gönlümde bir ümit var, bülbüle şükreden var.)

Ümmîd! Ne can-fezâ işâret

İhsân-ı cevâbdan ibâret

(Ümit ne can veren işaret, cevabın ihsanından ibaret.)

Pusulânın anlamı Çelebi'nin gelecek cuma günü Kâğıthâne'de bulunmasını büyük bir çabuklukla temenniden ibaretti.

Çelebi gerek manzûmeyi, gerek pusulayı sekizer onar defa gözden geçirdi. Üzerine sevinç ile karışık bir sersemlik yayılmıştı. Ne yapacağını bilmiyordu. Bir zaman sonra güya kendine geldi. "Ne duruyorum? Hemen Kâğıthâne'ye gitmeliyim!" diye yerinden fırladı. Doğru Fener iskelesine indi. (Kâğıthâne'ye!) tenbihiyle bir kayığa bindi. Biraz açılınca kayıkçı ile şu kelimeleri söylediler:

– Nasıl, Kâğıthâne kalabalık oluyor mu?

– Cuma, pazar günleri beş on kişi bulunuyor ama pazartesi günleri kimse gitmiyor.

Çelebi'nin aklı başına geldi. O günün pazartesi günü olduğunu hatırlayabili. Gününü şaşırması bulunduğunu hissettirecek bir şive ile kalabalık olmadığı surette Kâğıthâne'ye gitmek değil, civar iskelelerden birine yanaşmanın münasip olacağını kayıkçıya söyledi. Herif bunu gülererek Balat iskelesine çıkardı.

Çelebi oradan yayan olarak konağa döndü. Bu beyhude seyahât kendisini haylice yordu. Ter içinde kalmıştı. Âşıklık yolunda tesadüf oluncak zorlukların en hafifinin böyle olacağı düşüncesi ile teselli buluverdi.

Bir aralık cumaya kadar olan uğursuz günleri geçirmenin ne kadar zor olacağını düşündü. Pek ziyade üzüldü. Elinden gelse ömrünün o kısmını bir anda mahveder giderdi. Manzûmeye cevap yazsam mı, yazmasam mı? diye tereddütte kaldı. Bu mesele ile saatlerce zihnini yordu. Nihayet, cevabın Kâğıthâne'de kendisiyle görüşüldükten sonra yazılmasını daha münasip görür gibi oldu. Bu işten Ayas eyi kesinlikle haberdar etmemeğe de karar verdi. "O duyarsa işimi bozar!" kuruntusu Çelebi'yi telaşa düşürmüştü.

Kavuşma günü geldi. Çelebi yine Fener iskelesinden bir kayığa atladı. Kâğıthâne'ye gitti. Durumunu anlatmak için mecnûn Âmirî'nin:

Allahü yâlemü inne'n-nefse kad heleket
Bi'l-ye'si minke velâkinî ümennîhâ
Ve sâatün minke'l-hevhâ velev kusiret
Eşhâ ileyye mine'd-dünyâ ve mâ fihâ ²⁵

kıtasını tekrar ede ede sözleşilen salkım söğüdün altına ulaştı:

Ağla ey gözlerim ağla ne gelir var ne gider
hasbîhâlini bilmem kaçınıcı defa olmak üzere yad ederek geri dönmek için kayığa girdiği vakit güneş batmıştı.

Çelebi'nin o zamana kadar gece böyle habersiz geç kaldığı olmadığından konağa varır varmaz laf atmakla ünlü olan ihtiyar validesi bir kere ağzını açtı!... Çelebi hiç ses çıkaramıyordu. Dadısı bundan yana çıkmak istedi. Büyükhanım onu da azarladı. O da sustu. Çelebi "Aman valideciğim, bir şey yapmadım! Ayaklarınızı öpe-

²⁵ Allah bilir ki senden olan yeisl nefis muhakkak helâk olmuştur. Fa kat ben emniyetteyim. Senin bana il ham ettiğin şey bir saat kadar kısa d olsa benim için dünyada bulunan şeylerden daha tatlıdır.

yim! İsterseniz ağzımı koklayınız..." yolunda ağzını açmak istedi. Büyükhanım "Seni habis seni! Bunca senelik hânedânımızın namusunu berbat mı edeceksin? diye biçarenin üzerine yürüdü. Çelebi validesinin ayaklarına kapandı. "Ağzıma katre koymadım. Allah esirgesin!... Bey babamın toprağına hürmeten..." tarzında yalvarmağa başladı. Dadı kalfa da yetişti. Çelebi güç hâl ile dayak yemekten kurtulabildi. Meğer o hânedân fertleri içinde az çok işret etmiş kimse bulunmakla bilindiği hâlde Çelebi'nin bir vakitten beri müstesna denilecek yolda harekete başlamış olması Büyükhanımı lüzumundan ziyade öfkeliendirmekteymiş.

Büyükhanım güya netice olarak dedi ki:

– Ayas mıdır, manas mıdır, nedir o herif?... Bir daha onunla gezdiğini duyarsam Allah hakkı için sana konağın kapısını açtırmam. Aklını başına devşir:

Çelebi şöyle cevap verdi:

– Biz onunla ne zamandan beri görüşmüyoruz. Dargınız. Hem o içki içmez ki... İçki içenlerle eğlenir.

Pazar günü Çelebi duramadı. "Cuma günü hava serinceydi. Onun için gelmemiştir. Bu gün mutlaka gelir, ona vefasızlığı yakıştıramam!" diyerek kalktı yine Kâğıthâne'ye gitmek üzere iskeleye indi. Şiddetlice bir poyraz esiyordu. İhtiyaten bir sandal tuttu. Sandalcı "Bu havada Kâğıthâne'de kim bulunacak" dedi ise de dinletemedi. Gitmeğe başladılar. Karaağaç önüne yaklaştıklarında rüzgârın şiddeti arttı. Sandal gerilemek ister dururdu. Çelebi korkmağa başladı. Fakat "Dönelim!" diyemedi. Biraz daha gidilince sandalın baş tarafıyla Karaağaç rıhtımı arasında şiddetli bir çarpışma oldu. Çelebi "Aman çikalım!" diye haykırdı. Sandalcı uğraşa uğraşa biraz açıldıktan sonra dedi ki:

– Korkma beyim!... Bu havada buraya yanaşmak tehlikelidir. Sandalı devirsek ne yaparız? İmdadımıza gelecek kimse de yok. Geri dönmek de güçtür. En iyisi ileri gitmektir. Bu hava sanki bir şey mi? Ben daha fena havalarda nice âşıkları götürdüm!

Çelebi hiçbir şey demedi. (Âşıklar) tabirinden acı duydu. "Bu herif galiba benim hâlimi biliyor!" endişesiyle üzülmeğe başladı. Bir buçuk

saatten ziyade rüzgâra göğüs gerdi.... Bu defa Sünnet Köprüsü'nün sağ tarafına çıkarak sandalcıya "Sen burada bekle!" dedikten sonra ağır ağır ilerledi. Oralarda seyirci nâmına kimse yoktu. Etrafına bakı-
narak gide gide dağın eteğinde bulunan ayazmanın yanına kadar var-
dı. Bir su içti. Oraya rüzgâr pek dokunmuyordu. Bir parça dinlenmek
için oturdu. Düşünceye daldı. Birkaç dakika sonra hüznün artması ile
gözleri doldu. "Ey vefasız, sonunda beni Mecnun gibi sahralara düşür-
dün!" yollu söylenerek hüngür hüngür denilecek bir surette ağlamağa
başladı.

Su almak için oraya gelen bir şahsın "Efendi! Saat kaç?" demesiyle
Çelebi uykudan uyanır gibi kendine geldi. Saate baktı. Sekiz buçuk ol-
duğunu haber verdi. Yaradılışında olan korkaklık sebebiyle o şahsın
kendisini orada soyabileceğini düşündü. Hemen kalktı yola düzüldü.
Yüreği çarpıyordu. Sevgilisini unutmuştu. Sahile gelince sandaldan
eser olmadığını gördü. Üstü başı toz içinde olduğu hâlde köprü ba-
şında şaşkın duruşu hem acınacak hem de gülünecek bir hâldi. Hayli
bakındı. Oralarda başka sandal filan göremedi. Ziyade para verir bir
yolcu bularak gitmiş olan evvelki sandalcı hiç bir daha gelir mi?...
Sahranın tenhâlığı vahşet veriyordu. Orada artık bir dakika bile dur-
mak istemiyordu. Fakat ne suretle geri dönebileceğini düşünüyordu.
Karaağaç'a doğru yürümekten başka bir yol bulamadı. Zaten yorul-
muş olduğu hâlde çaresiz yürümeğe başladı. Kalbindeki dualar "Âh
bir kayık olsa!" idi. Sütlüce İskeleyi'ne varmadıkça kayık bulamadı.
Bulunduğu durumda:

Kaymak ye varıp Sütlüce'de sen bu ağızla
hitâbına muhatap olmağı hak etmişti.

Zor durumda bulunan Çelebi ertesi gün Ayas Beyi bulmağa lüzum
hissetti. Erkenden evine gitti. Bey kendisini ihtiram ile karşıladı. Otur-
dular. "Nasılsınız?" "Şükür" gibi bir iki konuşma geçtikten sonra Ayas
Muhteşem-i Kâşânî Divanı okumakta olduğunu söyledi. Ardından divanı
eline alarak şu vadide sözler söyledi:

– Gazellerinde pek az güzel söz bulabildim. Ekseri soğuk. Güya âşı-
kâne olmak üzere söylenilmiş olan şu beyte bakınız:

Be-sohbet her kirâ hând nihân âred be-katl-ı âhir
Merâhem hânde gûyâ nevbet-i katl-i menest imşeb²⁶

Şu beyit ile de ne demek istediğini anlayamadım:

Çü rûz-ı mûrg dûzendem kefen beher sebûk-bârî
Revân-kün cânib-i men târî ez-câd-ı semen-sâyet²⁷

Hele şu matla pek garip:

Şeb-i yeldâ-yı gam-râ seherî peydâ-nîst
Giryehâ-yı seherem-râ eserî peydâ-nîst²⁸

Gamın en uzun gecesi sehere ulaşmamış. Seherde döktüğü göz yaşlarından da bir eser görünmüyormuş. Ortada seher olmayınca seherde ağlamak nerede kalır? “İki zıddın toplamının anlamı hele bunda belli” değil mi?

Şu matla yolunda:

Berây-ı hâtır-ı hayrem be-sad-cefâ geştî
Be-bîn berây ki ey bî-vefâ kirâ küştü*

Atasözü hükmüne girmiş olan:

Özr bed-ter zi-günâheş ni-gerîd.²⁹

mısrası Muhteşem’inmiş. Bilmiyordum. Bu mısrayı içeren gazele şöyle başlıyor:

Rûy-ı nâ-şuste çü mâheş ni-gerîd³⁰

Ne kadar fena! Bunu takip eden şu mısra ne kadar iyi!:

Çeşm-i bî-sürme siyâheş ne-girîd³¹

Firdevsî’nin o latif beyti hâtırıma geldi:

Be-dünbâl çeşmeş yekî hâl bûd

Ki çeşm hôdeş hem be-dünbâl bûd³²

Eski üstadların hâli başka! Muhteşem’in de mersiyesine diyecek yok. Zaten Muhteşem nâmı o mübarek eserin sayesinde sonsuzluk bulmuş. Diğer mersiyelerde o genişliği, o tesiri bulamıyorum. Hele şu bende bakınız:

* “Gayrın hatın için beni birçok cefa ile öldürdün. Ey bî-vefâ, bak kimin için kimi öldürdün!” anlamındadır.

Tersem cezâ-yı kâtil-i ô çün rakam zenend
Yekpâre berc-erîde-i rahmet kalem zenend

Tersem güzîn günâh-şefîân rûz-ı haşr
Dârend şerm ki zi-günâh-ı halk-dem-zenend

Dest-i itâb-ı Hakk be-der-âyed zi-âstûn
Çün ehl-i beyt dest ber-ehl-i sitem-zenend

Âh ez-demî ki bâ-kefen-i hûn-çekân zi-hâk
Âl-i Alî çü şu'le-i âteş-i ilm-zenend

Feryâd ez-ân zamân ki cevânân-ı ehl-i beyt
Gülgûn kefen be-arsa-i mahşer kadem-zenend

Cem'î ki zed behem-safeşân şûr-ı Kerbelâ
Der-haşr saf-ı zenân sâf-ı mahşer behem-ze-
nend

Ez-sâhib-i harem çe tevekkû konend-bâz
An nâ-kesân ki tîg-i be-sayd-ı harem-zenend

Pes ber-sinân konend serî-râ ki Cebrâîl
Şuyed gubâr-ı gîysûyiş ez-âb-ı selsebil³³

Her bir (zenend) kalbe bir tür âteş atan oluyor... Âh!... Şeyh Nizâmî'nin dediği gibi:

Yâdigârî ki zi-âdemî zâdest
Suhanest andiger heme bâdest³⁴

bir şâir için koca bir divan yazmağa ne hacet! Böyle bir eser bırakmak kâfi. Muhteşem'in belâgatının ihtîşamı kıyamete kadar bunda görünecek... Herkese görünmez. Onu zevk sahipleri görür. Bir büyük şâire "Beyhude yoruluyorsunuz. Söylediğiniz sözleri ancak binde bir adam anlayabiliyor" demişler. "İşte ben de o bir adam için söylüyorum!" demiş.

²⁶ Her kimi gizlice konuşmaya çağırırsa sonunda ölüme çağırır. Beni de istemiş zannedersin ki bu gece benim katlimin sırasıdır.

²⁷ Ölüm günü hafif yüklü olmak için kefenimi diktığım zaman (ey sevgili Sen) yasemin kokulu saçından bana bir kıl (tel) yolla

²⁸ Gamin uzun gecesinin seheri görünmüyor. Seher vakti ağlayışından da bir eser yok.

²⁹ Özü günahından daha kötü, ona bakınız.

³⁰ Yüz yıkamadan onun ay yüzüne bakınız.

³¹ Onun sürmesiz de siyah olan gözüne bakınız.

³² Gözünün ardında bir ben vardı. Gözü de arkadaydı.

³³ Onun katlinin cezasını bildirirlerse korkarım ki, rahmet defterine kayıt düşerler.

Korkarım ki kıyamet günü bu günahattan dolayı şefaatte bulunanlar, halkın günahlarından dem vuranlardan utanırlar.

Ehl-i beyt zalimlere karşı çıkınca Hakk'ın azarlama eli yerinden dışarı çıkar.

Âh, toprakta kanlara bulanmış kefenin kenarından Hazret-i Ali'nin ailesi ilim ateşinin alevini yakar.

O devirden feryat! Zira ehl-i beytin gençleri mahşer sırasında gül renkli kefenlerle adım atıyor.

Kerbela faciâsı sırasında aynı safata bulunanlar, kıyamet gününde kadınların safında mahşerlerin saflarını birbirine vururlar.

Haremi elde etmek için kılıca sarılmış olan o soysuzlar harem sahibinden (peygamber) daha ne bekliyorlar? Cebrail, mızrakların ucuna taktıkları o başın saçlarındaki tozları cennetteki Selsebil çeşmesinin suyu ile yıkıyor.

³⁴ İnsanoğlundan yadigar kalan şey sözdür. Geri kalan her şey boştur.

Çelebi dalgınca dinlemekteydi. Sorulsa belki de Ayas'ın neden bahsetmekte olduğunu haber veremezdi. Birkaç saniye sükût ile geçti. Anlamazlıktan gelmekte olan Ayas, Çelebi'nin konuşmağa hazırlanmakta olduğunu görünce ağız açmasına meydan vermeyerek dedi ki:

– Şu divandan sizin nâmınıza bir fal açalım mı?

Çelebi “Hâfız-ı Şîrâzî Divanı mı bu?” cevabını verdi.

Ayas “Her kitaptan fal açılabilir. Ne zararı var?... Üstelik Hâfız Divanı o hususta da şöhret almıştır...Bunda fal açmadan önce:

Ey Hâfız-ı Şîrâzî

Ber men nazar-endâzî

Men tâleb-i yek-fâlem

Tû kâşif-i her râzî³⁵

demeğe de hâcet yok... Açayım mı?... Açıyorum... “Göz atılacak sağ sahifenin birinci beyti olsun” diyerek divanı açtı. Şu beyit çıktı:

Ber ser-i kûy-i tû her-gâh ki peydâ-geştem

Seg-i kûyed be-figân-ı âmed ü rüsvâ-geştem³⁶

Çelebi beytin anlamını anlayamadığını belirtir bir surette divanın üzerine doğru eğildi. Ayas pek hafif bir tebessümle dedi ki:

– Tuhaf bir beyit çıktı. Ne münasebeti var?... Hâfız olaydı böyle bir şey söylemezdi... Dikkat buyruldu mu? Türkçeye nakli pek kolay. Bunu şöyle tercüme edebilirsiniz:

Ser-i kûyunda o sâatte ki peydâ oldum

Köpeğin havlamağa başladı rüsvâ oldum

(Mahallenin başında o saatte peyda olduğumda köpeğin havlamaya başladı, rezil oldum.)

Çelebi'nin fena hâlde canı sıkıldı. Ayas'tan başka kendine sırdaş olacak bir adam tasavvur edebileydi o anda büyük bir hiddetle kalkar giderdi.

Çelebi'nin dargınlığını düzeltmek için Ayas “İsterseniz bir de Hâfız Divanı'ndan fal açalım!” diyerek kalktı, dolapta bulunan Hâfız Divanı'nı

aldı. Şâirin rûhuna bir Fâtiha okuduktan sonra divanı açtı. “İşte yine sağ sayfanın birinci beyti!” diye aşağıdaki beyti okudu:

Âşıkân-râ ber-ser-i hôd hükm nîst
Her çe emr-i dôst başed an künend*³⁷

Şöyle bir düşünce ortaya konuldu:

– Öyle ya! Âşıkların kendi başlarına hükümleri geçmez. Sevgilileri ne buyurursa onu icra etmekten başka bir şey yapamazlar. Ona bir âşık:

Ya rızâ-yı dôst bâyed ya hevâ-yı hîştan³⁸

Buyurmuşlar. Âşık sevgilisinin esiridir. O ne derse öyle hareket eder. Çelebi içten bir âh çekti.

Ayas sözüne aşağıdaki gibi devam etti:

– Evet, her emrini yerine getirmeli! Mesela “Gelecek pazar günü Kâğıthâne’ye gel!” der. Gitmeli! Kendi orada bulunmazsa hemen dönüp gelmemeli. Şurada burada rengârenk hayaller içinde hayran hayran dolmalı! Lâzım gelirse ayazmaya da yolunu uğratmalı! Sonra dönmeli! Şandalı bıraktığı yerde bulamamalı! Kayığı bulmak için bakınmağa başlamalı! Bulamayınca çaresiz tabana kuvvet Sütlüce İskeleyi’ne kadar gelmeli!...

Çelebi şaşırdı. Gözlerini açarak dedi ki.

– Allah aşkına etme Ayas! Zaten zihnim işte öyle! Beni bütün bütün divâne etmek mi istiyorsun? Sen bari merhamet et!... Nereden öğrendin? Başın için söyle!

Ayas “Nereden öğreneceğim, sandalcıdan!” cevabını verdi.

Çelebi “Sandalcı benim ayazmaya gittiğimi ne bilecek!” dedi.

Ayas şöyle karşılık verdi:

– O tarafa doğru yöneldiğinizi görmüş. Bana da o kadarı lâzım. İşin sonrası nasıl olduğunu keşfetmek güç bir şey mi?... Öyle fırtınalı bir gün-

³⁵ Ey Şirazlı Hâfız! Bana bak, ben gözet.

Ben senden bir fal istiyorum. Zira sen her sırrın keşfedenisin.

³⁶ Senin köyünün sınırına her gelişimde mahallenin köpeği havlamaya başladı. Rezil oldum.

³⁷ Âşıkların kendi başlarına hükmü yoktur. Sevgili ne emrederse onu yaparlar.

³⁸ Ya sevgilinin rızası ya da onun aşkı lâzım.

* Bizim gördüğümüz Hâfız Divanlarında ikinci mısra şöyledir:

“Her çe fermân-ı tû baş ed ân künend” (Senin fermanın ne ise onu yaparlar)

de Kâğıthâne'ye kim gider?... Sandalcı hâlinize gülüyordu... Derse de gelmez oldunuz.

İlm ne-bûd gayr-ı ilm-i âşıkî³⁹

Öyle mi?

Çelebi sevgilisi tarafından gelmiş olan manzûm mektup ile pusulayı cebinden çıkararak “Bak bunlara bak!” diye Ayas’a verdi. Ayas pusulayı okudu. “Vay! Sizi cuma günü için davet etmişler. Niye pazar günü gittiniz ya” dedikten sonra manzûmeyi de gözden geçirdi. Konuşma aşağıdaki gibi devam etti:

– Ne güzel manzûme! Fıtnat da olsa bu kadar yazar. Lüzûm-ı mâlâ yelzem sanatını da içeriyor.

– Lüzûm-ı mâlâ yelzem nedir?

– Efendimiz özellikle pazar günü Kâğıthâne'ye gitmeniz! Doğrusu böyle bir sanatı olur olmaz şâir icra edemez.

– Şu zevzeklikten vazgeçmeyecek misin?... Bana lüzûm-ı mâlâ yelzem de lâzım değil. Şimdi şunlara cevap yazalım.

– Geçenlerde Hoca Efendi bir münasebetle söylemedi mi? Lüzûm-ı mâlâ yelzem kafiye olan kelimelerin son harfinden evvel bir harf iltizâmından ibarettir. Fuzûlî'nin bu yolda birkaç gazeli vardır:

Kad enâre'l-ışku li'l-uşşâkı münhâcû'l-hüdâ

Sâlik-i râh-ı hakikat ışka eyler iktidâ⁴⁰

matlâna dikkat buyurunuz.

– Cevabı manzûm mu yazsak?

– Fuzûlî'nin İranlılarinkine benzediği hâlde hoşâ gider bir abartıyı içeren:

Her habâb-ı eşkime bir aks salmış peykerim

Şâh-ı mülk-i mihnetim tutmuş cihânı leşkerim

(Her göz yaşımın kabarcığına yüzüm bir aks salmış, mihnet

ülkesinin şahıyım, askerim dünyayı tutmuş.)

matlâ da öyledir... Şu atasözünde bile bu sanat var: “Gelin çiçek, her dediği gerçek. Kaynana yılan, her dediği yalan.”

– Pusulanın cevabını nesir ile yazalım. Fakat ötekine manzûm cevap yazmazsak ayıp olur.

– Tebessüm beyti dikkate değer.

– Hangisi?

– Yârab bu ne cilve kim tebessüm

Bir çehrede eyliyor tecessüm

– Neresi dikkate değer?

– Çehresi... Çehrenizde tebessüm meydana geldiği hiç hâtırıma gelmiyor da...

Hüdâ kâdirdir eyler seng-i hârâdan güher peydâ

(Allah kâdirdir mermer taşından inci yapar.)

– Sen gevezeliği artırmışsın. Ben ne diyorum, sen neler söylüyorsun! Şunlara cevap yazalım cevap!

– Sâbir mazmununu da güzel sarfetmiş. Bu âdeta bir usta şâire. Tam sizin denginiz.

– Canım birader! Ben zihnimi toplayamayacağım. Sen şu cevapları yazıverir misin?

– Pusulaya fiilen cevap vermişsiniz. Manzûmeye karşılık bir şey yazmak ise benim haddim değil. Bir kere lüzûm-ı mâlâ yelzem iltizâm etmeli. Ne kadar uzun! Biz sade iki mısrayı bir yere getirmekte zahmet çekeriz. Böyle sevgililerle uğraşmağa mecbur olan âşıklara Allah kuvvet vere!... Ya o âşıkâne hisleri nereden bulayım?

– Uzatma, bulursun!

– Sübhanallah! Âşık ben miyim, siz misiniz?... Her ne yazsam soğuk düşer. Şâire hanımı sizin hesabınıza kendime güldürmek istemem.

Çelebi gittikçe ısrarı artırdı. Ayas birçok zevzeklik daha ederek eğlendikten sonra cevabı –sanatlı olacağı yönle- bir haftadan evvel yetiştiremeyeceğini söyledi. Çelebi çaresiz razı oldu.

Ayrıldılar.

Çelebi her gün Ayas'ı bularak cevabın bir an evvel yazılması için yalvarırdı. Haftayı bitiren gü-

³⁹ Âşıklık ilminden başka ilim olamaz.

⁴⁰ Âşk âşıklar için hidayet kandilini yaktı. Hakikat yolunun sâliki aşka uyar.

nün sabahında Ayas'ın hânesine gitti. "Hani bizim cevap?" diyerek oda kapısından içeri girdi. Ayas dedi ki:

– Cevap hazır. Fakat bir şart ile takdim edebilirim. O da mutlaka beğenmenizdir. Beğenmeyecek olursanız üzülürüm. Beğenileceğinden emin olayım mı?

Çelebi "Ol, ol! Aman okuyalım! Nerede?" diye coşkunluk gösterdi.

Ayas "Müsvedde hâlinedir. Siz çıkaramazsınız. Bendeniz okuyayım. Fakat rica ederim şiir okuma silsilesini kırmayınız. Ne diyecekseniz okunup bittikten sonra deyiniz" ihtarının ardından yanında bulunan bir kâğıdı eline alarak aşağıdakileri okudu:

Bî-tecrûbe dil gezerken âzâd

Teshîr ediyordu bir perî-zâd

(Gönül tecrübesiz gezerken bir peri zat onu etkiliyordu.)

Bir şâire-i belâgat-ârâ

Eş'ârı nakîseden muarrâ

(Şiirleri noksandan arınmış belagat süsleyen bir şâire.)

Bir sâhire-i tahayyür-efzâ

Dûşîze-reviş fakat sühan-zâ

(Bir hayret saçan büyücü, fakat söz doğuran bir bakire gidiş.)

Her nükte-i nâzenîn-i fikri

Söz âleminin edâlî bikri

(Her fikrinin nazlı nüktesi, söz âleminin edalı el değmemişi.)

Ömrüm geçiyor kenâr-ı cûda

Gönlümse telâş-ı cüst ü cûda

(Ömrüm nehrin kenarında geçiyor, gönlümse arayıp sorma telaşında.)

Düştüm bir ümîd-i müstahîle

Ma'şûka değil bu ümm-i hîle

(Bir anlamsız ümide düştüm. Bu âşık değil hile annesi.)

Aldattı beni hezâr defâ

İmkân aradım bu hâli refâ

(Bûlbûl bu defa beni aldattı. Bu hali kaldırmaya imkân aradım.)

Bulsam der iken yine tutuldum

Baktım bu oyunda da yutuldu

(Bulsam derken yine tutuldum, baktım bu oyunda da yutuldu.)

Bir dâhiye-i melek-kıyâfet

Şeytanı da aldatır o âfet

(Melek kıyafetli bir dâhi, o âfet şeytanı da aldatır.)

Mümkün mü ki dil ona kavuşsun

Aldanmak isteyen savuşsun

(Gönlün ona kavuşması mümkün mü? Aldanmak isteyen savuşsun.)

Bîçâre şu mevsim-i iberde

Yüz tehlike savdı bahr u bedre

(Şu ibret mevsiminde çaresiz deniz ve aya yüz tehlike savurdu.)

Âşık acemi kayıkçı şaşkın

Poyraz yaramaz miyâh taşkın

(Âşık acemi kayıkçı şaşkın, poyraz yaramaz sular taşkın.)

Yok tâb-ı mukâvemet kürekte

Mevc urmada havf-ı cân yürekte

(Kürekte dayanacak güç yok, can korkusu yürekte dalgalanmakta.)

Emvâc-ı mehîne pür-tehevvür

Baştan kara başlıca tasavvur

(Hor dalgalara öfkeli, baştan kara başlıca düşünceli.)

Tufân-ı belâ-yı aşktır bu

Hasm-ı budalâ-yı aşktır bu

(Bu aşk belasının tufanı, aşk budalasının düşmanıdır.)

Oldum karaya nasılsa vâsıl

Âh olmadı bir netice hâsıl

(Nasılsa karaya ulaştım, âh bir sonuç olmadı.)

Toz toprak içinde kaldı çehrem

Toz toprak imiş benim de behrem

(Çehrem toz toprak içinde kaldı, benim de kırmızı gülüm toz toprakmış.)

Giydirdi bana kazâ-yı bârı

Bir câme-i agreb gubârı

(Bana yük kazasını, bir garip elbise tozunu giydirdi.)

Pîş ü pese eyledikçe dikkat

Gelmekte idi derûna dikkat

(Ön ve arkaya dikkat ettikçe içe dikkat gelmekteydi.)

Güyâ bana ağlıyordu her yan

Oldum ara yerde ben de giryân

(Güya her yan bana ağlıyordu, ben de ara yerde ağlayan oldum.)

Görsen sana pek tuhaf gelirdi

Derdin bu zavalıcılık delirdi

(Görsen sana pek tuhaf gelirdi, bu zavalıcılık delirdi derdin.)

Bir kere düşün nasıl delirmem

Zaten o iş eskiden musammem

(Bir kere düşün nasıl delirmem, zaten o işe eskiden karar verilmiş.)

Hiç etmemek isteyen tecennün

Eyler mi benim kadar tefennün

(Hiç delirmek istemeyen benim kadar öğrenir mi?)

Divâne-i sad-cünûn-ı aşkım

Allâme-i zü-fünûn-ı aşkım

(Aşk delilikleriyle divâneyim, aşk öğretileriyle dolmuş aşkım.)

Bin ye's ile ettiğimde avdet

Gitmişti kayıkçı geldi hiddet

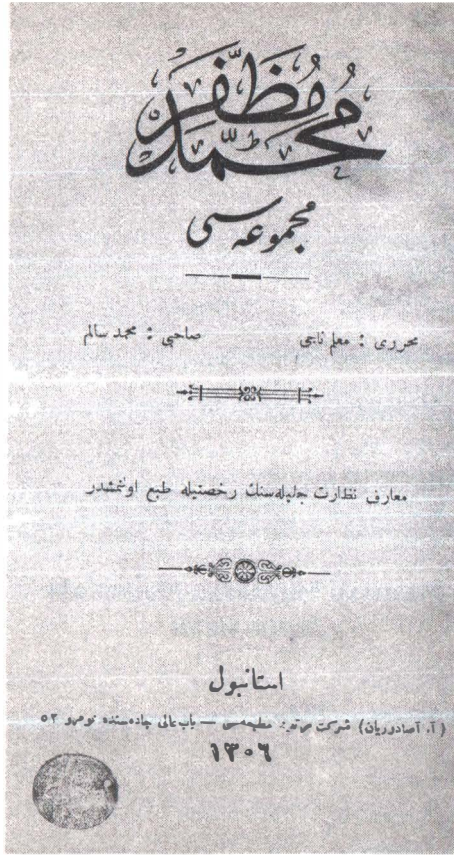
(Bin ümitsizlik ile geri döndüğümde kayıkçı gitmiş hiddet gelmişti.)

Kanım kuruyor gelince yâde

Ta Sütlüce'ye geliş piyâde

(Ta Sütlüce'ye yayan geliş aklıma gelince kanım kuruyor.)

MEHMED MUZAFFER MECMUASI
ÖZGÜN METİN

MEHMED MUZAFFER MECMUASI

Muharriri: Muallim Naci Sahibi: Mehmed Sâlim
Maârif Nezâret-i Celîlesinin ruhsatıyla tab olunmuştur.
İstanbul

(A. Asadoryan) Şirket-i Mürettebiyye
Matbaası-Bâbîâli Caddesi'nde numero 52

1302

Şirket-i Mürettebiyye Matbaa ve Kütüphanesi- Bâbîâli Caddesi'nde
Numero 52

İfâde-i Mahsûsa

Muallim Naci

Sahaf Çarşısı'nda bazen mezdad edilen kitaplarla beraber perakende şeyler de satılır. Bunlara alan da satan da o kadar ehemmiyet vermez. Halbuki aralarında me'mulün fevkinde mühim parçalar zuhûr ettiği vardır. Bundan dolayıdır ki merak erbâbı bazı âsâr-ı nâdireye tesadûf etmek ümidiyle o kabilden olan evrakın iştirâsına râğbet gösterir. Aldıkları perakendelerin içinde gerçekten istifade olunacak bir şey bulabilirlerse virânede gencîne bulmuşa dönerler. Bulamazlarsa bunlar zaten sâir kitapların yanına tufeylî tarzında katılmış olacağından pek de mutazarrır olmazlar.

Hiçbir şeye ehemmiyet vermek istememek mesleğinin hiçbir şey olmadığını anlayanlar her şeye –lüzumu kadar– ehemmiyet verirler.

Hiçbir şeye ehemmiyet vermek istemeyen adamın ne ehemmiyeti olabilir? Benî nevinden biri karşısına çıkıp da “ Sen bir şeysin. Ben de bir şeyim. Senin indinde benim ehemmiyetim yokmuş. Mesleğini –muvakâten- kabul ederim. Öyle ise benim indimde de senin ehemmiyetin yok” diyecek olursa ne cevap verir?

Bununla beraber gariptir ki hiçbir şeye ehemmiyet vermek istemeyenler kendilerine ehemmiyet verirler.

Geçenlerde oradan geçiyordum. Birtakım kitaplar mezdad ediliyordu. Durdum. İşe yarayacak bir şey bulabilmek ümidiyle bunların esâmisini hâvî olan defteri süzmeğe başladım. Şu işaret gözûme ilişti: “Divân-ı Zahîr-i Faryâbî – nefis yazma”

“Divân-ı Zahîr-i Faryâbî”

“Ber-Kâbe be-düzd eger bi-yâbî”

Latifesi hâtırıma geldi. Elde olduğunu sahaftan haber aldığım bu kitabı –dellalı çağırıp– ziyaret ettim. Hakikaten nefis bir ta'lik yazması. Cildi, kâğıdı da latif. Oldukça müzehheb de.

Suale hacet kalmadı. O aralık dellal “Zahîr-i Faryâbî Divânı” - yüz kırk beş!” diye nida etti. Müteâkiben elinde bulunan perakendeleri gösterek “Bunlar da beraber” dedi.

5 Zahîr'im yoktu. Divanı edinmek üzere artıрмаğa başladım. Böyle şeylerin müşterisi çok olmadığından sekiz on kuruş daha çıktıktan sonra üzerimde kaldı. Perakendelerle beraber kitabı alıp eve geldim.

Ben bir kitap edindiğim vakit çocuk gibi sevinirim. İhtimal ki onu bana satan da –değerinden ziyade baha ile verdiği için– sevinir. Varsın o da sevin sin. Her hâlde ben aldanmam. Çünkü mütalaasından edilecek istifade, mukabilinde verilecek paradan ziyade olmayacak bir kitap tasavvur edemem.

Kemâl-i şevk ile divanı karıştırıp okumağa başladım. Hattın nefâsetiyle beraber yanlışsız da olması hoşuma gitti. Bu tesadüften pek memnun oldum.

Bir zaman sonra nevbet-i muayene perakendelere geldi. Heps i yazma idi. Baktım: Hazret-i Mevlânâ'nın “Fihî Mâfih”inden yirmi otuz sahife –Şeyh Nizamî'nin “Mahzenü'l-Esrâr”ından beş altı kâğıt – Mevlana Câmi'nin “Silsiletü'z-Zehab”inden birkaç parça...

Ziyadece örselenmiş zarif ciltli bir de kitap var. Açtım baktım. Birinci varağının zahrında şu işaretleri gördüm.

6 Ezhâr-ı Efkâr
Ezhâr-ı Efkârın Menşei
Ezhâr-ı Efkârın Güşâyışı

Sâhib-i Mecmua: Mehmed Muzaffer
Fi 27 Nisan 1279 sene

O varakayı çevirdim. Âtideki mısralarla beyitler müsâdif-i nazarım oldu:

Bül-aceb geldi Muharrem'de bu bayram bana
Âh kim hâtır-ı nâ-kâma belâdır matlab
Peymâne-i hurşîd leb-â-leb görünür hep

Merd-i vahdet sübha vü zünnâra etmez iltifat
 Gönül ders-i gamın çoktan unuttu hâtırın hoş tut
 Bezm-i şâdîde olur girye-i mestâne abes
 Çare-sâz kâinâtı çare-hâh etmek de güç
 Hele bir kere nigâh eyle ne söyler kâğıt
 Olur mu me'hâzı azb olsa da a'zâb-ı lezîz?
 Kadr-i dürr-i gevheri âlem bilir
 Âdemi ammâ yine âdem bilir
 Bu tavr-ı bî-sebebe lâ-büdd infiâl olunur
 Bizi kat'-ı ricâ-bahşıyla memnûn eylemişlerdir
 Bizi hem deyre hem mihrâba mensûb eylemişlerdir
 Bu bîmârın ilâcın sabr-ı Eyyûb eylemişlerdir
 O cürmün özrü müşkildir ki kâmilden zuhûr eyler
 Gûş eylemem atıyye-i Hâtem fesânedir
 Ser-rişte-i bî-kaydı divânede kalmıştır
 Her sözde Zülfikâr-ı Ali'ye yemin eder
 Gürûh-ı ehl-i sühan öyledir belî derler
 Bîgâne-meşreb etmedi bir âşinâ nazar
 Her sûreti Hak sanma ki erbâb-ı felâket
 Rüyada nice devlet-i bîdâr görürler
 Efsürde-dilleri tama'-ı hâm tazeler
 Tekye-gâh-ı ma'rifet gördüm harâb olmuş aceb
 Hırka-pûşânı harâbâtın da irfânsız mıdır?
 Nevâ-yı sâz-ı muhabbet bozuk düzen yaraşır
 Sen artık eylediğim âh ü zârı benden sor
 Tefûş-ı sırr-ı hulk safâya hâlel verir
 Her sühan-ver mazhar-ı ihsân-ı Mevlânâ mıdır?
 Ey pîr-i köhne rîşe-i endîşeden çi-sûd
 Âhir dıraht-ı ömrü devirmez mi rûzigâr
 Vakt-i şâdî de gelir mevsim-i mihnet de geçer
 Fikr etse hâl-i âlemi âdem garipser

Şeyh bir bal yedi kim Kâdî-i Sîroz yemez
Davaya düştü şimdi bizimle güvâhımız
Su uyur düşman uyur hasta-i hicrân uyumaz
Bekâ iklimin özler cân-ı bî-sâmânım eğlenmez
Kâmil hatâ eder ki onu câhil eylemez
Feyz-i ezelî merd-i külehdâra mı mahsûs?
Aceptir vakt olur kim matlaba esbâb olur mânî
9 Hâtır-ı ağyâr için ben yârdan kılmam ferâğ
Başı ucunda bî-hûde şem-i mezâra yuf!
Al kerh-i nâyı destine çal rûzigâra yuf!
Sen bu bâzîçeye aldanma temâşâsına bak
Gehi şirk-i celî tarzında îmân olduğun duyduk
Neler görür ser-i gure şarâb oluncaya dek
Dûzâh-nişîn-i âteş-i fakr olduğun kalır
Ey âhiret-harâb tehîdir tevekkülün
Gel ârif ol ki mârifet olsun tecâhülün
Mâtemi hem-hâne-i sûr olmasın bir kimsenin
Vardık der-i saâdetine yâri görmedik
Girdik behişte hayfki dîdârı görmedik
Böyle ol kimse demez yoksa sana hoş geldin
Girersin belki nâgeh kanına bir bî-günâhın gel
Kusura bakma gel ey serv-i ser-bülendim gel
Derd-i dili söylenmeyecek râz sanırdım
10 Devri hoş geçtiğini Cem'den işitsem de hele
Bu edâ meşreb-i eyyâm değildir bilirim
Başıma ol Hü mâ benim salmadı sâye neyleyim
Münkirân-ı cezbe-i dîdâr kâfirdir bütün
Gül mevsimi gül-âb hem olsun hem olmasın
Dedi kim zâlim-i hûn-hâr değilsin de nesin?
Mir'ât içinde sûreti âdem sanır gören
Böyle şeylerden beyim! Kan olduğun bilmez misin?

Kâbe-i kûyunda matlab-hâh olan mecnûnların
Ekserî hacı peşîmân olduğu bilmez misin?

Bâde sâf olsun da zerrîn sagâr olsun olmasın
Derdimiz söyleriz efsâne kıyâs eylemesin
Girme ol bed-mest için sen kana Allah aşkına
Çok cilve geçer Mûr u Süleymân arasında
Çekme gam dest-gîrdir Allah
Müreccahtır sadâ-yı nâya feryâd-ı ceres şimdi
Böyledir erbâb-ı hâlin meşreb-i rindânesi”

Bunların alt tarafında ibâre-i âtiyye muharrerdi.

“Üstâd-ı vâlâ-nijâdımız alemü'l-irfân, ferîdü'z-zamân, maâlî-yi me-nâkıb Âzâde Gâlib* Efendi hazretleri tarafından hem-nâm-ı cennet-ma-kamları sühan-ver-i bî-müdânî, müceddid-i şî'r-i Osmânî mazharü'l-mevâhib, Eş-şeyh Mehmed Esad Gâlib cenaplarının sânihât-ı nâdire-i kudsiyyelerinden olarak esnâ-yı tederîs ve müşâere de îrâd buyurulagelen kelimât-ı celileden zabtına muvaffak olabildiklerimiz teyemmünen bâ-lâya kaydolunmuştur.”

11 Mısralarıyla beyitleri, bir de bu zeyli gözden geçirinceye kadar bittabi bir iki varaka daha çevirmiştim. Zeyl sağ sahifelerden birinin sonunda bitmişti. Karşısındaki sahife yazısızdı. Bir varaka daha çevirdim. Ewelâ “Ezhâr-ı Efkâr'ın Menşei” göründü. Sâniyen “Ezhâr-ı Efkâr'ın Güşâyîşi” zu-hûr etti. O bitince kitap da bitti.

Mecmuada “Mehmed Muzaffer”den başka imza yok.

11 Mehmed Muzaffer kim, Ezhâr-ı Efkâr'ın müellifi o mu, bilmem. Şu kadar var ki imza ile derûn-ı kitâbdaki yazıların bir elden çıkma olduğu anlaşılıyor. Fakat bundan Mehmed Muzaffer'in müellif olması lazım gelmez. Mübeyyiz olabilir. “Sâhib-i mecmua” tabiri de buralarını te'yid ediyor.

Ezhâr-ı Efkâr'ın müellifi, yahut mübeyyizi olmak şerefini kazanmak için “Mehmed Muzaffer benim!” diye birisi çıkacak olursa pek kolay

* Bu zâtın kim olduğunu “Ezhâr-ı Efkâr'ın Menşei” gösterecektir.

inanılmaz. İmtihana çekilir. “Müellifiyim” derse “Şuna benzer bir parça daha te’lif buyurunuz” denir. “Mübeyyiziyim” derse “Bir satır yazı yazınız da tatbik edelim” denir. “Müellifi, mübeyyizi değilim ama sahibi-yim” derse “İsbat ediniz” denir.

Erbâb-ı mütâlaaya hoş görüneceğini zannettiğim cihetle Ezhâr-ı Ef-kâr’ın neşrini münasip gördüm.

Şimdiden vaad ederim ki öyle bir Mehmed Muzafer peyda olup da “her ne suretle olursa olsun- mecmuanın kendisine müteallik olduğunu isbat ederse –ta’mim-i nef’i için neşrinden sarf-ı nazar edilmemek şartıyla- malına sahip olabilir.

Kitabın bugünkü sahibi ben olduğumdan böyle bir şart der-miyân et-meğe hakkım vardır sanırım.

13 Bunun nesir kısmını –bir dereceye kadar tarz-ı kadîm üzere yazılmış olduğu cihetle –tekrar kaleminden geçirdiğim, yer yer hâmişler ilave ettiğim dahi ayrıca mülâhazaya şâyândır.

İşte mecmuayı imzâ-yı âcizânem altında olarak neşre cüretim vâki olan bir hizmet-i kalemiyyeden neş’et ediyor. Ne sâhib-i mecmuanın nâmını, ne de kendi hizmetimi heder etmek istedim. Yoksa böyle sahibi meydanda olmayan bir eseri benimsemek güç bir şey değildi.

Fi 27 Nisan 1303

Muallim Naci

Mehmed Muzaffer Mecmuası

Ezhâr-ı Efkâr'ın Menşei

“Hüsni ü Aşk” nâzımının –zamanında zuhûr eden yâve-gû Esadlardan temiz maksad-ı âlî-cenâb-ânesiyle –“Esad” mahlasını “Gâlib”e tebdîl etmesi üzerine nasılsa meşhur “Surûrî”nin lisânından sudûr eden:

Bilmem ey menhûs adın Esad mıdır Gâlib midir
Zâtını ta'rifkıl kimsin kime mensûbsun
Gerçi dersin şâirâne ben tegallüb eyledim
Pîş-i erbâb-ı sühanda Gâlibâ mağlûbsun

hicviyyesinin İstanbul'da şuyûu Gâlib'in muhiblerini pek müteessir etmişti.

Vaktiyle “Hüznî” tahallus eden Surûrî'nin kendi mâ-sebakını unutarak Gâlib'e böyle –tebdîl-i mahlas vesilesiyle- çıkışması bazılara eğlence olmuş ise de urefâya çirkin görünmüştür.

15 Kimin olduğu bilinmeyen kıt'a'-i âtiyyenin birkaç gün sonra intişârı o teessürü oldukça ta'dîl eyledi.

Mağrurluğun olmada günden güne efsûn
Şâyeste idi mahlasın olsaydı Gurûrî
Gâlib görünen Esad'a menhûs diyorsun
Hüznî'yi unuttun mu ne yaptın a Surûrî

Surûrî'nin tecâvüzü en ziyade “Vahîd” Efendiyi mahzûn etmişti. Bu zât, Gâlib'in pederi “Reşid” Efendi gibi “Mevlevihâne Kapısı” semtinde sâkindi. Reşid Efendi ile bir mahalle çocuğuydular. Birlikte büyümüşlerdi. Kardeş gibi sevişirlerdi.

Yek-digerin helâkiyla da müteşeffî olamayacak kardeşler dahi görül-mekte olduğundan sevişmek meselesinde “kardeş gibi” teşbih-i sâdesi-ne mahal bulunamamak lazım geleceğini rey edenler bulunursa da –bir

asıldan münşai olan insanların umûmuna numûne-i imtisâl olacak surette sevişen kardeşler de bulunduğundan- o reyin sakâmetinde tereddüd olunmaz.

16 Vahîd Efendi pek de “malûmatlı” denilecek derecede tahsil görmemiş, fakat sevimli, ilahî bir zât. Şâir değil, fakat şiiri sever. Zaten “Şiiri sevmem!” diyen adam ya kendini bilmez, ya şiiri tanımaz, yahut yalan söyler. Şu kadar var ki herkesin seveceği şiir mizac ve terbiyesine göre olur. Birisine “Ben bu şiiri seviyorum. Sen niçin sevmiyorsun?” demek “Sen niçin benim aynım olmuyorsun?” demeye benzer...

Şiiri sever, fakat hezziyât, hicviyât şöyle dursun Nedimâne sözlerden bile hoşlanmaz. Âşıkâne şiirlere bayılır. Ara sıra şiir söylemek hâli istisna edilince bu tarif Reşid Efendi hakkında dahi sâdık olur. Lakin Vahîd Efendide teessür tabîî ziyade. “Şiir denilen söz adamı ağlatmalı!” der. Yanında her ne zaman –alel-husus nağme ile- eş’âr-ı âşıkâne okunsa kendini zaptedemeyip ağlar. “Bence en büyük şâir Fuzûlî’dir, çünkü beni en ziyade o ağlatabiliyor” sözü lisânından kaç kere işitilmiştir. Gâlib’in bir na’t-ı şerîfini Reşid Efendide gördüğü gün bunda tekerrür eden:

Ey ki kuhl-ı çeşm-i mâ-zâgına kurbân olduğum
Görme layık hûn-ı hasret içre galtân olduğum

17 beytini tekrar ede ede birçok ağlamıştı. Ferdâsı Gâlib’i karşıdan görünce beyti okumağa başlayıp gözleri yaş ile dolu olduğu hâlde –şu ânda beni dahi ağlamakta olan- şâirin gözlerinden öpmüştür.

Kendisinin böyle hâllerine gülenler vardı. Umûmuna cevâben “Dün-yada hiç kimsenin gülmeyeceği hiçbir hâl olamaz. Ağlayana gülmek de bazı tıbaa göre gülünecek hâllerden ma’dûd olabilir” derdi.

Gâlib 1171 senesinde dünyaya gelince Vahîd Efendi tarih-i tevellüd olmak üzere “eser-i aşk” terkiibini bulmuştu.* Sonraları eş’ârını gördük-

* Gâlib:
Kim kâdir ilâc eylemeğe hükm-i kaderdir
Târihi imiş Gâlib-i zârın eser-i aşk
maktainda buna ima etmiştir.

1186’da vefat eden, “Marifetnâme” sahibi Erzurumî İbrahim Hakkı’nın da tevellüdüne tarih olarak “hâdim-i aşk” terkiibi bulunmuştu.

çe şâire “kurretü'l-aynım” sen eser-i aşk değil, ayn-ı aşk imişsin! Feyzin dâim olsun!” demeğe başlamıştır.

Envâr-ı füyûz-ı mürşid-i Rûm
Âfâka fûrûgum etti ma'lûm

Kıldı beni tıfl-ı mısra'-âsâ
Doğdum doğalı sühanla ber-pâ

Ben tıfl idim eylemezdim ülfet
Bulmuştu sözüm tamâm şöhet

Bî-minnet ü üstâd u ta'lîm
Ser-nâme-i tab'ım etti tanzîm

Allah Allah zihî inâyet
Nâ-bâliga hikmet-i belâgat

hasbihâlinde beyân eylediği vech ile Gâlib'in istidâd-ı şâirânesine pek çabuk inbisât gelmişti. Bazı erbâb-ı vukûf bu hususta Gâlib'i –Avrupa müelliflerinden bazılarının on dokuzuncu asrın en büyük şâirlerinden olduğunu itiraf ettikleri –“Alfred de Musset”ye kıyas ederler.

Hakikaten nadirü'l-vücûd olan oğlunun tahdîs-i nimet makamında yazdığı:

Üftâde-i râh-ı ser-bülendî
Yani pederim Reşîd Efendi

Dil zâviyesinde münzevîdir
Ser-bâz-ı muhibb-i Mevlevî' dir

Hakdır bu ki deng ü lâl idim ben
Nutk etmeğe bî-mecâl idim ben

Kalmıştı zebân-ı hâme hâmûş
Kılmıştı hezâr mevc-i gam cûş

Gelmişti kelâl güft ü gûdan
Geçmişti hayâl reng ü bûdan

Nâ-güfte kalıp makâl-ı mi'râc

Kalmıştı bu Hüsn ü Aşk bî-tâc

Böyle deyip etti nutka ikdâm

Feyz-i nefesiyle oldu itmâm

Bu güm-rehin oldu dest-gîri

Öğretti sühanda tarz-ı pîri

Doldurdu benim o merd-i meydân

Himmetle derûnum âb-ı hayvân

Çün oldu cihân-ı aşka rehber

Olmaz mı übüvveti mükerrer*

20 beyitleriyle nâmı beka bulan Reşid Efendi ise çocuğun şâirliğinden fevkalâde memnun oluyordu. Hele bundan dolayı Vahîd Efendinin hâsıl etmekte olduğu memnuniyet kabil-i tarif değildi. Şâiri pederinden ziyade seviyordu. Nasıl sevmesin? Gâlib'in etvâr ve eş'ârı kendisine o kadar âlî görünüyordu ki yüzüne baktıkça "Bu bir büyük adam olacak" dememek elinden gelmiyordu.

Gâlib henüz pek genç iken bir gün İstanbul'dan gaybûbet ediverdi. Bir şevk-i tabîye mağlûb olarak – ziy-i Mevleviye girip çile doldurmak üzere – Konya'ya gitmişti.

Vâlidî mahzûn oldu, validesi giryân... Vahîd Efendi de ise vâlidinin hâlleri ictima etti. Şâirin bu seyahatini –eser-i aşk olduğu için- takdir ediyorlardı. Fakat iftirâkına tahammül edemiyorlardı.

Bir ay kadar zaman geçti. Gâlib'ten haber yok. Gittikçe merak ziyadeleşiyordu. Bereket versin, dergâh-ı pîre yüz sürmek azminde bulunduğunu evvelce hissetmişlerdi. İcrâ olunan tahkikât bu azmin fiile çıkı-

* Bir gazelinin zeylinde dahi pederini şu vech ile tavsif etmiştir.

Pey-rev oldum ben de Gâlib-vâlid-i zî-şânıma
Kim duâ vü medhi hem farz ü hem elzemdir bize

Mustafa nâm ü Reşid ü mürşid ü üstâd-ı küll
Her nigâh-ı himmeti iksir-i a'zamdır bize

Farkımızda sâyesin Allah memdûd eylesin
Âlem ancak zât-ı vâlâsıyla âlemdir bize
"Pev-revoldum" tabiri Reşid Efendinin de şiire intisâbı olduğunu gösterir.

rıldığını gösterdi. Pederi tarafından kendisine avdetini rica yolunda rik-katli bir mektup yazıldı. Şu cevap alındı:

11 Veli-nimet-i bî-imtinânım, reşâdet-meâb vâlid-i vâlâ-şânım hazretleri

Rişte-i ber-gerdenem efkende dôst
Mî-keşed her câ ki hâtır-hâh ôst

Hazret-i Pîr-i dest-gîr kaddese sırrahü'l-hatîr efendimizin mutâf-ı re-ff'-i lâhûtîyân ve melâz-ı menî'-i nâsûtîyân olan dergâh-ı meâli-penâhla-rına ilticâya ve bu vesile-i cemîle ile dil-hâh-ı âşıkânem üzere itilâya şitâ-bım harekât-ı ihtiyâriyeden değil, cezebât-ı ıztırâriyyeden addolunmağa layık ve şimdiye kadar geçirdiğim hâllerin kâffesine fâik bir tecelli-i ga-rîb oldu. Beni oradan aldılar. Daha doğrusu: Beni benden aldılar!

“Nefhâtü'l-Üns”te görmüştüm ki müşârünileyh efendimiz muhtazır ve:

Men şudem uryân zî-ten-i o ez-hayâl
Mî-hırâmem der-nihâyâtü'l-visâl

Fehvâ-yı hakikat-nümâsınca sâat-i muvâsalatın hulûlüne muntazır oldukları hâlde yanlarında bulunan zevât-ı kirâma: “Yaranımız bizi bu-rada alıkoymak istiyorlar. Şems-i Tebrizî ise oraya davet ediyor. Yâ ka-vimnâ üçibû dâ'illâh. Gitmeliyiz” buyurmuşlar.

12 Resîde-i râhe-i iftikâr ve nihâde-i hâme-i iftihâr olan emir-nâme-i âlî'-i müşfikânelerini pek şiddetli bir teessürle mütâlâa ettiğimi itiraf ve iğtirâbımdan dolayı dâima sirişk-efşân olduğu işâr buyurulan mâder-i şefkat-perverime tahiyyât-ı afv-cûyâne ithaf eylerim. Rû-mâl-i türâb-ı kademleri ve ümid-vâr-ı kemâl-i keremleri olarak niyâz ederim ki benim için göz yaşı dökmesinler. Hiçbir valide nûr-ı didesinin Kâbetü'l-uşşak* mücâvirlerinden bulunduğu için ağlar mı?

Âh! Yine deryâ-yı dil cûş-ber-cûş oldu. İşte şu ânda ben de bî-ihtiyâr eşk-bâr oldum. Hemen cenâb-ı feyyâz-ı mutlak Hazreti Ebu Saîd Ebu'l-Hayr gibi:

* Mevlana Câmî'nin dergâh-ı pîr hakkındaki:
Kâbetü'l-uşşak başed in- makâm
Her ki nâkıs âmed in-câ şud temâm (Bu makam âşıkların Kâbe'sidir.
beytine telmihdir.

Cismem heme eş keşt ü çeşmem be-girîst
Der-aşk-ı tû bî-cism hemî bâyed zîst

Ez-men eserî nümâned în-aşk zi-çîst
Çün men heme ma'şûk-şudem âşık zîst

demek mertebesini ihrâza muvaffak buyursun!

Înâyet-i Rabb-i Kadîr ve rûhâniyyet-i Hazret-i Pîr müsâid olursa ik-mâl-i maksaddan sonra avdet ve takbîl-i dâmen-i vâlideyn ile kesb-i sa-âdet eylerim.....

Kendisi muhtâc-ı tesliyet iken Vahîd Efendiye teselli vermeğe mecbur olan Reşid Efendi bu cevabı ona göstermekte tereddüd ediyordu. Vahîd Efendi her gün kendisini gördükçe “Çocuktan ne haber?” diye sorar, “Hiç!” cevabını alırdı.

Bir gün Reşid Efendiye zevcesi dedi ki:

“Efendi! Esadım Vahîd Efendiyi pek sever. Burada iken hiç sözünden çıkmazdı. Elbette yine çıkmaz. Şu cevabı kendisine gösterseniz de tarafından çocuğa bir mektup yazdırsanız! Onda bizim hâlimizi açsa! “Oğlum, seni benim de pek göreceğim geldi. Bize acı. Artık gel” dese!”

Reşid Efendi bu teklifi kabul etti. Vahîd Efendiyi bulup Gâlib'in cevabıyla beraber zevcesinin ihtâr ettiği sureti arz eyledi. Vahîd Efendi biraz mahzûnâne düşündükten sonra dedi ki:

24 “Vâkıa yazacağım öyle bir mektubun çocuğa hüsn-i tesîr edeceğini umarım, fakat başka bir tedbir hatırıma geliyor. O da oğlumuzun bir zemin-i münâsible iâdesi için tarafınızdan Çelebi Efendi hazretlerine müracaattır. Onlar kendisini avdete teşvik ederlerse diyeceği kalmaz sanırım. Ben de yine mektubumu yazar yollarım.”

Reşid Efendi de bu sureti enseb gördü. Derhal bir arîza yazıldı, Çelebi Efendiye irsâl olundu. Vahîd Efendinin Gâlib'e yazdığı mektup da onunla beraber gitti.

Arîzanın vusûlünde Çelebi Efendi Gâlib'i huzuruna celb ile birçok iltifat ettikten sonra dedi ki:

“Oğlum, feyz-i irfânı âleme şâmil olan cedd-i emcedimizin dergâh-ı şerîfine mülâzemetle istifâza fikrinde bulunmanız vâkıa pek memdûh bir keyfiyettir, fakat bunda mülâhaza olunacak bir cihet vardır. O da turruk-ı aliyyeden birine sülûk edecek zâta göre gurbetle vatanın haylice farkı olmasıdır. Gurbette derviş olmak kolaydır, vatanda güçtür. Gurbette kim olsa libâs-ı fakr ile gezebilir, fakat vatanda:

Ey felek yoktur libâs-ı fakrdan ârım benim

Atlasından görmüşüm üstün muhakkar şâlımı”

diyecek adam nadir bulunur. Tabiatınız herkesin gideceği yola gitmeğe tenezzülden müteâlî olmak lazım gelir. Size reh-i nâ-refte yakışır. Burada bulunuş hüner değildir. Marifet vatanınızda akran ve hullân arasında bu mesleği ihtiyâr ile civarınızdaki Yenikapı dergâhında ikmâl-i çile eylemektir. Hazret-i pîrin ruhâniyeti orada da hazırdır.

“Der-râh-ı aşk merhale-i kurb u ba’d nîst

hakikati malumunuzdur.

Ey kavm-i be-hace-refte kûcâyîd kûcâyîd

Maşûka derin-câst be-yâyîd be-yâyîd

nidâ-yı Mevlevîsindeki işareti bir kere etrafiyla teemmül ediniz”

Vahîd Efendinin mektubunu mütâlaa ile avdete meyl hâsıl etmiş olan Gâlib –bu ihtârâtın neden neş’et ettiğini teferrüsle beraber:-

Hudâ ki o est ki her câ ki hest bô-ôyem

cevabıyla suret-i muvâfakat gösterdi.

– Emine!... Müjde! Esad geldi!

– Geldi mi? Âh iki gözüm Esad’ım!... Aman Efendi inanacağım gelmiyor. Gerçek mi söylüyorsunuz?

– Gerçek, işte burada! Oğlunu sana getiriyorum. Fakat suçunu affetmelisin. Ettin mi?

– Nasıl suç? Suç onun değil, benimdir. Evladımı rahatsız ettim.

– Öyle ama o da seni epeyce ağılattı. Fakat şimdi güldürecek.

Gâlib gelmişti. Bu muhâvere oğlunun elinden tutmuş olduğu hâlde evin kapısından henüz içeri girmiş olan Reşid Efendi ile zevcesi “Emine” Hanım beyninde cereyân ediyordu.*

O esnada Gâlib’in nev-hîz bir hatt-ı siyâh dairesinde kalmış olan ve “hâlede mâh”a teşbihi nazar-ı insâfta noksan addolunan latif yüzünde hüzn-âmîz bir tebessüm mevc vuruyordu.

Validesiyle mülâkâtı o derece müheyyic-i hissiyât bir surette vukû buldu ki bunu –Gâlib olmadıkça– kimsenin tarif edemeyeceği tabîî görünüyor.

27 Kapı çalındı, açıldı. “Kimse olmasın. Yalnız Konya’dan gelen misafir-i muhterem bulunsun” sözlerini Vahîd Efendinin sesi yukarıya îsâl eyledi.

Bu mülâkât da başka bir âlem oldu. Evin içi saadetle doldu.

Muhabbet ne mukaddes şeydir! Dünyada saadet var ise muhabbetle kaimdir. Bir vicdânın, bir ailenin, bir kavmin, bir milletin saadeti hâiz olacağı muhabbetle mütenâsib olur. Mesela beynlerinde muhabbet bulunmayan zevc ile zevceden hangisine “bahtiyar” denilebilir?

Bir müddet sonra Gâlib Yenikapı Mevlevihanesi’nde hücre-nişîn bulunuyordu. Çileyi ikmâl etmişti.

Biraz daha sonra Galata Mevlevihanesi’ni ziyaret edenler şâiri makâm-ı meşîhatta görmek muvaffakiyetine mazhar olmağa başlamışlardır. Bu zâirlerin içinde Reşid Efendi ikinciydi, çünkü birinciliği Vahîd Efendi kazanmıştı.

Cenâb-ı Selîm-i Sâlis’in Hazret-i Şeyh’e fevkalâde müteveccih bulunması da dergâha başka bir revnak veriyordu. O devrin dârül-irfânı Galata Mevlevihanesi idi.

28 Gele bir devr ki bu Gâlib’i yâd eyleyeler
Fırsat-ı sohbeti ahibbân ganîmet bilsin

* Gâlib, validesinin vefâtına şu tarihi söylemiştir:

Vâlidem kim Emine Hâtûn’dur
Rûhu olsun naîm-i emne elîf

Geldi târih-i rihleti Gâlib
Ola Yârab makâmı huld-ı latîf

tenbih-i mürşidânesine imtisâl eden erbâb-ı muhabbet fevc-â-fevc gidip mazhar-ı ism-i feyyâz olan hazret-i şâiri ziyaret ederlerdi.

Bu esnada –garâibden olarak– bir zevcesi, bir de cariyesi olduğu hâlde o zamana kadar zürriyetsiz yaşamış olan altmışlık Vahîd Efendinin bir oğlu dünyaya geldi. “Mehmed” tesmiye olunan bu çocuğun tevellüdü 1210 senesine müsâdif olmuştur.

Koca Vahîd’in hemen hiç ümit etmediği bu ihsân-ı ilâhiden dolayı ne derece sevindiğini tarife kalkışmak çocukluk olur. Bir gün Mehmed’i te-berrüken dergâha götürdü. Hazret-i Şeyh kucağına aldı, öptü, okşadı, ismini sordu. Vahîd Efendi “Mehmed denildi efendim, ne yapayım? Mehmedleri pek severim” cevabını arz etti. Hazret-i Şeyh “İsme diyecek yok, fakat niçin bir de mahlas vermediniz?” sualini îrâd buyurdu. Vahîd Efendi tebessüm ederek “Şâir olsun da efendim, mahlası öyle alsın” diye mukabele eyledi. Hazret-i Şeyh “İnşallah feyz-i Pîr ile bu gerçekten Gâlib olur” buyurdu.

– Teveccüh buyurun efendimiz!... Sizindir. Alâikten âzâde olsun.

– Cenâb-ı Hak tevfik ihsân buyursun.

Bu iki sözü Vahîd Efendi ile Hazret-i Şeyh hîn-i müfârekatta teâtî etmişlerdi.

Vahîd Efendi derdi ki:

“Sa’dî-i Şîrâzî tevellüd edince pederi kendisini müntesiblerinden bulunduğu Şeyh “Rûz Bihân-ı Baklî”nin huzuruna götürmüştü. Hazret-i Şeyh mevlûdu mazhar-ı hüsn-i nazar ederek “Aşk-râ bahş-kerdîm bed-ôhem nasîbî dâdîm” buyurmuş. Mehmed’im de öyle büyük bir himmet almağa muvaffak oldu Sa’dî gibi bir ârif olacağını lutf-ı Hak’tan ümid ederim”.

Gâlib’in Konya’dan avdetinden sonra Vahîd ve Reşid Efendilerin hânelerinde hemen “keder” denilecek hiçbir hâl görülmemiştir. Hakikatte bir olan bu iki aile –muktezâ-yı muhabbet olduğu vech ile– “safâ” içinde yaşıyordu.

Çok sürmedi neyleyim bu bâzâr

Çok gördü bu zevki çerh-i gaddâr

1213 senesi recebinin yirmi yedinci gecesi bu hâneler matem içinde bulunuyordu. Ötede Vahîd Efendi ağlar. Zevcesi ağlar. Cariyesi ağlar. Beride Reşid Efendi – zevcesi gibi– ağlamağa da muktedir olamayacak bir hâlde bulunur.

Bu teessür-i umûmîden Mehmed de âzâde değildi. En ziyade o müte-essir görünüyordu. Giryede, nevhada, ona kimse yetişemiyordu.

Vahîd Efendi bir taraftan üç yaşında bulunan oğlunu bağrına basmış, “Bundan sonra senin ismin “Mehmed Gâlib olsun!” der. Bir taraftan da ak sakalının üzerinden yağmur gibi göz yaşı gider.

Gâlib o gün irtihâl etmişti. Yalnız beriki evler değil, Galata Mevlevi-hanesi de bir şîven-gâh olmuştu.

Yoksa bunu sen kolay mı sandın

Gam leşkerini âlây mı sandın

Gâlib’in na’ş-ı muhteremi kabre indirilirken Vahîd Efendi ile hem-sinn olan ve onun gibi istiğrâk hâlinde bulunan Reşid Efendinin –sakalını eline alarak– merhûma hitaben “Bu beyaz kefen o güzel kara sakal ile sana yakışmıyor oğlum! Âh!... O libâs-ı fenâ bu ak sakal ile bana yakışır-dı!... İlâhi!...” tarzında irâd eylediği makâle yüzlerce müstemî’îni hem-âvâz-ı nâle etti.

Bu vâveylâyı pek hazin bir sükût takip eyledi. Nâle yerine girye kâim olmuştu. Huzzârdan kimin gözlerine bakılsa giryân görülürdü. O esnada:

Eyvâh o rûzigâr geçti

Gül geçti vü nev-bahâr geçti

Dîdâr kim oldu yâr geçti

Cân teşne kalıp humâr geçti

Ma’şûk ile bâde-hâr idim ben

Cânân ile ayş u nûş ederdim

Girdâb gibi hurûş ederdim

Bezm-i meyi şu’le-pûş ederdim

Bülbüllerini hamûş ederdim

Gâlib gibi kâm-kâr idim ben

tahassürâtı hayallerden geçmekteydi.

Kemâl-i hüzn ve hayretten kenâr-ı mezârda iki peyker-i bî-rûh gibi durmakta olan Reşid Efendi ile Vahîd Efendiyi alıp bir hücreye götürdüler.

32 Bir müddetten beri hizmet-i dergâhta bulunarak Hazret-i Şeyh'in hüsn-i teveccühünü kazanmış olan İsmail "Hulûs" Dede en ziyade hayret-zede görünen mahzûnlardandı. Kıt'a-i atıyye tercümân-ı vicdânı olmuştur:

Samîmî matlabım ayrılmamaktı bir nefes senden
Fîrâkınla visâl-i mevte olsam çok mudur tâlib?
Ben artık sarfa ümmîd eylemem nakd-i hayâtımdan
Perîşân oldum ey sermâye-i cemiyetim Gâlib"

bu zât-Surûrî'nin:

Çekildi çille-i kabre dönüp Hulûs Dede
mısraından istihrâc olunduğu üzre -1220/1806 de vefat etmiştir.
Şeyh Gâlib'in en sevgili hem-demi:-

Gören sanır ki safâdan semâ-ı râh ederim
Döner döner bakarım kûy-ı yâre âh ederim

matlalı gazeliyle:

Tavrımız hayli pesendîdedir ammâ Esrâr
Komadı gitti o âfet bizi âdem yerine

maktalı gazeli gibi âsâr-ı latife bırakarak kendisini ahlâfa da sevdirmiş olan -"Esrar" Dede idi. İntikali 1211/1797 senesine müsâdif olduğunu yine Surûrî'nin:

13 Hayflar göz yumup Esrâr Dede sırrı oldu
mısraı gösterir.

Hazret-i Şeyh'in Esrar Dede için yazdığı mersiye- ki:

Gûş eyleyen hikâyet-i Esrâr'ım ağlasın

mısraını hâvîdir - en sûzişli mersiyelerden addolunur.

Surûrî'nin Gâlib hakkında söylediği bâlâda muharrer hicviyeden indî ahkâm çıkarmak isteyenler derler ki:

"Târih-i vefâtı bulunan 1224'ten dört beş sene mukaddem bir aralık hasta olan Sünbülzâde Vehbî için târih-i vefât olmak üzere:

"İmrü'l-Kays ile haşr olsun Vehbî"

- 34 mısraını söylemeğe lüzum gören Surûrî Gâlib'i sevenlerden olmadığından irtihâline tarih yazmağa lüzum görmemiş ise de müderrisinden Mehmed Nebil Efendi:**

Göçtü Gâlib Dede yâ hû deyib ehl-i hâle

mısraını nazm ile bu vazife-i muhabbeti îfâ eylemiştir."

Halbuki Surûrî Gâlib'in vefatına şu tarihleri söylemiştir:

Hayf mağlûb-ı ecel oldu çekip

Renc-i bî-hadd u aded Gâlib Dede

Medd edip âhı dedim târihini

Oldu nâ-peydâ meded Gâlib Dede

Çarh-ı kec-rev Galata düştü yine

Kıydı ehl-i dile âh ol bed-hû

Cevr-i devr ile hamûş oldu dirîg

Galata şeyhi gibi nâdire-gû

Gâlib-i mutlak olurdu sözde

Etse merdân-ı sühan ona gulûv

Kıldı eflâke edip rûhu urûc

Şeb-i mirâcda azm-i mînû

* Süleyman Fâik Efendi mecmuasından naklen Cevdet Tarihi'nde muharrer olduğuna göre cünûn getirmiş olan Vehbî sahib-firâş iken Surûrî "Aynî" vesâir bazı zevat ile beraber iyâdete gitmekle Vehbî pek ziyade memnun olarak "Canım Surûrî! Bana bir suz-nâk vefat tarihi söyle de sağlığında işitip biraz ağlayayım" dediğinden Surûrî bil-bedâhe bu mısraı söylemiş. Vehbî de "Ne mâni-i İmrü'l-Kays'ta az âdem değildi" demiş.

** 1209'da vakanüvis olan Nuri Beyin mahdumudur.

Mislini zîr-i felekte bulamaz
 Etmesin yok yere devrân tek ü pû
 Çille-i lahde çekildi gitti
 Erbaîn içre o merd-i nîgû
 Hüzn ile yazdı Surûrî târih
 Geçti Gâlib Dede cândan yâ hû

binâenaleyh kendisinin Gâlib'i sevmeyenlerden olduğuna hükmetmek doğru olamaz. Hâvî olduğu "sözde" tabiri Nefî'nin:

Sözde nazîr olmaz bana ger olsa âlem bir yana
 Pür-tumturak u hoş-edâ ne Hâfız'am ne Muhteşem

beytindeki "sözde" gibi kinayeye mahmûl olamamak tabîî bulunan:

Gâlib-i mutlak olurdu sözde
 Etse merdân-ı sühan ona gulûv

beytiyle Gâlib'in:

Gavgâ-yı sühanda Gâlib'im ben
 davasını tasdik etmesi:

"El-fadl mâ-şehedet bihi'l-âdâ"

36 kabilinden addolunamaz. Surûrî gibi bî-pervâ bir adamın ciddiyâtta vicdanına karşı izhâr-ı şehâdet eylemesi Gâlib gibi büyük bir şâirin meziyetini takdir etmemesi kadar müsteb'addir.

Surûrî Vehbî hakkında bunca teşni'ât yazmış iken onun 1214'te "Nuhbe"yi ikmâl etmesi münasebetiyle:

Her lugattan ki sühan-senc ola Vehbî-i fasîh
 Nükte-gûyâna belâgatte eder arz-ı hüner
 Zâde-i tab'ı gibi hayr-ı halef dünyâyâ
 Gelmemiştir dahi mahlûk olalı zâde vü ner
 Bahr-ı şi'rinde maânî lemeân etse nola
 Şeb-çerâğı bün-i deryâda kıyâs etme söner

Murg-i mazmûn ne kadar olsa da bâlâda pervâz
Her gece şâhçe-i fikr-i bülendinde tûner

Fârisî tuhfesin etmiş Arâbî'den tanzîr
Acemîler okusa dilleri elbette döner

İntihâb etti Surûrî ona bu târihi
Eyleyin Nuhbe-i Vehbî okuyup kesb-i hüner

medhiyesini yazdığı gibivefatında dahi âtideki tarihleri söylemiştir.

Şeyh ü şâbb-ı bülegâ defn edip oldu mahzûn
Ki civân-tab idi pâkîze-edâ Vehbî'-i pîr

Seri üzre dikilip serv dedim târihin
Oldu nâ-bûd reisü'ş-şuâra Vehbî-i pîr

37 Gitti şeyhü'ş-şuarâ Vehbî-i sâhib-âsâr
Bül-heves pîr-i civân-tab idi fevkalâde

Lâle vaktinde vefât etti dedim târihin
Gülşen-i cenneti me'vâ kıla Sünbül-zâde

Surûrî memdûh-ı umûm olan meşhur Hoca Neş'et'i dahi kıt'a-i ma'lûme ile hicvetmiş olduğu hâlde 1222 senesine tesadûf eden intikalinde:

Fevt oldu hâce-i sebk-âmûz-ı Fârisî
Ağlattı iftirâkı tilâmiz-i yek-dili
Târih-i sâli vird-i Surûrî-yi zâdır
Neş'et Efendi göçtü cinân ola menzili

kıtasını söylemişti.

Surûrî'nin Gâlib için tarih yazmağa lüzum görmemiş olduğunu iddia etmek elde bulunan âsârından malum olan meşrebini bilmemek demek olur. 1229 senesine müsâdif olan vefatına İzzet Molla tarafından söylenilen:

Surûrî'nin vefâtı bâis-i hüzn oldu ahbâba

38 tarihini hâvî kıtada "Uyuyacak olsa bir tarih söylerti de öyle uyurdu!" yolunda edilen mübalağa sayıklamak nevinden ise de kendisinin:

Melekü'l-mevti düşünde görerek fevt oldu
Vermedi hiç hâlel uykusuna Tiryâkî
Mübtelâyân-ı seher gıpta ile der târih
Bir gece daldı ecel uykusuna Tiryâkî

kabilinden olarak ehemmiyetsiz sayılacak şuûn için dahi birçok tevârih söylemesinden mühim addolunacak vukûâtta sükût etmek hesabına gelmeyeceği anlaşılmaz mı?

Gâlib ile bir sene içinde vefat eden hattat-ı meşhûr "Yesârî" için:

Ceff-el-kalem Yesârî'-i hattât gitti âh

tarihini yazan Surûrî yine o aralık yaptırılan pek dar bir mektep için de:

Oldu mekteb-i kafes hakk-ı Kur'an

tarihini yazmıştı.*

Kendisinin kahve içmeğe tövbe ettiğine dair olan ve:

49 Ettin esîr-i kahve bizi hey zamâne hey!

şikâyetine mahal kalmadığını müş'ir bulunan:

Kaht erip kahveye etti halkın
Kimi gerçek kimi sûrî tevbe
And içip ben de dedim târihin
Kahveden kıldı Surûrî tevbe

kıtasını da o sırada söylemişti.

Gelmedi camie Osman Paşa

tarihinden anlaşıldığı üzere Osman Paşanın camie gelmemesine ehemmiyet veren Surûrî'nin Şeyh Gâlib'in dünyadan gitmesine ehemmiyet vermemesi nasıl tasavvur olunabilir?

* Merhumun:
Yıkıldı mektebin sakfı yapıldı gönü sıbyânın
tarihi de hoştur.

Kendi ifadesine göre Surûrî bu tarihi “Ulu” Cami hatibi “Fındık” Efendinin bir tama’-ı hâma düşmesi üzerine söylemiştir. Diyor ki:

40

“Fındık Efendi Ulu Cami’e hatib olalı âvâzı göklere çıkmaktaydı. “Vali Paşa camie gelir, arkamda bir cuma namazı kılar. Sonra –âdet-i eslâf üzere– bana bir “fıstık” ferâce ilbâs ettirir. Şöyle olur, böyle gider” hulyalarında bulunurdu. Bu maksadın sür’at-i husulû için her namaz akabinde uzun uzadıya dua ederdi. Bir de bir cuma “Düstûr-ı adalet-fermâ” şehre geldi. Duası müstecâb oldu zannedilen hatib efendi şevke gelerek –İşitenlerden ırak!– perde-birûnâne bir nağme-perdâz oldu ki..! Düstûrun ise hiç vazifesinde olmadı. Fındık umduğu ferâceyi tam üç hafta bekledi. Bir şey zuhûr etmedi. Ben de şu hâle tarih olmak üzere “Gelmedi camie Osman Paşa” dedim. Biçare bunu duydu, bana fena hâlde kınldı, me’yûs oldu...”*

41

Bununla beraber o devirde Surûrî, Vehbî, Aynî** gibi erbâb-ı sühanın en ileri gelenleri beyninde cereyân eden müşâtemât Osmanlı tarih-i edebî için hakikaten şeyn addolunacak hâllerdendir.

Bu zatlar “edebiyat”tan maksad ne olduğunu –bilmiyorlarmış diye– unutmuşlar! Büyüklerin küçüklere gösterecekleri nûmuneler böyle olursa:

İzâ kâne Rabbü’l-beyti bi’d-defi mûlian

Neşîmetü ehli’l-beyti küllühüm errakas***

hâli zuhûra gelmez mi?

* Boyu pek uzun olduğundan beynel-ahâli “Minare” lakabıyla yad olunan ve öteden beri terk-i salât mu’tâdî bulunan bir valinin bir cuma nasılsa camie gelmesi üzerine Surûrî:

“Meâl-i “küll-i tavîl”in muşahhası vâfî
Girince câmie huzzâra hayret elverdi
Büyük küçük bir ağızdan dedik şu târihi
Minâre câmie girmez diyor idik, girdi
kitasını söylemiştir.

** 1254’te vefat ettiği:

“Aynî’ye ömrü gelmedi lemh-i basar kadar”
misraından anlaşılır. 1170’te Ayıntab’da tevellüd etmişti.

*** Emsalden ma’dûd olan bu beyit “Sanihâtü’l-Arab”ta “Hâne sahibi def çalmak merakında bulunarak âhenk eder durursa evde bulunanların tutacakları usul kalkıp raks etmek olur” ibaresiyle tercüme edilmiştir. Orada şöyle bir de mülâhaza görülür:

“Bir dairenin reisi nasıl hareket ederse taht-ı idâresinde bulunanların da öyle hareket etmeleri tabiidir. Binâenaleyh reisin meslek-i istikâmetten ayrılmaması ve ayrıldığı hâlde onların inhirâfını da hoş görmesi lâzım gelir. Hoş görmeyerek tevâbiine tarîf edecek olursa fikra-i meşhûredeki yengeç yavrusunun, yürüyüşünü beğenmeyip zebândâzlık eden hod-nâ-şinâs validesine verdiği cevâb-ı mûskiti alır.”

42 Şu mecmuâyı yazmakta olduğum esnada en muktedir, en meşhur üdebâımızdan iki zat beyninde şiddetli bir mübâhase cereyân ediyordu. Neticesinden hayır umulmaz, çünkü tarafeynden söylenilen sözlerin içinde –asıl maksattan başka!– her şey var. Birbirlerini kanûn-ı münâzara-ya riâyet etmemekle ithâm da ediyorlar!

Asrımızda birtakım adamlar görölüyor ki izhâr-ı kemâl davasında oldukları hâlde meydana koydukları âsâr ile isbât-ı noksân ediyorlar. Meydana hiçbir eser koymadıkları hâlde izhâr-ı kemâl davasında bulunanlar yine başka!

İkinci takım ziyadece dikkate şâyândır. Bir eseri muâheze ederler, fakat kalemle değil. Bir şeyi beğenmezler, fakat temyîz ile değil. Bunlar muâheze ettikleri eserleri doğruca okuyamayanlardır. Bilmediklerini bilmezler. Bilseler susarlardı.

Bunların beğenmeleri de beğenmemeleri gibi tuhaftır. Bir şeyi beğenirler, fakat yine temyîz ile değil. En ziyade beğendikleri kendileridir. Kendilerini bilseler beğenirler miydi?

43 Bunları –birçok pey-rev peydâ ederek kendilerini âleme “müceddid” tanıtmak için –“teceddüd” nâmıyla birinci takım şımarttı. Süratle bir terakki husûle geldi. Berikiler az vakit içinde o kadar teceddüd ettiler ki kendilerine bu dersi vermiş olanları da tanımamağa başladılar. Ötekiler şaşakaldılar. “Bizim maksadımız bu değildi!” dediler. Dinleyen olmadı. Teceddüd gittikçe ilerledi. Bir derecede ki müteceddidlerin her biri bir müceddid kesildi. İntikad dahi müceddidliğe ait vezâîf-i mühimmeden olduğundan bunlar “müntekid” de oluverdiler. İş oldu bitti. Şimdi ötekiler de berikiler de birbirleriyle uğraşıyorlar.

Herkeste bir dâiye-i teferrüd! Herkes “müceddid-i müteferrid” olmak istiyor. Kimsede bu dâiye bulunmasın” denilemez, fakat esbâbsız hiçbir şey olamayacağı gibi teferrüd de olamaz.

Mübâhase edenlerden herhangiisinin levha-i fikrine bakılsa “âlem beni büyük adam tanısin!” cümlesi menkûş görülür. Halbuki tuttuğu yol büyüklük yolu değildir.

Bir zamandan beri Fransız mukallidliğine yelteniyoruz, Fransız edebiyatıyla iştigal ediyoruz, fakat bilmem niçin mübâhesât-ı ede-

biyyede dahi Fransızlara pey-rev olmağa çalışmıyoruz. Demek oluyor ki biz –muhakkıklarımız duymasınlar!– taklidin yolunu da bil-miyoruz!

Ez-cümle Fransa edvâr-ı edebiyesinin en parlağı demek olan “On Dördüncü Louis” devrine bir kere atf-ı nazar edelim.

Bu devir Fenelone, Boileau, Racine, Moliere gibi büyük büyük edib-ler, şâirler yetiştirmişti.

44 Meşhur olduğu üzere lisânından sudûr eden:

J'ei failli attendre!*

Ve

l'état, c'est moi!**

sözleri iki muarref-i azameti olan ve fakat zamanında sanayiın, fûnû-nun, edebiyatın en büyük hâmisi bulunan Louis'nin teşvikât-ı nevâdir-perverânesiyle yetişen bu eâzım bizimkilere zerre kadar benzeyecek su-rette birbirleriyle münâzaa ettiler mi? Maksatları terakkiydi. El birliği ile çalıştılar, muvaffak oldular.

Biz bunlara bakıp hayrette kalıyoruz. “Télémaque yazılır kitap mı? L'art poétique (Şiir Sanatı) yapılır eser mi? Atala olmaz şey! Tartuffe muciz!” diye söyleniyoruz. Bunların ne suretle meydana getirildiğini hiç düşünmüyor muyuz?

Terakki erbâb-ı iktidârın teferrukuyla, münâzaasıyla olmaz. İttiha-dıyla, teâvünüyle olur.

45 Tarihe bakılınca mesela Boileau ile Racine beyninde bir muhabbet-i fev-kalâde görülür ki üdeba için her zaman numûne-i imtisâl olmağa şâyândır.

Mevt araya girmedikçe birbirlerinden ayrılmadılar. Her hangisi bir eser yazsa diğerine gösterir, ona dair mütâlaası ne olduğunu sorardı. O da düşündüğünü söylerdi.

Tarafeynden gayet müdekkikâne birtakım efkâr ortaya konulduktan ve netice-i müzâkere olarak eserin lâzım gelen yerleri tagyîr ve tashih

* “Az kaldı bekleyecektim!” meâlinde. Louis bu sözü bir gün ihzârını emrettiği arabaların tam tayin etmiş olduğu dakikada vürûd etmesi üzerine söylemiştir.

** “Devlet benden ibarettir!” meâlinde.

olunduktan sonra meydân-ı intişâra çıkarılırdı. Her ne yazsalar bu vech ile hadde-i intikaddan geçirilmedikçe neşretmezlerdi. Gerek Boileau'nun, gerek Racine'in eserlerinde nazar-ı hayretle görülmekte olan intizam ve nekavet işte bu ictihâd-ı yek-vücûdânededen neş'et etmiştir.

Yazılan bir eserin tekrar tekrar saykal-ı tedkike arzıyla hakikaten parlak denilecek suretle cilâ-dâr edilmesini tavsiye eden:

Polissez-le sans cesse et le repolissez;*

mısra Boileau'nun en meşhur sözlerindendir.

46 Racine henüz şöhrat bulmamış bir genç iken Bouileau'nun sıyı âfâkı tutmuştu. Sonradan Racine'in iştiârı Boileau'ya rekabet edecek dereceleri bulduğu hâlde Boileau kendisine rakip nazarıyla bakmadıktan başka hakkındaki hüsn-i teveccühünü günden güne artırmıştır.

Racine vefatına karîb yanına gelmiş olan ve kendisinden müsinn bulunan Bouileau'nun –yatağı içinde güç hâl ile biraz doğrulabilerek– boyuna sarılıp “Sizden evvel vefat edişimi kendim için bahtiyarlık addederim” demiştir.

Racine'in iftirâk-ı ebedîsi Boileau'yu nâ-kabil-i teselli bir hâle getirmişti. Ondan sonra zaruret mesetmedikçe evinden çıkmamağa, kimse ile görüşmemeğe başladı.

47 Louis'nin “Zamanımda en büyük muharrir kimdir?” sualine Bouileau “Molière”dir cevabını vermişti. Halbuki Louis kendi mahsûl-ı tab'ı olan bir şiiri Bouileau'ya göstererek “Nasıl olmuş?” diye soru edince “Zât-ı haşmet-meâbınız için hiçbir mâni yoktur. İstediginizi yapabilirsiniz. Fena şiir söylemek istemişsiniz, muvaffak da olmuşsunuz!” cevabını almıştır.

Buraları en büyük müntekidlerden olan Bouileau'nun intikadâtında adaletten ayrılmadığına burhan olur. Mamafih Voltaire bir nazmında, hayli eş'âr-ı cedidesi olduğunu itiraf ettiği Bouileau hakkında “Louis'nin müdâhini” demekten çekinmemiştir.

* Bu mısraı Lar Poetik “L'ART POËTIQUE”dedir. Mahv ve isbat tarikiyle icrâ edilecek ibâre tashihâtında mahvin isbata gâlib olması, yani aradan çıkarılacak kelimelerin ilave olunacak kelimelerden az bulunması lüzumunu gösteren:

Ajoutez quelquefois, et souvent effacez. (Bazen ekleyiniz ve genellikle siliniz.)

Tenbihi mısra-ı mezkûru takip eder.

Erbâb-ı insâf Bouileau'nun müdâhin olup olmadığını anlamak isteyenlere kendisinin "CONTRE LES CONQUÊTES" (Fetihlere Karşı) unvanıyla krala hitaben yazdığı manzûmenin mütâlaasını tavsiye ile beraber Voltaire'in bu bâbda haksızlık etmiş olduğuna hükmediyorlar.*

Bouileau'nun hâl-i ihtizârında "müşrif-i mevt olan bir şâir için ahlâk-ı umûmiyyeyi kat'en ihlal etmemiş olmak büyük bir tesliyettir" dediği meşhurdur.

48 O zamanlar intikâd-ı âsâr ve ahlâk vazifesini Bouileau ile Molière bi-hakkın der-uhde etmişlerdi. Bouileau hicviye "Satire"leriyle, Molière mudhike "comédie"leriyle ifâ-yı vazife ederdi. Bu iki dâhiye edebiyat ve ahlâka fevkalâde hizmet etmişlerdir. Molière vefat edince meydân-ı intikâd bütün bütün Bouileau'ya kalmıştır.

Maksadım terâcim-i ahvâl yazmak değil, muvaffakiyet dâimâ erbâb-ı iktidârın müttefikan çalışmalarında olduğunu göstermektir.

Şurasını da arzedeyim ki bu ifâdâta bakıp da Avrupa üdebâsını masumlarda dahi vücûdu tabî olan hiss-i istirkâb ve muhâsamadan berî birtakım mahluk zannetmek kadar fikirsizlik olamaz.

Bouileau rakiplerinden hicvetmedik kimse bırakmamış. Âkîbet galebesini cümleye tanıtmış, teferrüd etmiş.

49 Her eli kalem tutan Racine değil ki Bouileau onu kardeşi gibi sevsin. Ötede öyle hasûdlar var ki Bouileau'yu andıracak derecede iktidar göstermeğe kabiliyetleri müsait değil iken davâ-yı tefevvuk ederler. Buna da kanaât etmezler de vücûdunu ortadan kaldırmak isterler. Şu hâlde siz Bouileau olunuz da durunuz! Kabil mi? Kendi hakkının alenen gaspedilmek istenildiğini gören adam sükût ederse fazilet mi göstermiş olur? Vâkıa sükût, hakîmâne bir fazilettir, fakat böyle yerlerde sükûtun müdâfa-i hak için tekellümünden efdal olduğunu:

Hırka-i teslîm ender kerdenem

Ber-men âsân-kerd sîlî hördenem"

iddiasında bulunanlar dahi hiçbir vakitte isbât edemezler sanırım.

** Bouileau'nun kral tarafından vakanüvis tayin olunması üzerine "hicviye-nüvislik mesleğinde bulunduğum vakit- bu sanatı hayli mâhirâne bildiğim hâlde- bin türlü tahkirât ve tehdidâta duchar ediliyordum. Şimdi ise bilmediğim vakanüvislik memuriyetini ifâ etmekteğim için bana birçok paralar veriliyor!" demiş olması da Voltaire'in tarzine cevap olabilir.

Meşhurdur ki ezkiyâ-yı Arab'dan “ İyas bin Muaviye” henüz çocuk iken Şam'a gitmişti. Orada nasılsa ihtiyar bir adamla muhâsama peydâ eder, “Abdûlmelik” tarafından mansûb olan kadının huzuruna çıkar, mürâfaa zımnında pîri mahkemeye celbettirir. Şeyh-i meclûb ile muârefe-i kadîmesi olan kadı haksız dostunu himâye için İyas'a der ki:

“ Sen bir çocuksun. Böyle kendinden pek çok büyük zavallı bir adamı taciz eylemekten hayâ etmiyor musun?”

İyas şu cevabı verir:

“Ben hakkımı talep ediyorum. Hak bu ihtiyardan daha büyüktür!”

50 Kadı buna karşı bir diyecek bulamadığından “Üsküt ya sabî!” hitâ-bıyla çocuğu susturmak ister. İyas bir tavr-ı lâübâliyanâ ile der ki:

“Davamı huzûr-ı şerde ifade etmeğe geldim. Ben susacak olursam bu vazifeyi kim îfâ edecek?”

Bouileau, aleyhinde bulunanlardan ez-cümle “Cotin”i şu vech ile hicvetmiştir.

Aquoi bon tant d'efforts, de larmes et de cris,
Cotin, pour faire oter ton nom de mes ouvrages?
Si tu veux du public éviter les outrages,
Fais effacer ton nom de tes propres écrits.

Rûfekâ-yı kirâmımızdan Selim Efendi bunun meâlini ber-vech-i âti nazmeylemiştir:

Ne bu gûşiş, ne bu cûşiş, ne bu feryâd Cotin
Şu “Cotin” nâmını kaldırmak için hicvimden
Âleme böyle gülünç olmamağı ister isen
Kendi âsârın içinden çıkar at nâmını sen

51 Cotin bir aralık tanzim ettiği bir hicviyyeyi Bouileau nâmına olarak neşretmişti. Bu eser pek âdi bir şey olduğundan Bouileau kıt'a-i âtiyyeyi yazmağa mecbur olmuştur:

En vain par mille et mille outrages,
Mes ennemis, dans leurs ouvrages
Ont cru me rendre affreux aux yeux de l'univers.

Cotin, pour décrier mon style
A pris un chemin plus facile:
C'est de m'attribuer ses vers.

Bunun meâli dahi yine Selim Efendi tarafında şu yolda nazmedilmiştir:

Nice hicviyeler ilân ederek ebterler
Beni menfûr-ı cihân etmeğe cehd eylerler
Bu tekellüfleri her vech ile bî-hûde iken
Yazdığım şeyleri tahkîr için ez-cümle Cotin
Bir kolay yol arıyordu hele bulmuş gitmiş
Kendi eş'ârını tutmuş bana isnâd etmiş*

52 Bunlar Bouileau'nun Cotin hakkında yazdığı hicviyâtın en hafiflerinden addolunur. Bazılarında tercümesi tecvîz olunamayacak derecede şiddetli lisân kullanmıştır. Muahharen Voltaire bu vadide Bouileau'yu geçmiştir.

O zamanın üdebâsından, hutebâsından ma'dûd olan biçare Cotin'i bir taraftan da Molière hırpalar dururdu. Hatta kendisini "TRISSOTIN" nâmıyla "LES FEMMES SAVANTES" (Bilge Kadınlar) mudhikesini teşkil eden eşhâsın arasına "BEL ESPRIT" "dirâyet-fürûş" olmak üzere idhâl etmiştir.

* Kemal Beyefendi de -kendisine ma'hûd:

İkbâle zevâl erse ne var sende Kemâl var

gazeli isnâd edildiği zaman - Bouileau yolunda hareket etmişti. Edîb-i mûşârûnileyh bu bâbda - de'b-i dîrî-ne riâyeten- manzûm hicviye yazıp yazmadığını bilmiyoruz, fakat temyiz-i şâirânesine itimâd-ı kâmilî olduğunı ilân buyurageldiği bir zâtın dahi o gazeli kendisinin olmak üzere telakki etmek gibi bir safvet göstermesi üzerine irâd eylediği şu tahmikiyâtı "Mecmuâ-i Ebûzziya"da görmüştük:

"Hâl var, makal var" gazelinesi nasıl olup da benim zannediyorsun! Neresinde bir kelime gördün de benim yazdığım şeylere benzesin? "Ey Nâmk-ı biçâre bu esrarda ne hâl var?" mısraı benim sözüme benzer şeylerden midir? Haydi zihafılarını affedelim! Ben ömrümde "esrarda ne hâl var?" kadar bir hezeyân söyledim mi? "Virân olası hânede evlâd u iyâl var" fikrine düştüm mü? Gazelde ma'hûd (yani güzel vasfıyla tarif ettiğin ma'hûd) zihafılardan başka kusur görmemişsin de onun için bana ait olabilmesinde şüphe etmişsin! "Subhâne men tehayyre fî sun'ihîl-ukûl" "Esrarda ne hâl var?" budalalığı bir dilberin çehresindeki hâllere mi benzer? "Fikrimden dolayı kıyamet kopmaz a" diyorsun! Kopar, hatta o kadar kopar ki tarziye isterim. Yazdığım şeyler fena olabilir, fakat hezeyân söyleyemem. Ne hummaya mûd telâyım, ne timarhânedeyim. "Ey Nâmk-ı biçâre bu esrarda ne hâl var?" mısraı benim mi olacak? A... ayıpl!"

Mazallah, Kemâl'in nesri Bouileau'nun nazmindan daha dehşetli... Artık biçare muhâtabın ne hâle geldiğini tasavur etmeli...

Zaten zaif olan Cotin, Bouileau ile Molière gibi iki müthiş kuvvetin arasında kalarak ezilmiştir. Bir derecede ki –vaktiyle hayli şöhrat kazanmış olduğu hâlde– muahharen hemen “eşhâs-ı mensiyye” sırasına geçmiştir. Bu gün Cotin nâmı yalnız Bouileau ile Molière’in muahezât-ı bâkiyyesi sayesinde yad olunur.

Voltaire’in, yine rüfekâ-yı kirâmımızdan Rıfat Efendi tarafından:

Yıldırım yağdıran eli bûs et

mısraıyla tercüme olunan ve “Bükemediğin eli öp de başına koy” mesel-i Osmanîsinin meâlini mutazammın bulunan:

Viens baiser cette main qui porte le tonnerre
(Felakete neden olan bu eli öpmeye gel.)

nasihatini kabulden istinkâf ile erbâb-ı iktidâra karşı gelmek isteyenler işte böyle garip bir surette ibkâ-yı nâm ederler!

Mesela Nefî:

Bize Tahir Efendi kelb demiş
İltifâtı bu sözde zâhirdir
Maliki mezhebim benim zirâ
İtikâdımca kelb Tahir’dir

kıtasını söylememiş olaydı kendisinin aleyhinde bulunan “Tahir Efendi”yi kim yad ederdi?

Surûrî’nin, hakkındaki hezliyyâtı olmasa:

Akl-ı tâmin çaldı uşşâkın o saatçi beçe
Zarf-ı tenden zahm-ı zülf-i akrebi işler içe
Görmedim ol Farîsî hüsne gelir at başı bir
Esb-i dil zülfüne kösteklendi onun haylice

gibi yâveler söylemek mu’tâdı olan “Refî’-i Kâlâyî” kimin hâtırına gelir?

Kâlâyî “Topkapı” semtinde oturmuş. Erbâb-ı mütâlâa orasını bilebilir. Bu da Surûrî’nin:

Patlasın âteş alıp Topkapılı Kâlâyî
demiş olmasından ileri gelir.

Zavallı Cotin'de kudret-i müdâfaa olaydı bu derekeye düşmezdi. Bil-farz Bouileau ile Molière beyinde muhâsama bulunaydı hiçbirisi galebe-i kâmile kazanamazdı. Voltaire ile Jean Jacques Rousseau gibi çarpışmaktan hâlî kalmadıkları hâlde mevkilerini muhâfaza ederlerdi.

Asrındaki şuarânın hemen cümlesi Nefî'nin aleyhinde söz söylemişler. Hepsi de cevaplarını almışlar. İçlerinde iktidarca Nefî ile müsâvi adam bulunmadığı için mağlûb olup kalmışlar.

Nefî babasını hicvetmiş. Bouileau da ber-vech-i âti kardeşini hicvediyor:

De mon frère , il est vrai, les écrits sont ventées;
Il a cent belles qualités;
Mais il n'a pour moi d'affection sincère.
En lui je trouve un excellent auteur,
Un poète agréable, un très-bon oretaur,
Mais je n'y trouve point de frère.

Rıfat Efendi bu kıtanın meâlini nazm-ı âtiyyeye dercetmiştir:

Bizim biraderin âsârı medhe lâyıktır
Diğer fezâili de –itimâd edin– çoktur
Fakat bana – ne içinse– muhabbeti yoktur

Ona müellif-i mâhir demek muvâfıktır

Güzel neşide-serâdır, hatîb-i kâmil
Fakat uhuvveti bilmez bu fende câhildir

Bouileau'nun manzûmâtı arasında şu parçayı görmüş iseniz mutlaka beğenmişsinizdir:

LE BUCHERON ET LA MORT.

FABLE.

Le dos chargé de bois, et le corp tout en eau,
Un pauvre bucheron, dans l'extreme vieillesse,
Marchâit en haletant de peine et de détresse,
Enfin, las de souffrir, je tant lá son fardeau,

Plutôt que de s'en voir accablé de nouveau,
 Il souhaite la mort, et cent fois il l'appelle.
 La mort vint á la fin: "que veux-tu? Criat-elle.
 -gui? Moi! Dit-il alors prompt á se corriger:
 Que tu m'aides á me charger."

Bu fıkrayı La Fontaine de nazmetmiştir. Üstâd-ı meâli-menâkıb
 "Âzâde Gâlib" Efendi hazretleri daha münakkah olduğu için –Boile-
 au'nunkine tercih buyururlardı. Hatta onu asıl itibâr ederek fıkrayı naz-
 men lisânımıza nakletmişlerdir. Bu manzûme-i beliganın kalem-i âlîle-
 riyle muharrer bir nüsha-i nefisesi hırz-ı cân gibi nezd-i âcizânemde
 mahfûzdur. Suretini aynen ber-vech-i âti yazıyorum:

Boileau'dan menkûl
 (Mesel)
 Oduncu ile Azrail

Bir fakir ihtiyar oduncu gider
 Koca bir yük odun tedârik eder
 Güç ile sırtına o bârı alır
 Götürür hayli, ter içinde kalır
 Nefesi refte refte pek daralır
 Kalmayıp tâbı âkıbet bunalır
 Yüğü birdenbire zemine atar
 Der ki: "Fevt olmayan belâya çatar
 Çekilir şey midir bak imdi şu bâr
 Bunu ben yüklenir miyim tekrâr
 Yükler altında kendimi ezdim
 Bezdim artık hayattan bezdim
 Durmaz eyler şu vech ile feryâd:
 "Melekü'l-mevt, nerdesin? İmdâd!"

Etmeden istigaseyi tek mîl

Belirir karşısında Azraîl

Der ki: “Adam ne şekve-perversin!”

İşte geldim’ nedir? Ne istersin?”

Şaşıır ihtiyar, nâdim olur

Düşünür, şöyle bir cevap bulur:

Ben mi? Ben bir şey istemem ammâ

Edeyim bari bir hafif ricâ

Sana Mevla “sevâba girme” mi der

Şu yükü tut da sırtıma koyuver”

- 59 Üstadımızın gerek tercüme, gerek te’lif yolunda bu kabilden olarak yazdıkları hikemiyât-ı manzûme bâlâda bir eser-i şâirânesini arz ettiğim Selim Efendi biraderimizin defter-i istifâdesinde kâmilten mukayyedir. Bunların bir kitap hâlinde olarak neşrine himmet etmesi benimle beraber bil-cümle rûfeka tarafından sür’at-i husûlû arzu olunan temenniyât-tandır.

Hâtır-nişân-ı kemterânemdir ki: Ne âteşin mizac bir mahlûk olduğu ez-cümle –yirmi beş yirmi altı yaşlarında olduğu hâlde yazdığı –“la confession d’un enfant du siècle” “evlâd-ı asırdan birinin itirâfâtı” ser-levhalı kitaptan anlaşılan “Alfred de Musset”nin 1857’de vukû’-ı vefâtı üzerine hazret-i üstâd, es-nâ-yı derste, müteveffânın 1835’te söylemiş olduğu “LUCIE” unvanlı manzûme-i müessireyi yad ederek baş tarafından şu beyitleri okumuştı:

Mes chers amis quand je mourrai,

Plantez un saule au cimetière.

J’aime son feuillage exploré,

La pâleure m’en est douce et chère,

- 60 Et son ombre légère

A la terre où je dormirai.

Bunların nazmen veya nesren ne yolda tercüme olunması lâzım geleceğine dair bazı mülâhazât der-miyân ettikten sonra bil-bedâhe denilecek bir surette ebyât-ı âtiyyeyi yazmışlardı:

Yâran-ı azîz, ben ölünce
Safsâfa dikin mezârım üzre

Yapraklarının hazin edâsı
Baygınlığı, sufreti, bükâsı

Vicdânım için birer safâdır
Zıllında yatış safâ-fezâdır

Düşsün o latif sâye dâim
Son merkez-i hâb-zârım üzre

Bundan anlaşıldığına göre Alfred de Musset söğüt ağacını pek severmiş. “La confession d’un enfant du siècle”de dahi ma’sûkası “Brigitte” “Birit”in vefasızlığından bahsettiği sırada kendisinin vefatından sonra onun ne harekette bulunacağını keşf yollu söylediği:

61 “se détournera... pour ne pas voir de loin le saule pleureur qu’on aura planté sur ma tombe.” “Kabrimin üzerine dikilmiş bulunacak salkım söğütü uzaktan görmemek için yoldan sapacaktır” sözü de bunu te’йд eder.

· Burada “saule pleureur” (salkım söğüt) dediği hâlde manzûmede sadece “saule” (söğüt) demesi ise tazyikinden hiçbir şâirin âzâde kalamadığı “zarûret-i vezn”den dolayı olmak gerektir. Şu hâlde “Alfred de Musset salkım söğütü pek severmiş” demek daha doğru olur.*

Söğüt ağacının, hususiyle salkım söğütün manzarası hakikaten latiftir, fakat kamet-i dilberi buna teşbih etmeğe gelmez. Biçimsiz düşer.

Hâtırıma geldikçe kendimi gülmekten menedemediğim şeylerdendir ki Hazret-i Üstâd’dan** “Télémaque” okumağa başladığımız sıralarda şürekâmızdan Efendi bundaki:

62 “Télémaque suivait la déesse accompagnée d’une foule de jeunes nymphes, au-dessus desquelles elle s’élevait de toute la tête, comme un grand chêne, dans un forêt, élève ses branches _ paisses au-dessus tous les arbres qui l’environnent.”¹ ibare-

¹ Télémaque genç peri kızları topluluğunun eşlik ettiği tanrıçayı takip ediyordu. Tanrıça bunların üstünde, ormanda onu kuşatan tüm ağaçların üstüne sık dallarını yükseltmiş büyük bir meşe gibi yükseliyordu.

* Bizim nev-reste şâirler Alfred de Musset’nin salkım söğütü pek sevdiğini galiba henüz duymamışlar, yoksa şimdye kadar yazdıkları şiirlerde salkım söğütten geçilmez olurdu.

** Âzâde Gâlib olacak.

sinin ma'nâsını öğrendikten birkaç gün sonra huzûr-ı üstâda bir varaka takdim etmişti. Müşârûnileyh okurken tebessüm etti, varakayı huzzârdan birine verdi, cehren okumasını emreyledi. O zât ber-vech-i âti okudu:

Ey meşe boylu dil-rübâ
Benden niçin ettin ibâ
Agyâra uydun galibâ
İhlâsımı ettin hebâ
El-hakk bu tavrın pek kaba
Bir suç mudur giymek aba
Yok mu efendim bir caba
Bir merhaba bir merhaba

Herkes gülümsemeğe başladı. Üstad "Dil-rübânıza niçin meşe boy-lu" diyorsunuz?" dedi. Nâzım "Efendim, kendisini "Kalipso"ya teşbih etmek istedim" cevabını verdi. Üstad buyurdu ki:

63 "Edebiyat esasen bir seyyâle-i fikriyyedir ki dünyanın insân sâkin olan her cihetinde cilve-ger olabilir. Edebiyat o envâr-ı cevâledir ki ne şarka, ne de Garba mensuptur. Güneşin ziyası her yere düşebilir. Gölge altında görülen yerler ya ziyâ-dâr olmak için vakt-i merhûnunu bekler, yahut câzibe-i kabiliyetten mahrûm bulunur.

Edebiyatın vatânı her yerdir. Bir cihete mensup görünüşü kisve-i zâ-hiriyyesinden neş'et eder. Edebiyat hakikatte maânidir. Hangi milletin, hangi kavmin elfâzına bürünürse ona mensup görünür. Gökten yeryü-züne bir dilber inse hangi diyârın elbisesini giyer ise oralı zannolunur.

Bununla beraber milel ve akvâm beyninde zevk-i edebce az çok fark görülür. Bunun da neticesinden "Cümlelerin maksûdu bir amma rivâyet muhtelif" kaziyesi çıkar.

64 Fenelone, kızların arasında görünen uzun boylu Kalipso'yu etrafını alan birtakım eşcârın ortasından baş gösteren yüksek "meşe"ye benzetmiş. Bunu yazan bir Fransız olmayıp da bir Arap olaydı elbet-te onu "bân"* a teşbih ederdi. Kezâlik bir Acem olaydı ne meşeyi, ne

* Bâdiye eşcârındandır. Arabistan'da bahçelerde dahi yetiştirilir. Düz, latif bir ağaçtır. Yaprakları sôğüt yapraklarına benzer. Araplar mahbûbelerin boylarını ona teşbih ederler. Türkçede "sürgün ağacı, ben ağacı" tabir olunur. (Kamûs'tan hülâsa)

de bâni anmayıp “serv”i ortaya sürerdi.* Halbuki maksat yine bir olurdu.

Böyle şeyler ülfetten ileri gelir. Herkesin bir zevki var. Sözünü ona göre söyler. Kalipso’yu meşeye benzettiği için Fenelon ta’yib olunamayacağı gibi, Fenelon böyle yapmış diye bizim de öyle yapmamız tasvip olunamaz. Binâenaleyh “Ey meşe boylu dil-rübâ” gibi sözler bir Osmanlının ağzına yakışmaz.

65 Frenklerden alınacak şey sanattır, fendir. Meşe teşbihi değildir. Bizim hâlimiz garip: Alınmayacak şeyleri alıyoruz da alınacak şeyleri almıyoruz! Avrupalıların meşeden vesâir ağaçlardan neler yapıp bize satmakta olduklarını düşünsek, biz daha iyilerini yapmağa çalışsak, mülkümüzde sanat, ticaret ilerlese Fenelon’un Kalipso’yu neye benzettiğini bilmekten pek çok ziyade müstefid olurduk zannederim.

Edebiyatça dahi Avrupa âsârından istifadeye çalışmalıyız fakat böyle değil. Mesela *Télémaque*’ı beğeniyoruz, “Bizde böyle bir kitap yazılmamış” diyoruz, değil mi? Niçin yazılmamış? Niçin yazılmıyor? İşte böyle meşe teşbihi gibi şeylerle uğraştığımız için!...”

Bu tenbihâtta nâzım-ı aba-pûş hayli sıkıldı ama cümle ile beraber pek de müstefid oldu.

Üstad tebessüm ederek nâzıma hitaben yine buyurdu ki:

66 “Manzûme hakikaten hoş-âyende olmuş. Bil-bedâhe söylenmiş benziyor. Külfetsiz. Bununla beraber sanat “i’nat”**ı da

* Kâmil Paşa merhum tercüme-i meşhûresinde Fenelone’un “Comme un grand chêne” (büyük bir meşe gibi) tabirine bedel “serviden vâlâ-kadd-ı bâlâ ile” ibâresini yazmıştır.

Burada “kadd-ı bâlâ” tabiri câ-yı itirâzdır: “Serviden vâlâ-kaddın sıfatı olduğuna göre yüksek ma’nâsına olan “bâlâ” zâid kalır. “Bâlâ” boy ma’nâsına itibar edilerek tabirin sahihi olmak üzere “kadd ü bâlâ” sureti gösterilecek olursa bunda da tekrür görürüz.

Ahmed Vefik Paşa hazretlerine mensup olan *Télémaque* tercümesinde “grand chêne” “ulu meşe ağacı” diye aynen tercüme edilmiştir.

** I’nat, kavâifde harf-ı reviyiden, fevâsilde harf-ı reviy makâmında bulunan harften evvel gelecek hurûfu dahi bir cinsten olarak irâd etmektir.

Hem sever şerri, hem de düşmen-i şer

Nedir agreb-i cihânda? Tab’-ı beşer

gibi. Burada sıhhat-i kafiye için harf-i revî olan ranın mâ-kabli –nasıl harf olursa olsun- meftûh bulunmak kâfiiken radan evvel şin bulundurulmuştur. Bu sanata “lüzûm-ı mâlâ yelzem” de denilir. Nazımda “kafiye-i mukayyede”, nesirde “fâsıla-i mukayyede” dahi denilebilir. Ziya Paşanın *Terkib-i Bend*’inde:

Gadr ede reâyâsına vâlî’-i eyâlet

ve:

İkbâl için ahhâbî siâyetyeni çıktı
mısalıyla başlayan parçalar bu yoldadır.

müştemil. Bu sanata riâyet ederek tabîî şiir söylemek ne kadar güçtür!”

Bu iltifattan nâzım ile beraber cümleye inbisât geldi.

Nefî'nin, pederini niçin hicvettiği tarihçe meçhul ise Boileau'nun, biraderini niçin hicvettiği malumdur. Bu neden malum? O neden meçhul? Boileau'nun tercüme-i hâli hangi evin hangi odasında doğduğuna varıncaya kadar mükemmel surette yazılmış, Nefî'nin tercüme-i hâli nerede vefat ettiğini sarihan gösterecek derecede olsun ihtimam ile yazılmamış da ondan!

67 Nefî kadar muktedir, müstehir bir şâirimiz için vaktiyle mükemmel bir tercüme-i hâl yazmamışız! Bu gün bizim Nefî'mizden ziyade Fransızların Boileau'su nasıl adam olduğunu biliyoruz!

Denilebilir ki:

“Nefî'nin tercüme-i hâlini –velev mükemmel olsun– okumaktan ne istifade olunur? Hele şu babasını niçin hicvettiğini bilmekten ne çıkar?”

Böyle bir sözü söyleyecek adam “okumak” “bilmek” denilen ve izdi-yâdı nisbetinde insanın kadrini müzdâd eden iki vasita-i celîle-i terakkinin meziyetlerini takdir etmediğini itiraf etmiş olur.

Nefî'nin elimizde muktedir bir yahut birkaç kalemden çıkmış mükemmel bir tercüme-i hâli olsa, bunda kendisinin o kadar nazar-ı dikkati celbetmiş olan meslek-i edebîsi etrafiyla âdilâne muhâkeme edilmiş bulunsa mütâlaasından istifade olunmaz mı?

68 Öyle bir eser mevcut olsa bir kere merhumun tutmuş olduğu meslek-i edebî umum nazarında taayyün eder. Şâyân-ı taklîd olup olmadığı tebeyyün eder. Şâirliğe heves edecek gençler ona göre söz söylemeğe özenirler. Onun bugün dahi mekteb-i şi'r-i Osmanî'de muallim olup olamayacağına dair üdebâ beyninde cereyân etmekte olan mübâhesât-ı bî-hûdeye hitâm verilir. Hâsılı: Nefî Osmanlı âlem-i edebîyatında vaktiyle kazanabildiği mevkie ik'âd olunur. Orada oturur durur. Herkes bir bakışta kim olduğunu tanır. Artık onunla uğraşmaz. Kendi vazifesi ne ise onu îfâ etmeğe bakar.

Bir Osmanlı için “Nefî ne demiş, ne yapmış” diye düşünmekten onun ne dediğini, ne yaptığını tamamıyla bilerek “Ben ne diyeceğim, ne yapacağım” diye düşünmek evlâ değil midir?

Yalnız Neff'nin değil, emsâlinin dahi meslek-i edebîleri tayin olunmalıdır. (Mesâlik-i edeb) gibi bir nâm ile muhakkıkâne, bî-arafâne bir kitap yazılsa, bunda en büyük addolunan üdebâ ve şuarâmızın tutmuş oldukları meslekler gösterilse ne mühim eser olur! Zamanımızda tutulan veya tutulacak olan meslek-i edebînin ne olduğu veya olacağı işte o vakit hakkıyla anlaşılır.

Böyle bir kitabın yazılması pek ziyade arzu olunur. Fakat yazacak adam bulunur mu bilinemez. Elde kuvvetli kalemler var, ne fâide ki fikirlerde itidâl yok!

69 Mesela birisi çıkıyor, Neff mesleğini batırmak azmiyle İran edebiyatını bir derecede hicvediyor ki hakikat-i hâle vâkıf olmayanlar Farisî öğrenmek için sarf edilecek zamanın beyhude geçmiş olacağına kanaât hâsıl etmek derekesine geliyorlar. Halbuki İran edebiyatından olmak üzere elde bulunan âsârdan birtakımının, zamanındaki kıymet-i hakikiyesi bugün şâibe-i tenezzülden masûn bulunuyor. İçindeki kitapların bir kısmı cidden müfid olmasa bile bir haylisinden hakikaten istifade edilmekte olan bir kütüphane tehevvrle büsbütün yakılır mı?

Mesela yine on dördüncü Louis devrine revnak-bahş olan La Fontaine'in henüz ziver-i eyâdî'-i itibâr bulunan (emsâl)i arasında şu fıkrayı görerseniz beğenmez misiniz?

“Bir çobanın dağda bir sürü keçisi vardı. Kendisi pek ziyade tama'-kârdı. Herkese süt satardı. Fakat süte çokça su katardı. Bu sûret-i hile-kârâne ile para kazanırdı. Gerçekten kâr ediyorum sanırdı. Bir gün dağın tepesinden azîm bir sel inerek sürüyü önüne kattı. Takımıyla götürdü, aşağı attı. Çoban fevkalâde gam-nâk oldu. Çünkü keçileri kâmil helâk oldu. O zaman işe vâkıf olanlardan birisi ona dedi ki: “Gördün mü? İşte süte kattığın sular toplandı, bir seyl oldu. Geldi, sürünü toparladı, götürdü!”

70 Hoştur, ibret-âmizdir değil mi? Evet ama bu fıkra La Fontaine'de görülemez sanırım. Bunu görebilmek için La Fontaine'den hayli zaman evvel gelmiş olan Hüsrev-i Dehlevî'nin mesneviyâtını gözden geçirmelidir.*

* Hüsrev 725 (1324) sâl-i hicrîsinde, La Fontaine 1695 sâl-i milâdîsinde vefat etmiştir.

Böyle bir külfet ihtiyâr edilse şu parçaya tesadûf olunur:

Dâşt şebânî reme der-kûhsâr

Pîr ü cevân keşte ezü şîr hâr

Şîr ki ez-büz be-sebû rîhtî

Âb der-ân şîr ber-âmîhtî

Bürdî ez-ân âb mülemmâ be-şîr

Nakra-i çûn şîr zibernâ vü pîr

Rûzî ez-ân kûh be-sahrâ-yı hâk

Sîl der-âmed reme-râ bürd pâk

Ân ki cihân sûhte-i şîr kerd

Sûhte şud nâgeh ez-ân şîr serd

Hâce çû şud bâgem vü endûh cuft

Kâr şînâsîş der-ân hâl guft

Ki ân heme âb-ı tû ki der-şîr bûd

Şud heme sîl ü reme-râ der-rübûd

71 Hüsrev'den evvel âleme ders-i hikmet veren Hazret-i Mevlânâ'nın "Üftâden şegâl der-hâm-ı reng ü rengîn şuden ve dâvâ-tavûsî kerdn o meyân şegâlân" "Çakalın boya küpüne düşerek benî nevine karşı tavusluk davasında bulunması" fıkrası La Fontaine'in "L'âne vêtue de la peau du lion" "Arslan Postuna Bürünen Eşek" meseline olsun muâdil tutulmayacak mı?

Mevlana ile muâsır olan Şeyh Sa'dî'nin "Gökte ne olduğunu nasıl bileceksin? Henüz kendi evinde kim bulunduğunu bilmiyorsun!" meâlini gösteren:

Tu ber-evc-i felek çi dâni çîst

Çün nedânî ki der-serâ-yı tu kîst

hitâbıyla hitâm verdiği "Müneccim" fıkrası yine La Fontaine'in "L'astrologue qui se laisse tomber dans un puits" "Kuyuya Düşen Münecim" meselinden aşağı mı addolunacak?

Büyüklerimizin bu yolda yazmış oldukları fikarât intihâb ve cem edilse La Fontaine'den her cihetle büyük bir kitap vücûda gelir. Fakat kim intihâb ve cem etsin?

72 Varsın hacmen o kadar büyük olmasın, kütüphanelerimizde bizimle ihtilâttan memnû gibi bir hâlde durmakta olan Farisî kütüb-i edebiyeden en müntehâb fikarât-ı manzûme toplansa, yanlarına tercümeleri de yazılsa nevresîde-gân için baştan başa hıfza şâyân bir risâle-i hikmet nûmâyân olmaz mı? Mekteplerimizde La Fontaine'e bedel okutulması ten-sîb olunmaz mı?

“Nefî'nin tercüme-i hâlini –velev mükemmel olsun– okumaktan ne istifade olunur? Hele şu babasını niçin hicvettiğini bilmekten ne çıkar?” suallerine cevap vermeğe çalışalım derken sadeden çıkarak sözü uzattık!

Bunlardan birincisinin cevabı verildi demektir. İkincisi olan, Nefî'nin babasını niçin hicvettiğini bilmekten ne çıkacağına gelince deriz ki:

“Verilecek hüküm hangi tarafı haksız çıkarırsa çıkarsın, bundan da mühim bir ahlâk dersi çıkar.”

“Bu muhâkemede Nefî hüküm giyecek olursa “âdemiyyet” nokta-i nazarından bakan ahlâk nezdinde küçüldükçe küçülür. Sâhib-i divân olmak başka, insan olmak yine başkadır.”

73 “Evvelden medhettiğini sonradan kadh etmek, bilâkis evvelden kadh ettiğini sonradan medhetmek yolunda göstermiş olduğu televvünlere bakılırsa Nefî bu bâbda mahkûm-ı aleyh olacak gibi durur. Mamafih bir hüküm-i kat'î verilemez, çünkü tercüme-i hâli tamamıyla bilinmiyor”

“Âdemiyyet hususunca mevki'-i muhâkemeye çekilecek zevât içinde ehl-i kemâl pek nâdir bulunur. Mesela Voltaire âsârına nazaran pek büyük görünür, halbuki âdemiyyetine bakılırsa biraz küçük kalır”

Nefî'yi bırakalım. Boileau'ya bakalım:

Boileau'nun bâlâda münderic kıtada büyük biraderi “Gil Boileau” hakkında verdiği “uhuvvet nedir bilmez” hükmü pek âdilânedir, çünkü çocukluğundan beri ondan kardeşliğe yakışacak surette bir muamele görmemişti.

Kardeşi, Boileau'yu fırsat buldukça tahkîr ve tehdîd ederdi. Hatta sâye-i birâderde hâne-i pederde senelerce ikametgâhı “tavan arası” olmuştur.

74 Tabakât-ı dârin en yükseğine çıkmak derecât-ı itibârın en alçağına inmek demek olduğu için bu hâl Boileau'ya "Je suis descendu au grenier" "Tavan arasına indim" latifesini tekrar ettirirdi. "Liniyer" "Linières"* tarafından söylenen:

Veut-on savoir pour quelle affaire
Boileau le rentier aujourd'hui
En veut á Despréaux** son frère?
C'est qu'il fait des vers mieux que lui.²

kıtasından da anlaşıldığı üzere biraderinin Bouileau hakkındaki gayzı –ondan daha iyi şiir söyleyememekten neş'et eden– hasedden münbaisti.

O da Bouileau gibi hicv ile iştigal ederdi. Akdem-i ââmî elinde kalem, müthiş bir adam kesilmekti. Fakat bu mazhariyet onda değil, küçük gördüğü Bouileau'da görüldü.

75 Sadede gelelim:

Şeyh Gâlib'in irtihâlinden sonra Vahîd Efendi oğlu Mehmed'i "Gâlib" mahlasıyla yad etmeğe başlamıştır. Hazret-i Şeyh'in Mehmed hakkında "İnşallah feyz-i Pîr ile bu gerçekten Gâlib olur" dediğini unutmamıştı. Leyle-i mâtemde Mehmed'e hitâben "Bundan sonra senin ismin Mehmed Gâlib olsun" demesi de bu hâtıradan neş'et etmişti. Mehmed'in alâikten âzâde olmasını temenni etmesi üzerine Hazret-i Şeyh'in dua buyurduğu dahi hâtır-nişânıydı. Bu cihetle "Gâlib"e ekseriya "Âzâde"yi ilhak ederdi. Muahharen Mehmed'in "Âzâde Gâlib" unvanıyla şöhrat bulması bundan ileri gelmiştir.

Mehmed yedi yaşını ikmâl edince komşu çocuklarından birkaçıyla beraber mahalle mektebine başlatıldı. Hoca kendisini huzuruna ik'âd ile Eüzü besmele çektirerek" Rabb-i yessir..." dedirdikten sonra önlerindeki açık cüz'ün üzerinde şehâdet parmağının ucuyla "I" işaretini göstererek "elif" dedi. Mehmed "ba" dedi. Hoca "be" dedi. Mehmed "ta" de-

* Oldukça muktedir hicâ-gû bir şâir imiş. Bouileau ile münasebeti, şâire-i meşhûre "dejüliyer" ile mûâneseti varmış. Paris'te muteber bir aileyeye mensup olduğu hâlde mâ-melekini sefâhatle tüketerek sefâlet içinde vefat etmiş (1628-1704).

** Biraderine "Gil Bouileau" denildiği gibi kendisine de "Despreaux Bouileau" denilir. Despreaux, Bouileau nâmıyla şöhrat bulduğundan bu isim yad olundukça kendisi der-hâtır edilir. Biraderini ihtâr için bu nâma "Gil" ilave edilmek lâzım gelir.

76 di. Hoca müteaccibâne çocuğun yüzüne baktı. Huzzâra bir tebessüm ârız oldu. Maşallah demeyen kalmadı. Vahîd Efendinin gözleri doldu. Şeyh Gâlib merhumun Mehmed hakkındaki ulûvv-i teveccühünü yad etmişti. Hoca dahi bu yeni şakirdin öyle birdenbire ileri gidişini beğenmek lâzım geleceğini hissetti. O da bir aferin verdi. Fakat zihni karışmıştı. Mehmed'in "be"ye "ba", "te"ye, "ta" demesine ma'nâ veremiyordu. Hurûf-ı hecâ bitinceye kadar Hoca Mehmed'e pey-rev oldu. Güya latife olmak üzere gülümseyerek dedi ki:

– Kargacık burgacık!

Mehmed hiç ses çıkarmadı. Hocanın bir kere yüzüne bakmakla iktifâ eyledi. Diğer çocuklara Hoca elifba'yı istediği gibi okuttu. Dualar edildi. Şerbetler içildi. Cemiyet hitâm buldu.

Mehmed mektebe "Gâlib" nâmıyla verilmişti. Mektepte ondan sinen büyük diğer bir "Gâlib" daha bulunduğundan çocuklar kendisine "küçük Gâlib" demeğe başladılar. Mehmed nefesine "küçüklük" isnâd olunmasından müteessir olurdu, fakat teessürünü izhâr etmezdi. Bir gün akşam üstü mektepten avdet ederlerken rüfekâsından biri kendisine "küçük Gâlib" diye hitap etti. Mehmed'in birdenbire simâsı mütegayyir oldu. Ağlayacağı geldi. İhtizâzlı bir sesle dedi ki:

77 "Ben küçük Gâlib değilim. Âzâde Gâlib'im. Efendi babam bana öyle der. Küçüğüm ama küçük Gâlib demez. İsterseniz şimdi bizim eve gidelim. Efendi babamın yanına girelim. Bakınız beni görür görmez "Gel bakayım Âzâde Gâlib'im" der mi demez mi."

Refiki terbiyeli bir çocuktu. "Bir daha demem kardeşim, darılma. Bilmiyordum. Çocuklar öyle diyorlar da..." diye özür diledi. Ondan sonra Mehmed'e –evde olduğu gibi– mektepte de "Âzâde Gâlib" denilmeğe başlandı.

Mektep avdeti muhâveresinin esnâ-yı cereyânında Vahîd Efendinin âzâdlı kölesi olan (Kanber) Mehmed'in yanındaydı. Efendi Kanber'e çocuğun vâkıf olacağı her hâlini bilâ-te'hir kendisine haber vermesini tenbih etmişti. Eve geldiler. Kanber keyfiyeti Efendiye arz etti. Efendi çocuğu çağırttı. Yanına oturttu. Sevdı. Mektebi sevip sev-

² Bilmek istenir mi hangi mesele için Rantiyeci sahibi Bouileau bugün Kızıyor Despréaux'ya Ondan daha güzel şiirler yazan kardeşine

mediğini sordu. Mehmed cevap vermeksizin içini çekerek ağlamağa başladı. Baba oğul şu vech ile söylediler:

– Niçin ağlıyorsun oğlum?

– Ben mektebe gitmeyeceğim.

– Niçin? Mektebe gitmeyen okuyup yazmak öğrenemez. Cahil kalır.

Sen cahil kalmak ister misin?

78

– İstemem ama...

– Ey?

– Adıma “küçük Gâlib” diyorlar!

– Vay! Sen ona mı darıldın? Madem ki öyle dediklerini istemiyorsun,

Hoca Efendiye söylemeliydin. O onların terbiyesini verirdi.

– Ben Hoca Efendiyi sevmiyorum.

– Niye? Seni dövdü mü? Hiç Hoca Efendiyi sevmemek olur mu? Öyle sözleri terbiyesiz çocuklar söylerler. O seni cahillikten kurtaracak. Onu benden ziyade sevmelisin.

– “Kargacık burgacık” diyor.

Çocuğun teessüründen müteessir olmuş olan Efendi bu cevabın üzerine gülmeğe mecbur oldu. Muttasıl ağlamakta olan Mehmed’i validesine gönderdi. Güç ile avuttular.

Uzun boylu, nahif endamlı, açıkça esmer simâlı Kanber ne sevimli adamdı! Beşâşetli yüzüne hangi nazar-ı irfân mün’atuf olsa kudret-i mutlaka –ister ise abd-ı Mevlâsından ziyade mazhar-ı ihsân edebileceğini isbat için– nûr-ı esvedden bir köle çehresi tasvir buyurmuş zannederdi.

79

Mehmed’in tevellüdüne kadar muhabbet-i pederânesi kendisine inhisâr eden Vahîd Efendinin taht-ı terbiyetinde büyümüş olan Kanber ahlâk-ı âliyye ashâbından olmakla beraber “okur yazar” tarifiyle değil “okutur yazdırır” tavsifiyle irâe edilebilecek bir sâhib-i vukûftu. Bu cihetle gerçekten nâdirü’l-vücûd bir lala addolunurdu. Mehmed’e daima doğru fikir verir, daima zihnini doğruluğa sevk ederdi. “Umacı geliyor!” deseler sâir çocuklar gibi Mehmed korkmazdı. Malûmu olan bir hakikatin zıddını işitmiş adam gibi tebessüm ederek “Umacı gelmez. Siz getirirsiniz!” derdi. Bazı kere validesiyle konuşurken “Ben umacıdan korkmam anneciğim. Yoktan hiç korkulur mu? Umacı ile çocuklarını

korkutan anneleri sevmem. Benim annem onlar gibi değil ki...” yollu sözler söylerdi.

Çocuk bu türlü fikirleri hep Kanber'den alıyordu. Elifba'yı da ondan öğrenmişti. Kendisini “Elif, ba, ta...” demeğe alıştıran –harflerden bazı-
larını ismiyle, bazılarını da müsemmasının sûret-i meftûhasıyla söyle-
mek bid'atını hiç sevmeyen– Kanber'di. Hurûf-ı hecânın müntehâsında
80 görülen işâret-i acîbeye gelince “kargacık burgacık” demek kadar
ma'nâsız, soğuk bir şey olamayacağını zeki şakirdine esnâ-yı ta'limde
defeât ile söylemişti. Bunlardan başka Mehmed'e namaz surelerini ez-
berlettiği gibi ilmihâl mûteallik bir hayli ma'lûmât dahi vermişti.

Çocuğun mektepten soğukluk göstermesi nazar-ı dikkatini celbet-
miş olan Vahîd Efendi ertesi sabah Kanber'i yanına çağırır. Dedi ki:

– Mektep değiştirmek olamaz. Sonra çocuk ikinci mektebi de beğen-
mez. Onun asıl muallimi sensin. Ne fikir alacak ise senden alacak. Bu fi-
kir almak mahalle mektebinde ders almağa benzemez. Pek mühimdir.
Mektepte okuyacağını da evde senden okusun derdim. Fakat bilirim ki
bir çocuk evinde, hususiyle kendine mûteallik adamlardan ders almak
istemez. Başıma geldi. Peder-i merhûm evvel-emirde beni evde kendisi
okutmak istemişti. Verdiği dersleri istediği gibi belleyemezdim. Hiddet-
lenirdi. Bir defa bana bir şamar vurdu. Acısını hiç unutmam. Sonra ne
ise validenin ısrarıyla mektebe başlatıldım. Hülâsa: Gâlib senindir. Bak
düşün. Kendisini mektebe alıştırmamanın bir çaresini bul.”

81 Kanber efendisinin fikrini tasdik ile beraber muktezâ-yı ihlâs olduğu
üzere veli-ni' met-zâdesinin hizmetinde kusur etmeyeceğini arz ettikten
sonra boynunda sırmalı cüz kesesiyle dışarıda beklemekte olan Meh-
med'i aldı, mektebe götürdü.

Çocuğa validesi pek çok nasihat vermiş olduğundan fikrine haylice
itidâl gelmişti. Yolda giderlerken Kanber bu hâlden istifade ile kendisi-
ne o derece hâtır-firîb sözler söyledi ki evvelce mektebe doğru pek de
ilerlemek istemediği tavrından anlaşılan Mehmed şitâba karîb bir suret-
te yürümeğe başladı. Biraz gittikten sonra birdenbire Kanber'e tevecc-
ühle dedi ki:

– Lala, efendi babam bana darıldı mı acaba!

Kanber şöyle mukâbele etti:

- 82 – Onun darılması da bir iyiliktir. Daima iyi olmamızı ister. Ben böyle bir efendiye köle olduğum için kıyamete kadar değil, kıyamette de, cennette de iftihâr ederim. Keşke her köle benim gibi tali'li olsa!... Beni âzâd etti. Ben bir zamandan beri hürüm, fakat gönlüm evvelki gibi yine onun kölesidir. Bunu âzâd etmek mümkün değil... Şimdilik çocuksunuz. Pek bilemezsiniz. Pederinizin ne kadar büyük adam olduğunu sonra anlayacaksınız... Hem o size darılmaz. Siz Şeyh Gâlib hazretlerinin manevî bergüzârısınız. Bir adamı sevip de onun bergüzârını sevmemek kimin elinden gelir?

Muhâvere şu vech ile devam eyledi:

- Şeyh Gâlib hazretleri büyük bir zat imiş, öyle mi?
- O pederinizden daha büyük. Şimdi sağ olaydı sizi pederinizden ziyade severdi. Efendi ile beraber her hafta Galata Dergâh-ı Şerifi'ne gider, kendisini ziyaret ederdik. Bir defa sizi de beraber götürdük. Pek küçüktünüz. Bilmezsiniz.
- Efendi babam söyledi: Bana dua etmiş. Sana da dua etti mi lala?
- Kaç kere! O herkesin adam olmasını ister bir zattı.
- Âh Yarabbi! Niçin ölmüş? Şimdi gidip elini öpseydim, tekrar duasını alaydım ne olurdu?
- Çok iltifatını gördüm. Hazret-i Ali efendimizin bir kölesi varmış. Adı (Kanber)miş. Pederinizin asıl ismi (Ali) olduğundan benim ismimin de (Kanber) bulunması Şeyhin pek hoşuna giderdi. Bir defa bana “Sen Hazret-i Ali'nin Kanber'isin. Seni sevmek gönlümüzün borcudur” dedi.
- 83 Hâlâ o ses kulağımdadır. Pederinizi ne derecelerde sevdiğini bundan anlayınız.

Kanber son cümleyi irâd ederken mektebin kapısından içeri giriyorlardı. Hoca Efendi makâmında oturmuş. Çehresi kat'en tebessüme isti'dâd göstermez. Başı ucunda kayışlı bir falaka asılı. Önünde bir rahle. Rahlenin içinde birçok değnek. Sağ tarafında da ileriye doğru uzatılmış ikişer buçuk üçer metre tûlunda birkaç koca sopa. Sıraların boyunca evlerinden getirdikleri rengârenk minderciklere oturmuş olan erkek, kız çocuklar ileri geri muttasıl sallanarak makâm-ı mahsûs ile okurlar.

“Sadda yok dad üstünde bir nokta!” “bir üstün, bir esre, bir ötre!” gibi sesler karışık bir surette işitilir.

84 Kanber bu manzaraya nazar-ı istiğrâb ile bakardı. O kadar gürültünün içinde bir çocuğun beyni ne hâle geleceğini düşünürdü. Mehmed “yaramaz” denilecek bir çocuk olmadığı hâlde Kanber ihtiyâta riâyet ederek kendisinin mektebe darb ve tehdisten katiyyen masûn bulunmak şartıyla verildiğini Hocaya beyan eylemişti. Hoca dayağın cennetten çıkma olduğunu Kanber’e anlatmak istedi. Kanber “Bir alay masumun cennem azabına neden lâyük görüldüğünü bir türlü anlayamıyorum” dedi. Haftalık i’tâsı hususunda Vahîd Efendinin semâhat-kârâne davranacağını da tebşîr eyledi. Hoca Mehmed’i himâye-i mahsûsası altında bulunduracağını kaviyyen vaad etti.

Kanber tarafından icrâ olunan bu tedbirden Vahîd Efendinin haberi yoktu. Muahharen haberdâr olunca izhâr-ı memnûniyyet ederek Hakîm Senâyî’nin:

An ki ô-râ ber-ser-i Haydar hemî hânî emîr

• Kâfirem ger mî-tevâned keşş-i Kanber dâşten

beytini inşâd ile lalayı taltif eylemiştir.

85 Hakikat-i hâlde bu tedbir ziyadesiyle şâyân-ı takdirdir. Kanber bir lala değil, bir hakîmdi. Çocuklar hakkında iltizâm-ı şiddet muvâfık-ı hikmet değildir. Taht-ı tazyîkte bulundurulmuş bir çocuk elbette sû’-i meleke hâsıl eder. Tabiatında inbisât kalmaz. Tekdîr işitmek, dayak yemek korkusuyla meslek-i hile-kârîye sapar. Yalan söyler. Hırsız olur. Fezâil-i insâniyyeden mahrum kalır. Güya te’dîb için edilen gayretler bu vech ile te’sir-i ma’kûs gösterir. Harun Reşid oğlu Emin için mürebbî ittihaz ettiği Halef Ahmer’e “Vaktini beyhude geçirmesine müsaade etme. Her bir dakikayı bir vakt-i fırsat addederek kendisine nâfi bir şey öğretmeğe çalışmalısın. Ne tekdîr ve tazyik ile zihni imâte edilmeli, ne de müsâmahe ile tenbelliğe alıştırılmalı” tenbihini vermiş. Hazret-i Faruk “Şer’in te’dîb etmediğini Cenâb-ı Hakk te’dîb etmez” buyurmuş. Biz bu falakaları, değnekleri, sopaları nereden bulmuşuz? Sıbyâna hadd-i şer’i mi vurulu? Adam olacak çocuk dövmeden de olur. Adam olmayacak çocuk

dövsen de olmaz. Peder-i merhûm ile bir mektepte okumuş bir saatçi vardı. Ara sıra pederi ziyarete gelirdi. Söz arasında bir münâsebet gelecek olursa “Bizi kim okuttu?” diye sorardı. Pederin lisânından hocanın ismini işitir işitmez simâsı mütegayyir olarak müteessirâne bir sesle “Keşke okutmayaydı!” derdi. Peder gülerdi. Meğer mektepte bulunduğu müddetçe –gereği gibi delişmen olduğundan– hocadan yediği dayakları hâlâ unutamıyormuş.

86 Aradan üç buçuk sene kadar zaman geçti. Bu müddet içinde Mehmed’in mektepten olan istifadesi Kur’an-ı Kerim’i dört defa hatmetmek, Karabaş Tecvidi ile Birgivi Risâlesi’ni ezberlemek, sülûs ve nesih yazmakta oldukça meleke peydâ eylemek gibi cüz’iyyâta münhasır kaldı. Lisânı derece-i gâyede düzgün olmakla beraber sadâsı da pek güzel olduğundan tilâvet cihetince dahi etfâl beyninde temeyyüz etmişti.

87 Herkes Kur’an okur, fakat Kelâmullâh’ın ulviyyetine tercüman olacak bir üslupta okuyan nâdir bulunur. Vahîd Efendi en ziyade ihsân-ı azîm-i ilâhi olan bu isti’dâd-ı mahsûsun oğlunda tecelli etmesinden mütebeşşir olmaktaydı. Leyâlî-i mübâreke de Mehmed’e Kur’an tilâvet ettirir, kemâl-i huşû ile dinlerdi. Bazen Tecelli âyetini okuturdu, dinlerken gaşyolurdu.* Azâb veya tehdid âyetleri vücûduna lerze verirdi. Bir gece Mehmed yine Kur’an okumak üzere huzûr-ı pedere gelmişti. “Oku bakayım oğlum!” emrini aldı. Tilâvete başladı. En taş yürekli zâlimlere dahi dehşet-i kahr-i ilâhi ne olduğunu hissettirmek üzere inzâl buyurulmuş olan “ve lâ tahsebnallâhe gafilen ammâ yâmelû’z-zâlimûn innemâ yûahhiruhüm li-yevmin teşhasu fihi’l-ebâr” âyet-i azîmesini okuduktan sonra “Sadakallahü’l-azîm” dedi. Mehmed’in validesi de oradaydı. Gözlerinin yaşını silerek efendiye doğru baktı. Bir küçük minder üzerinde diz çökmüş, ellerini namaza durur gibi bağlamış, başını önüne doğru eğmiş olan o mübarek pîr-i heftad-sâle kendinden geçmişti. Ağlamış ağlamış da yine gönlündeki bükâ arzusunu yenememiş âşık gibi sinesini ihtizâz-ı kalbe delâlet eder nefesler ref ve bast etmekteydi. Ha-

* Tecelli âyeti “ve lemmâ tecellâ Rabbuhu lil-cebeli...” âyet-i celilesi olmalı.

nım telaş edecek oldu. Mehmed menetti. Efendi evvelden “İstiğrâk gelecek olursa beni kendi hâlime bırakın!” diye tenbih etmişti. Hiç ilişmediler. Bir iki saat sonra kendi kendine sahve geldi. Bu vaka Mehmed için bir ihtar yerine geçti. Ondan sonra böyle Sıfat-ı Celâl’e dâll olan âyetleri pederinin huzûrunda okumaz oldu. “Vahîd Efendi zulemeden mi imiş ki o âyet kendisine bu kadar tesir etmiş?” demek câhilliktir.

88 Validesi Mehmed’i daha iki sene mukaddem hıfz-ı Kur’ana’a başlatmak isterdi. “Oğlum hâfız olsun!” derdi. Fakat Vahîd Efendi bu hususta ağır davranırdı. Hanımın böyle bir arzusu da bulunduğunu duymuş olan mektep hocası evvelce bu bâbda etmiş olduğu ihtârâtı te’kid için bir cuma günü Vahîd Efendinin nezdine geldi. Mektepte hıfza çalışır iki üç çocuk bulunduğu hâlde hiçbirisinin gerek isti’dâd-ı tilâvet, gerek halâvet-i sadâ cihetiyle Mehmed’e mûmâsil olamayacağından bahs ile “Mükemmel bir hâfız yetiştirmiş oluruz” maksadını ortaya koydu. Vahîd Efendi cevâben dedi ki:

– Hâfız-ı Kur’an olmak büyük şereftir. Keşke ben de olaydım! Fakat mülâhazaya şâyân bir cihet var. Hâfız olanların akran beyninde a’lem, alel-husûs sâhib-i kalem olamamalarından korkulur. Şeyh Sa’dî buyuruyor ki: “Murâd ez nüzûl Kur’an tahsîl-i sîret-i hûb est, ne tertûl-i sevret-i mektûb” bir mümin Kur’an-ı Kerim’i hıfzetmeli, fakat haddince mâani-i münifesini de anlamalı, muktezâsıyla âmil olmalı. Âlim-i gayr-ı hâfız elbette hâfız-ı gayr-ı âlimden efdaldır. Anlamak her şeyde esastır. İnsan için en büyük fazilet din ve dünyaca kendisine lâzım olan şeyleri anlamağa çalışmaktır. Hasan Basri hazretleri bir gün gürûh-ı kurrâdan birkaç zâta hitâben buyurmuşlar ki: “Eslâf-ı ehl-i imân Kur’an-ı Kerim’i hakîm-i bî-zevâl cânibinden insanlara gönderilmiş bir hikmet-nâme tanıyarak geceleri maânisini düşünürler, gündüzleri mucibince amel ederlerdi. Siz ise maâni-i Kur’an’ı anlayıp onunla âmil olmağa çalışmayarak yalnız elfâziyla uğraşmakta ve bunu celb-i dünyâ için vâsita etmektesiniz!” İbn-i Haldun gibi hükemâ-yı İslâmiyyeden bazıları bu bâbda beyân-ı efkâr eylemişlerdir. Hatta Kadı Ebu Bekir “ Bir çocuğa evvel-emirde meâlîni anlayamayacağı şeyi okutmamalı” diye tenbih eder. Bu “Çocuklar yeni okumağa başladıkları vakit kendilerine Kur’an-ı Kerim

talim olunmasın” demek değildir. “Meâlini anlayabilecekleri şeyler de okutulsun” demektir. Hâsılı: Hükemâmızın akvâli tettebbu olunursa şu hülâsâ meydana çıkar: “Bir çocuğa evvel-emirde Kur’an-ı Kerim talim olunmakla beraber tetrîc ile zihnini açacak şeyler de okutulmalıdır. Talim, Kur’an-ı Kerim’e hasredilecek olursa çocuğun zihni hayrette bırakılmış olur. Kelâmullâh âlîdir. Çocuk henüz ondan tamamıyla istifade edebilecek bir hâlde değildir.”

Bu mülâkata kadar Vahîd Efendiye kendi gibi bir adam kıyas etmiş olan Hoca bu sözleri mütehayyirâne dinledi. Zihninden “Bu ne yaman ihtiyarmış!” dedi. Efendi yine dedi ki:

90 – İştittigimize göre siz mektepte çocuklara rik’a yazısı talim etmiyor-muşsunuz. Orada on beşer on altı yaşında efendiler var. İçlerinde bir davet tezkeresi yazabilecek var mı?”

Hoca yine zihnen “Onu ben bile yazamam!” itirafından bulunduktan sonra “Efendim, vakit olmuyor. Dersler çok...” yollu bir cevap verdi. Efendiye görmeğe geldiğine pişman olmağa başlamıştı.

Efendi Hocanın sıkıldığını anlayınca Gâlib’in mektepten pek ziyade müstefid olmakta bulunduğunu beyân ile kendisine mütevâzîâne teşekkürler etti. Âfâkî birkaç lakırdı daha edildikten sonra Hoca kalktı gitti. Aşağıda ayakkabılarını giymekte iken Kanber ucuna iki altın bağlanmış güzel bir çevreyi “Hanımefendi hüsn-i kabûlünü ricâ eder” sözüyle kendisine takdim eyledi.

Vahîd Efendi gibi gerçekten derviş olan bir zâtın bu yolda efkâr-ı hakîmâne hâsıl etmiş bulunması istiğrâb olunmamalıdır. Allahını, peygamberini iyice tanıyan, hikmet-i diniyyeye iyice vâkıf olan bir Müslüman bu kadar da hakîm olmasın mı?

91 Mesela husûf-ı kamerin emâre-i hudûs-ı musibet olamayacağı hikmet-i diniyyeye sâbit iken işitegeldiği hurafâtın sevkiyle olacağı itikâdında bulunan bir adama ne denilir? Bî-hayr!*

Agrebi vardır: Öyle adamlara tesadûf olunur ki “Husûf-ı kamer hiç bir musibetin vukûuna delâlet etmez. Şeriatımız böyle diyor” denilse

* Vele-i mükerrrem-i nebevî Hazret-i İbrahim’in irtihâlinde tesadûfen husûfvukû bulmuştu. Bazıları “Onun vefatından nâşidir” dediler. Efendimiz buyurdu ki: “İnne’ş-şemse ve’l-kamerelâ yahşifâni li-mevti ahadin velâ li-hayâtihî= Şems ve kamer kimsenin mevt ve hayatı için tutulmazlar.

söyleyene haşa “Ahkâm-ı şeriatı tagyîre kalkıştı!” nazarıyla bakarlar. O bâtil itikad zihinlerini o kadar istila etmiştir ki onu çıkarıp da yerine itikad-ı haklı koymak tevfik-i ilâhiden başka bir şey ile mümkün olamaz. Dîn-i mübîn-i İslâm’ın her hükmü hikmet üzerine müessesdir. İnsan isek hakikatini anlamalıyız, aksini hakikat diye kabul etmemeliyiz.

Mehmed’in mektepçe olan tahsili yukarıda söylediğimiz derecedeydi, fakat hâne-i peder mekteb-i diger olduğundan orada Kanber’in himmetiyle Türkçe yazılmış kitapları okumağa alışmış, o vakitler şimdikiinden ziyade makbûl tutulan Tuhfe-i Vehbî’yi hemen kâmilten ezberlemişti. Bundan başka yine o muallim-i hâne-gîden rik’a meşki alıyor, bir dereceye kadar da kalemen ifâde-i merâm etmeğe çalışıyordu.

92 Kanber (Siyer) mütâlaasına pek mâil olduğundan bu bâbdaki müellefâtın hemen kâffesini gözden geçirmişti. Hâtırında kalmış olan en güzel cihetlerini Mehmed’e söylemekten hâlî kalmadı. Burası dahi çocuğun salâbet-i ahlâkına hizmet etmekteydi.

Vahîd Efendi (iltifât-ı bekâ) terkiбинin ebced hesâbınca gösterdiği 1015 tarihinde irtihâl eden Hakânî Mehmed Beyin ahfâd-ı kirâmından olduğundan (hakân-ı âşikân) unvanıyla yad olunmağa şâyân olan müşârünleyhin Hilye-i Şerîfe’sinden hatt-ı destiyle muharrer bir nüsha-i nefîsesi nezdinde mahfûzdu. Yeden-bi-yedin Vahîd Efendiye vâsıl olmuş olan bu eser feyz-âver eyyâm-ı mahsûsada kemâl-i ta’zim ile mahfazasından çıkarılır, hâne halkı tarafından ziyaret edilirdi. Her sene rebiülevvelin yevm-i irtihâl-i Nebevî’ye müsâdîf olan on ikinci günü o manzûme-i mukaddese baştan başa okunur, ecr-i azîm iktisâb olunurdu. Mehmed okumağa alıştıktan sonra pederi kiraat-i Hilye hizmetini ona havâle etti. Gayet latîf bir surette okurdu.

Kanber Hilye-i Şerîfe’yi istinsâh etmiş olduğundan Mehmed’i evkât-ı sâirede dahi mütâlaasına teşvik ederdi.

93 Nice pâkîze sühanden sonra
Fahr-ı âlem dedi: Benden sonra
Hilye-i pâkîmi kim görse benim
Ola görmüş gibi vech-i hasenim

tebşîr-i cân-ârâminı nazar-ı dikkate arz eylerdi. Mehmed semere-i teşvi-kât olarak manzûme-i mübârekenin ekser ebyâtını hıfzetti. Hakânî'nin:

Reng-i rûyu gül ile yek-dil idi

Gül gibi kırmızıya mâil idi

Kaplamıştı yüzünü nûr-ı sürûr

Sûre-i Nûr idi ya matla'-i nûr

Mushaf-ı hüsn idi ol vech-i cemîl

Hatt-ı ruhsâresi nass-ı Tenzîl

Vech-i berrakının Ashâb-ı Safâ

Humreti gâlib idi der hattâ

gibi tasvirâtı cemâl-i mukkaddes-i Muhammedî'yi çocuğun levha-i ha-yâline nakşeyledi. Kanber şakirdine talim-i Siyer etmek için böyle bir mukaddime tertip etmişti. Suretten sîrete intikal ederek:

Suret ü sîreti şâhâne idi

mazmununu göstermek isterdi. Nûrû'l-envâr, Rûhü'l-ervâh, Seyyidü'l-mürselin Efendimizin sîret-i celîlesine azar azar vukûf hâsıl etmekte olan Mehmed o cemâle, o kemâle âşık oldu. Gönünde taraf-ı akdes-i Nebvî'ye bir mertebe incizâb hissetmeğe başladı ki tarife gelmez.

Çocuklukta hâsıl edilen bu muhabbet-i mukaddese kabil-i zevâl değildir. Şâir der ki:

Etânî hevâhe kable en arafe'l-hevâ

Fesâdefe kalbî hâliyen fetemekkenâ

Kanber buralarını pek güzel bilirdi. Onun için talimde esas terbiye-i İslâmiyye olan bu usûlü tutmuştu. Kalb-i hâli her türlü temâyülâta müs-tâ'id bulunur. Onu aşk-ı pâk ile doldurmağa çalışmalıdır. Evvela ciddi bir sevda kalbi istila ederse araya temayülât-ı sâire girse de onu imha mümkün olmaz:

“Mâ-el-hubb illâ li'l-habîbi'l-evvel” kavl-ı tecrübîsi doğrudur.

Kanber Mehmed'e Siyer'e müteallik bir fıkra söyler, “Bunu kaleme alınız” der, yazdırır, güzelce tashih ederdi. Çocuk musahhah müsvedde-

leri bir deftere geçirir, biriktirirdi. Bu defter yavaş yavaş muhtasar bir tarih-i İslâm hâline geldi. Alt taraflarında Osmanlı tarihinin en mühim parçaları görülürdü. Padişâh-ı zamân olan Sultan Selim-i Sâlis'in tarih-i cülûsu bile mukayyeddi.

Bu usul çocuklar için pek nâfidir. Hem ahlâk dersi alırlar, hem tarih öğrenirler, hem de yazı yazmağa alışırılar.

Mehmed yine mektebe devam etmekteydi, fakat orada kendisi için öğrenecek bir şey kalmamış olduğundan ekseriya gider, Hocanın huzûrunda bir hizb-i Kur'an-ı Kerim okur, avdet ederdi. Çocuk beşinci hatmi indirince Vahîd Efendi mükemmel bir cemiyet yaptı, Hocayı fevkalâde memnûn etti. Hâfız olmak sözü artık deverân etmiyordu. Mehmed'in meyl-i küllîsi tahsil-i ilm cihetine olduğu tahakkuk etmişti. Tuhfe-i Vehbî ile iştigali:

Onu evvel okuyan tıfl-ı asîl

Nükte-i şi'ri de eyler tahsîl

kavlince tab-ı mevzûnuna ihtâr-ı evzân etmekle beraber Farisî tahsili için de bir şevk vermişti. Bu lisâna intisâb hevesinde bulunduğunu Kanber'e açtı. Kanber bu yeni isti'dâd numunesini Vahîd Efendiye arz eyledi. Efendi zaten Mevlevî olduğundan oğluna -dakayık-ı Mesnevî'ye vâkîf olması için -Farisî tahsil ettirmek arzusunda bulunduğu hâlde kabiliyetine biraz daha inbisât gelmesini bekliyordu. Çocuğun böyle bir heveste bulunmasından çok mahzûz oldu.

Bu esnada Molla Gürânî'de kâin konağında Farisî tedrisiyle meşgul olan meşhur Hoca Neş'et Efendi vefat ettiğinden havâss-ı muhibbânından Hoca Vahyî Efendi -ki:

Bahâne-cû-yı vuslat olduğum yâre duyurmuşlar

Nifak etmişler amma manevî himmet buyurmuşlar*

* Hoş-âyende sözlerden ma'dûd olan bu beyit hocanın bir gazelinin matlaidir. Gazelin sâir ebyâtı âdîdir. Bu rûtbeye bî-vefâlık eylemezdi ol kerem-pîşem
Seni sevmez deyü tagîtt eder bazı kudurmuşlar
gibi.
Maktaî şudur:
Ser-i a'dâya meydân-ı ser-i küyun ederdin teng
Semend-i bâd-ı pây-i himmet-i Vahyî'yi yormuşlar
(Vahyî'yi yormuşlar) tabirindeki ictimâ-ı yâ'ât aramakla bulunur şeylerden değildir.

beytinin kailidir. –eser-i üstâda üfâtde ile Çatladıkapı semtinde vâki hânesinde isteyenlere Farisî okutmağa başlamıştı. Vahîd Efendi Kanber ile söyleşti. Mehmed'in artık bu mektebe devam ettirilmesine karar verdiler.

97 Kanber bir gün Mehmed'i götürdü, yeni hocaya intisâb ettirdi. Vahyî'nin Şeyh Gâlib ile Hoca Neş'et dâiresinde görüşmüş olacaklarını tefekürle çocuğun şeyhe olan intisâb-ı manevîsini beyân eyledi. Vahyî emmâre-i hüsn-i kabûl gösterdi. İki takım şakirdânı vardı. Bir takımı mübtediler ki Pend-i Attar okurlardı. Diğer takımı onların fevkinde bulunanlar ki Divân-ı Sâ'ib tederrüs ederlerdi. Mehmed bittabi mübtediler sınıfına iltihâk etti.

Hoca Efendi Pend-i Attar'ı kable'z-zuhûr, Divân-ı Sâ'ib'i bade'l-asr okuturdu. Sinni otuza karîb olan Sâbir Çelebi ile yirmi iki yirmi üç yaşlarında bulunan Ayas Bey Sâ'ib okuyan gençlerin en mütemeyyizlerinden addolunurdu. Çelebi'ye safvet-i kalbi, Beye cevdet-i zihni medâr-ı temeyyüz olmuştu. “Hiç gülmez. Az söyler. Söylerse güldürür” tarifi ikisine de tatbik olunabilir. Şu kadar var ki biri sade-dilâne, diğeri şeytanet-kârâne söyler. Birbirleriyle muhâvereleri pek tuhaf olur. İnsan nazra-i ûlâda ikisini hem-hâl zanneder. Fakat dikkatli bakınca Çelebi'nin gözlerinde bir kusur, Beyin gözlerinde ise başka bir nûr görür. Bir de berikinin yüzünde gizli bir tebessüm vardır. Ötekinin çehresi ise ibtisâm isti'dâdından bütün bütün mahrum gibi durur.

98 Çelebi kendi itikâdınca asrın birinci şâiridir. Tab'ında eslâf-ı şuâraya da rûchân bulur. Kimsenin şiirini beğenmek istemez. Bununla beraber kendininki beğenilmeyecek olursa pek ziyade hiddetlenir. O gülümsemez çehre fevka'l-mu'tâd abûs olur. “Şurası şöyle olaydı daha iyi olmaz mıydı?” yollu hafif ihtârâta bile tahammül edemez. Böyle bir cürette bulunan adamı techîl eder. Kendi kendine düşünür. “Bu heriflerde zevk yok!” der. Âsârının kadri bilinmemekte olmasına eseflenir. Meyûsiyyet içinde kalır. Bereket versin erbâb-ı kemâlin hiçbir vakit böyle ta'rizât-ı nâ-be-câdan vâreste olamadıkları hâtırına gelir de biraz müteselli olur. Yazdığı şeylerin gerçekten yanlış olacağına kat'a ihtimal vermez. Ayas'ı pek sever. Çünkü o bunun şiirinde hiç kusur bulmaz. Her söylediği şiiri –velev bir mısradan ibaret olsun– mutlaka ona gösterir. O da sitâyîşte

bulunur. Çelebi'nin keyfi gelir. Bî-ihitiyâr temeddühe başlar. O esnada Beyin yüzündeki gizli tebessümün âşikâr olduğuna dikkat etmez. Yine bir gün böyle öğünmeğe başlamıştı. Ayas sözünü keserek dedi ki:

Söylerim doğrusunu sabredemem teksin tek
Aferin ey üdebâ mefharı Sâbir Çelebi
Dehre birçok çelebi geldi fakat şimdiye dek
Böyle nâm almadı beynü'ş-şuara bir çelebi

99

Sâbir'in koltukları kabardı. Ayas hakkındaki muhabbeti arttı.

Çelebi'ye herkes Ayas gibi muâmele etmediğinden bazı kere müşkilât-i şî'riyyeye tesadüf ederdi. Bir gece bir mecliste bulunuyordu. Edebiyata dair söz açıldı. Hâne sahibi yastığın üzerinden bir varaka alarak şâir-i meşhûr Enderûnî Vâsîf Osman Beyin o günlerde nazmetmiş olduğu:

Çözülme zülfüne ey dil-rübâ dil bağlayanlardan
Kaçma âteş-i aşkınla bağrın dağlayanlardan
Düşer mi ictinâb etmek senin için ağlayanlardan
Sirişk-i çeşmimin bak farkı var mı çağlayanlardan

şarkısını okudu. "Güzel değil midir? İşte asıl Osmanlı şiiri bu yolda olmalı... Nedir o eski şarkılar? İnsanın Türkçe olduğuna inanacağı gelmez. Allah için Vâsîf Bey şiirimizi latif bir tarza ifrâğ ediyor" dedi. Huzârardan birisi cevâben Vâsîf'ın:

Gel bahsedelim İzzet Efendiye sual et*
Vâsîf Beyin âsârı yabana atılır mı

* İzzet Molla olacak. Vâsîf ile beyenlerinde ülfet olduğuna Mihnet-i Keşân'ın şu beyitleri delâlet eder:
Keşân'a duhûl eyledim ibtidâ
Edip pâs-bân-ı felek bir nidâ
Dedi semt-i Tophane'de var harîk
Beni etti deryâ-yı nâra garîk
Gelip hâtıra Vâsîf'ın hânesi
Dedim yandı ol bûlbûlün lânesi
Meh-i rûzede geldi bir nâmesi
Tutuşmuş konağı gibi hâmesi
Mezâmîn-i ihrâkı yazmış tamâm
Öperkent tutuştu leb-i ihtirâm

101 beytini okudu. Diğerleri “Doğrusu hoş-gû bir şâirdir” kavlinde ittifak ettiler. Çelebi sükût ediyordu. Hâne sahibiyle beynlerinde şöyle bir muhâvere cereyân eyledi:

– Siz bir şey buyurmadınız Çelebi Efendi!

– Ne söyleyeyim?

– Yoksa şarkıyı beğenmediniz mi?

– Erbâbına göre iyi.

– Size göre?

– Doğrusunu mu istersiniz?

101 – Mümkün ise doğrusunu söyleyiniz.

– El-hakku mürrün.

– Hakkın mürr olması herkese göre değildir. Bize tatlı gelir. Söyleyiniz.

– Ne lâzım efendim! Belki o adamın kulağına gider.

– Affedersiniz. Meclisi istihfâf buyuruyorsunuz. Biz mülâhazât-ı edebiye dellalı değiliz.

– Beğenmezsem ne lâzım gelir?

– Nazire söylemeniz.

– Hangisine? O şarkıya mı?

– Evet.

– Tenezzül etmem.

– Lisân-ı edebde “tenezzül etmem” “elimden gelmez” ma’nâsına gelirse sözünüzü kabul ederiz.

– Teessüf ederim.

– Neye?

– Vâsıfı bana tercih etmek istediğinize.

– Tercih etmek istemiyoruz. Âdetâ tercih ediyoruz.

– Şimdi burada bizim Ayas Bey olmalıydı ki...

102 – Sizin hesabınıza olarak bir nazire söyleyivermeliydi öyle mi?... Ayas Bey hakkı bâtl göstermeğe muktedir midir? Bir çelebiyi sade bir şarkısına nazire söyleyemediği bir şâire kim tercih edebilir?

– Söylersem ne dersiniz?

– Bârekallah deriz.

– Öyle ise alınız yarın nazirenizi!

- Yarına yetişmek lâzım değil. Size bir hafta mühlet.
- Kabul etmem. Yarın erkenden getirmezsem bana şâir demeyin.
- Evet, “şâiriyyet sana her vech ile bühtân olsun!”

Çelebi hânesine tefekkür içinde avdet etti. Biçâre o gece selamlıkta sabaha kadar uyumadı. Vâsıf'ın şarkısını hâvî olan varakayı almıştı. De-feât ile okudu.

Senin bir reng-i rûyun var ki gül-berg-i izârında*
 Bulunmaz gülistân-ı âlemin bağ u bahârında
 Otur ihrâma ârâm et biraz havzın kenârında
 Sirişk-i çeşmimin bak farkı var mı çağlayanlardan

103 bendini yukarıki bendden ehven buldu. Düşünür düşünür, hâtırına bir şey gelmez. Kalkar, gezinir, tavana bakar, gözlerini yumar, yine açar, başını kaşır. İnce bıyığıyla seyrekçe sakalı elinden neler çektii! Nihayet subh-ı kâzible beraber şu mısra tulû etti:

Seni gel beklerim yarın kenâr-ı çağlayanlarda

diğer mısraları dahi tanzim etmek üzere minderin üzerine uzandı. Baş fena hâlde ağrıyordu. Zihnine zulmet çökmüştü. Yarım mısra olsun bu-lamadan uyuya kaldığı vakit güneş doğuyordu.

Şarkıya nazire söyleyemeyeceğini iddia eden zât saatlerce bekledi. Çelebi zuhûr etmedi. Beynlerinde zaten teklifsizlik olduğundan:

“Eğlenme değil mi yoksa matlûb”

104 diyerek kalktı giyindi. Çelebi'nin konağına gitti. Henüz uykudan kalkmış olan şâirin gece söylemiş olduğu mısraı eliyle koymuş gibi çekme-cesinin üzerinde buldu. “Maksad latifeydi. Siz gerçekten nazire söyle-meğe kalkışmışsınız. Vah vah, demek ki gece uyuyamadınız. Lakin mıs-ra da ne latif düşmüş!” tarzında birkaç söz söyledi. Çelebi bâridâne mu-kabele eyledi. Çehresi pek çatıktı. Misafir bahsi değiştirmeye mecbur ol-du. Biraz sonra gülerek veda etti. Vaka yâran arasında şuyû buldu. Çele-bi bir daha o efendi ile değil, arkadaşlarıyla da görüşmedi.

* “Bir reng-i dil-keş var ki” dese isabet ederdi.

Çelebi iki sene evvel Hoca Neş'et Efendinin dâiresine devam etmeğe başlamıştı. Hoca letâif-perdâzlığa mâil olduğundan bir gün buna dedi ki:

– Sâbir Çelebi, sana bir mesele sorayım. Halledebilirsen güzel bir Hâfız Divanı hediye ederim.

Çelebi halletmeğe çalışacağını arz eyledi. Hoca buyurdu ki:

– İşte mesele: Ortadan bir nehir geçiyor. Beri yakasında bir kurt, bir koyun, bir deste de ot var. Bunlar orada bulunan bir sandal ile birer birer nehrin öte yakasına geçirilip bırakılacak. Fakat kurt koyunu, koyun da otu yememek için ne kurdun koyun ile yalnız kalmasına meydan verilecek, ne de koyunun ot ile.

Çelebi'nin zihni karıştı. Birkaç saniye düşündükten sonra dedi ki:

– Sandalın kış altı genişçe mi efendim?

Hoca tebessümle buyurdu ki:

– Niçin sordunuz?

Çelebi şu cevabı verdi:

– Kurt ile otu kış altına kaparım. Koyunu da sandalın içine alırım. Bu suretle cümlesini karşıya geçiririm.

Hoca gülerek buyurdu ki:

– Sen beşinci oldun Çelebi!

Badehû kelimât-ı âtiyeyi irâd eyledi:

Neden beşinci olduğunu anlamak istersen şu fıkrayı dinle: Bir efendinin bir kış gecesi canı sıkılır. Konağında mevcut olan ağaları çağırarak karşısına oturtur. “Size bir mesele soracağım. Bakalım içinizden kim bulabilecek. Dikkat edin!” diyerek bu meseleyi tarif eder. Birdenbire anlayamazlar. Bir daha tarif eder. “Şimdi anladık efendim!” derlerse de efendi ihtiyâten bir daha tarif eder. Ağalar başlarını önlerine eğler. Düşünmeğe başlarlar. Âkıbet şu cevapları verirler.

1-Kurt ile koyunu sandalın içine alırım. Karşıya varınca kurdu bir ağaca bağlarım. Sonra dönerim, otu da alır götürürüm.

106 2-Otu sandalın kışına bağlarım. Kurt ile koyunu da sandalın içine alırım. Öylece hepsini aşırıyorum.

3-Hepsini sandalın içine korum. Kancayı elime alırım. Kurt koyunu

yemek istedikçe kurdu, koyun otu yemek istedikçe koyunu döve döve karşıya geçiririm.

4- Koyunu omzuma alırım. Kurdu da sandalın içinde karşıma oturturum. Kendim de otun üstüne otururum.

Ağaları bu vech ile ecvibe i'tâsına mecbur eden efendi garip bir adammış. Bu cevapları alınca bayılışıya gülmesi lâzım gelirken çehreyi çatmış da demiş ki:

– Ben size “birer birer” diyorum be herifler! Birer birer!... Çıkın dışarı!

Hoca, Çelebi'ye hitaben yine buyurdu ki:

– O mesele şöyle hallonur: Evvela koyun geçirilir bırakılır. Sâniyen ot geçirilip bırakılmakla beraber koyun alınır getirilir. Bu defa da koyun bırakılmakla beraber kurt alınır götürülür. Tekrar dönülür, koyun dahi alınır götürülür.

Çelebi'ye Baba Neş'et'in latifesi ağır geldi. “Benim gibi bî-nazîr bir şâire böyle mi muâmele edilir? Bu âdetâ beni kovmaktır” diye gücendi. 107 Bir daha dâiresinin semtine uğramadı. Hazret-i Neş'et'e “Çelebi size kırılmış” dediler. “Sâbir değilmiş” buyurdu. Çelebi'nin böyle vukuâtı çoktur. Cemedilse bir kitap olur.

Hoca Vahyî tedriste bir tarz-ı mahsûs ittihaz etmişti. Hâfız Divanı gibi gazeliyâtan ibaret demek olan kitapları intihâb suretiyle okuturdu. Ona göre mesela Sâ'ib Divanı okutmak Sâ'ib'in sekiz on müntehab gazelini şerh etmek demekti. Bu kabilden olan âsârı kavâid kitabı gibi müteselsilen okutmak iltizâm-ı mâlâ yelzem demek olacağını beyân ederdi. Hatta “Meşhur bir şâirin divanını ders yollu okumaktan maksad onun meslek-i edebîsini anlamakla beraber en güzel sözlerini bellemekten ibaret olmak lâzım gelir” derdi. Binâenaleyh Ayas Bey ile Sâbir Çelebi'nin efrâdından bulundukları sınıfa Sâ'ib'in mükemmel tercüme-i hâlini yazdırdıktan sonra müşârünileyhin beyne'l-üdebâ durûb-ı emsâl sırasına geçmiş olan ebyât ve masâiriini mefhûmlarıyla beraber kaydettirmişti. Bu talebeden herhangisinin defter-i istifâdesine bakılsa kelimât-ı âtiyye görülebilirdi:

Sevdâ-gerest her ki dihed zer be-âb-ı rûy

Ân-kes ki bî-suâl dihed ehl-i himmet est

(Yüz suyu mukabilinde para veren, tacirdir. Ehl-i himmet kendisine arz-ı ihtiyâc olunmadan ihsân edendir.)

Mevkûf be-âsâyiş çerhest karârem

Her kâr ki mevkûf mahâlest mahâlest

(Ârâm edebilmekliğim feleğin ârâm etmesine vâbestedir.

Muhâle mütevakıf olan her şey muhâldir.)

Çün hatâ bî-ez-tû ser zed der peşîmânî gürîz

Kî zi-hatâ nâdim nigerdîden-i hatâ-yı diger est

(Senden bir hata sudûr edince nedâmete ilticâ et. Zira hatâ-yı vâkie nâdim olmamak da başka bir hatadır.)

Be-güzer ez-redd ü kabûl halk ki îñ şugl-i hasîs

Hîş-râ bâ-âlemî dest ü girîbân kerdenest

109 (Halkın red ve kabulünden fârig ol. Zira bu âdi meşgale kendini âlem ile yaka paça uğraşmağa sevk etmek demektir.)

Hestî-i dünyâ-yı fânî intizâr-ı mordenest

Terk-i hestî zi-intizâr-ı nîstî vârestenest

(Fânî dünyanın varlığı ölümü beklemekten ibarettir. Terk-i vücûd ise intizâr-ı ademden kurtulmak demektir.)

Dil-i men ü tû zi-hem-sâhib-i tân dîrînend

Merâ be-zâhir eger bâ-tû âşnâyî nîst

(Seninle beynimizde zâhirâ muârefe yok ise de gönüllerimiz çoktan beri birbirleriyle görüşürler.)

Ez-harf-i hûd be-tîg ne-kerdîm çû kalem

Her çend dil dü-nîm şeved harf-i mâ yekîst

(Kalem gibi dûçâr-ı tig olsak yine sözümüzden dönmeyiz.

Kalbimiz iki parça olsa da sözümüz birdir.)

Ne-tevân be-kîl ü kâl zi-erbâb-ı hâl şud
Mün'im nemî-şevêd kesî ez-güft u gûy-ı genc

110

(Kıyl ü kal ile ehl-i hâl olmak mümkün değildir. Defineden bahsetmekle kimse zengin olmaz.)

Merâ zi-rûz-ı kıyâmet gamî ki hest înest
Ki rûy-ı merdüm-i âlem dü-bâre bâyed dîd

(Kıyamet gününden bir endişem var ise o da şudur: Hallâk-i âlemin yüzünü ikinci defa olarak görmek lâzım gelecek!)

Mî-şevêd ârif-i hacı-ı nâdân çû mülzem mî-şevêd
Mî-keşed nâmus-ı âlem her ki âdem mî-şevêd

(Câhil mülzem olunca ârif mahçup olur. Âdem olan âlemin gayretini çeker.)

Ez-asâ-yı hûd hatır dârend kûrân vakt-i ceng
Bî-basîret ez-delîl-i hîş mülzem mî-şevêd

(Esnâ-yı cenkte körlerin asâları kendi başlarına bela olabilir. Şahs-i bî-basiret irâd ettiği delil ile mülzem olur.)

În kadr ki zi-tû dilî çend bûd şâd-besest
Zindegânî be-murâd heme kes ne-tevân kerd

111

Senden birkaç gönül memnun bulunsa kifâyet eder. Herkesin keyfince yaşamak mümkün değildir.)

Nîmetî nîst ki çeşmî ne-buved der-pey-i ân
Terk-i vasl-ı şükr ez-behr-i meges ne-tevân kerd

(Bir nimet yoktur ki üzerinde göz olmasın. Sinekten dolayı şükre kavuşmaktan vazgeçilmez.)

Harîs-râ ne-küned nîmet-i dü-âlem sîr
Hemîşe âteş-i sûzende iştiâ-dâred

(Harîsi iki âlemin nimeti doyuramaz.

Âteş-i sûzân her zaman iştiâhâl
bulunur)

Huzûr-ı hâtır eger der-nemâz şart şüdest

İbâdet-i heme rûy-ı zemîn kazâ dâred

(Namazda huzûr-ı kalb şart ise bütün yeryüzünde kılınan namazlar kaza edilmelidir.)

Dilet zi-cehl-i mürekkebe siyeh şüdest ü gerne

Küdâm hışt ki der-sîne-i sad kitâb ne-dâred

(Kalbin cehl-i mürekkeble kararmış yoksa hangi kerpicin sinesinde yüz kitap yok?)

112

Ez-pâye-i hûd her ki nihed pâ-yi ferâter

Mestîst ki pervâ-yı leb-i bâm ne-dâred

(Kendi pâyesinden ileri ayak atan, dam kenarından sakınmayan sar hoşa benzer.)

Talâ zi-sohbet-i iksîr bî-niyâz bûd

Saâdet-i ezeli sâye-i hüma çe küned

(Hâlis altın iksir ile buluşmaktan müstağnidir. Ezeli olan saadete Hüma gölgesi ne lâzım?)

Ez-subh-ı haşr tîre nihâdân elem-keşed

Yûsuf zi-rûy-ı âyine haclet nemî-keşed

(Sabâh-ı mahşerden fitratları muzlim olanlar elem çekerler. Yusuf tekâbül-i âyineden hazer etmez.)

Hâsıl-ı ilm zi-hûd bî-haberân-ı âh bûd

Her ki ez-hîştten âgâh şud âgâh bûd

(Kendilerinden bî-haber olanların hâsıl-ı ilmi âh olur.

Âgâh, nefsinden âgâh olandır.)

113

Sohen-i rast-ı hadengîst ki zehr-âlûdest

Ciger-i şîr ki dâred ki be-cür'et şineved

(Doğru söz zehirli bir oktur. Kimde arslan yüreği var ki cüretle dinlesin?)

Ez-reh merev be-zâhir-i hemvâr merdümân

Der-hâkhâ-yı nerm bûd dâm-ı bîşter

(Halkın düzgün görünen zâhirine bakıp da yoldan çıkma.

Yumuşak topraklarda tuzak daha çok bulunur.)

Güvâhî-i dil-i âgâh hızır-ı matlabhâst

Beher taraf ki rûy-ı fâl ezîn kitâb be-gîr

(Kalb-i habîrin şehâdeti rehber-i metâlibdir. Her nereye gidecek olursan falı bu kitaptan aç.)

Dûr-ter şud râh-ı mâ ez-sa'y-i bî-hencâr-ı mâ

Kûdekân-râ mânde sâzed nîsüvârî bîşter

(Yolumuz yolsuz sa'yimizden daha ziyade uzadı. Çocukları değnekten ata binmek daha çok yorar.)

114

Zînet-i zâhir çe kâr-âyed dil-i efsürde-râ

Nakş ber-dîvâr-ı zindân ger ne-bâşed gûmbâş

(Donmuş kalbin zâhirî ziyneti ne işe yarar? Zindan duvarında nakşolmazsa varsın olmasın!)

Pîş-i dâna ez-temâm-ı ilmhâ bâlâ terest

Hîş-râ bâ-dâniş-i serşâr nâdân sâhten

(Nezd-i ârifte hâiz-i ilm-i kâmil olmakla beraber kendini câhil göstermek ilmi kâffe-i ulûmdan âlidir.)

Dest çün üftâd-ı hâlî himmet-i âlî belâst

Ânce dârem der-nazar der-dest-bûdî kâşki

(Boş el ile ulûv-i himmet beladır. Nazarımda olan keşke elimde olaydı!)

Ez-devr ne-yefte kadeh-i bezm-i mükâfât

Zehrî ki çeşîden ne-tevânî ne-çeşânî

(Meclis-i mükâfâtın kadehi devretmekten hâlî kalmaz. Tadamayacağın zehri kimseye tattırma!)

Nîst ez-berk hatr mezre-i sûhte-râ
(Yanmış ekinliğe yıldırımdan zarar gelmez.)

Tîg Hızır râh-bâşed dest ez-cân-ı şuste-râ
(Cânından kat'-ı ümid edene kılıç Hızır gibi yetişir.)

Herkesî-râ rûy-ı der-tâmîr-i dîvâr-ı hôdest
(Herkes kendi duvarını tamir etmeğe bakar.)

Hîç kes bî-gû-şimâl-i rûzîgâr âdem ne-şud
(Zaman te'dîb etmedikçe kimse adam olmaz.)

Garîbî der-cevânî âdemî-râ pîr mî-sâzed
(Gariplik adamı gençlikte ihtiyar eder.)

Sühan-ı merdüm-i âgâh dü-muhmel dâred
(Merd-i ârifin sözü iki ma'nâlı olur.)

În hâb ne hâbist ki tâbîr tevân-kerd
(Bu rüya tabire gelir rüya değildir.)

Gürisne-çeşmî-i dâm ez-şikâr güm ne-şived
(Tuzağın aç gözlülüğü av tutmakla azalmaz.)

Rahş mî-bâyed ki Rüstem-râ be-meydân âverd
(Rahş olmalı ki Rüstem'i meydana getirsin.)*

Sezâ-yı küştenest ân sek ki pây-i âşinâ gîred
(Âşinâ ayağını ısırın köpek katle şâyândır.)

Şûr-ı dîvâne be-endâze-i sahrâ bâşed
(Delinin azgınlığı sahrânın vüsâtine göre olur.)

Bî-garaz çün şud sühan tesîr-i diger mî-dihed
(Söz garazsız olunca başka tesir hâsıl eder.)

Her kirâ Sidremak hest Skender bâşed
(Sidremak'a mâlik olan, İskender'dir.)

* (Rahş) Rüstem'in atıdır.

Âlem be-çeşm-i mestân gülzâr mî-nümâyed
(Âlem sarhoşların gözüne gülistân görünür)

117 Eger bâ-hôd ber-âyî bâ-tû âlem ber ne-mî-âyed
(Eğer nefesine gâlib gelirsen sana âlem galebe edemez.)

Dendân-ı mâr-râ be-nemed mî-tüvân-keşîd
(Yılanın dişi keçe ile çekilebilir.)

Ân ki rûşenger-i tasavvur-kerdeşem zengâr bûd
(Pas açıcı zannettiğim meğer pas imiş!)

Düzd peyveste talebkâr kemîn mî-bâşed
(Hırsız daima gizlenecek yer arar.)

Her ki zahmî hord elbette figânî dâred
(Yara yiyen elbette feryad eder.)

İsâ ne-tüvân keşt be-tasdîk-i harî çend
(Birkaç eşeğin tasdikiyle İsa olmak mümkün değildir.)

İn sebû imrûz eger ne-şikest ferdâ be-şikened
(Bu testi bugün kırılmadı ise yarın kırılır.)

Der-hâne-i ki dil ne-neşîned harâb gîr
(Dil-nişîn olmayan hâneyi harap say.)

118 Be-sermâ horde lertzîden miyâmûz
(Soğuk yemişe titremeği öğretme.)

Sohbet-i seng ü sebû sâz ne-kerded her giz
(Taş ile testinin sohbeti hiçbir vakit uyamaz.)

Rûz-i mâ-râ dîdî ez-şebhâ-yı târ-ı mâ me-pürs
(Gündüzümüzü gördün. Karanlık gecelerimizi sorma!)

Merdân be-digerî ne-güzârend kâr-ı hîş
(Merd olanlar kendi işlerini başkalarına bırakmazlar.)

Ânce erzân be-tû dâdend tû erzân me-fürûş
(Sana ucuz verdiklerini sen ucuz satma.)

Bâ-halk âştî kün ü bâ-hôd be-cenk bâş

(Halk ile sulhte, nefis ile cenkte ol.)

Zekât-ı sıhhat-i cismest hasta pürsîden

(Hâl-i hastayı sormak sıhhat-i cismin zekâtıdır.)

Âb-ı rû ne-tevân berây-ı âb-ı hayevân rîhten

(Âb-ı hayât için yüz suyu dökmek olmaz.)

119

Besîm-i kalb ne-tevân mâh-ı Ken'an-râ herîden ez-men

(Benden Hazret-i Yusuf'u kalb-i akçe ile satın almak olamaz.)

Ez-hôd füzûn zi-merdüm-i diger hicâb kün

(Nefsinden halktan ziyade utan!)

Ez-düzahî kilîd-i behîşt berîn me-cû

(Cehennemîde cennet anahtarı arama.)

Sîret-i iblis-râ be-güzâr tâ âdem-şevî

(İblis sîretini bırak ki adam olasın.)

Hîçist genc-i âlem eger nîst dil-i ganî

(Gönül gani değil ise hazine-i âlem hiçtir.)

Vahyî Efendi oldukça hürriyet-i fikre mâlik bir muallim olduğundan esnâ-yı tedriste:

“Sâ'ib de olsa halk hatâsın arar bulur”

120

diyerek mülâhazât-ı intikadiyye der-miyân etmekten geri durmazdı. Ek-ser mülâhazâtı ma'nâya ait olurdu. Lafza o kadar ehemmiyet vermezdi.* Sâ'ib'in:

Ez-beht-ı siyeh nîst güzîr ehl-i rakam-râ

Bî-çâk ki dîdest girîbân kalem-râ**

matlâına dair şu yolda bir mülâhaza beyân eylemişti:

* Biraz ehemmiyet vereydi (96) rakamlı sahifede gösterilen beyitler gibi sözler söylemezdi.

** Sünbûlîzâde Vehbî'nin:

Gelmez iki yakası bir yere ehl-i rakamın

Sebeb-i çâk-i girîbânı bu olmuş kalemin

matlâı bundan almazdır. Demek ki mazmunu beğenmiş!

– Erbâb-ı kitâbete tâlî'sizlik isnâdı muvâfık-ı hikmet olmadıktan başka tasavvurât-ı şâirânenen de ma'dûd olamaz. Mu'cib-i saâdet olduğunda şüphe olmayan kaleme câlib-i nuhûset nazarıyla mı bakmak lâzım gelir? O kadar kec-bîn olmak istemeyiz. Hülâsası “Erbâb-ı kalem tâlî'siz olur”dan ibaret değil mi? Böyle bir tasavvurda ne letâfet bulunabilir? Sâ'ib felek-zede bir adam olsa “sâika-i ye's ile öyle bir şey söylemiş” denilerek mazur tutulabilirdi. Halbuki bahtiyârâne imrâr-ı hayât eden zevâtta olduğu malumdur. Zamanında bulunduğu şâhın hüsn-i teveccühüyle (Melikü'l-kelâm) unvanını almış. Bazı te-zâkirin tabiri üzere “A'zam-ı eâzım-ı devlet” olmuş. Kalem bu husustaki hizmeti nasıl inkar edebilir? Bu yolda mazmun-perdâzlık eden yalnız Sâ'ib değildir. Şuarâ-yı Fûrs arasında böyle şeyler söylemeyen yok gibidir. Bizimkiler de onlara iktidâ etmişler. Asıl şâyân-ı teessüf olan cihet burasıdır. O mezâmin-i bârideyi sevemem. Şiirin nasıl olması lâzım geleceğini oldukça düşünebiliyorum. Ne fâide ki düşündüğüm kadar yazamıyorum. Ümit ederim ki sizler hem güzel düşünmeğe, hem de güzel yazmağa muvaffak olursunuz.”

Şâirlerin o türlü sözlerini göre göre erbâb-ı kemâlin bu âlemde mesut olamayacaklarına itimâd-ı küllî hâsıl etmiş olan Sâbir Çelebi –kendini de onlardan addetmekte olduğundan– hocanın bu mülâhazasını hakikate muvâfık bulamamıştı. Dersten çıktıktan sonra Ayas Bey ile ber-vech-i âti söyleştiler:

– Bizim Hoca Efendi pek ileri gitmeğe başladı. Sâ'ib gibi bir zât hakkında böyle şeyler söylemek ona düşer mi? Cevap verecektim. Teeddüben sükût ettim. Kendisini iki lakırdı ile sustururdum.

– Muallim ittihâz ettiğimiz bir adamı bütün şakirdânı içinde mahcup mu edelim?

– Demek ki siz de benim fikrimdesiniz. Teşekkür ederim.

– Herkesin bir fikri olabilir. Hoca Efendinin de fikri bu. İstemez isek kabul etmeyiz.

– Kim kabul eder? Hangi ârif dünyadan şikâyet etmemiş? Bu kadar büyük şâirler gelmiş, hepsi feryad etmemiş mi?

– Şükrün de yeri var, şikâyetin de. Yolunda olursa ikisine de bir şey

denilemez... Tuhaf söylersiniz. Şimdi biz de şâiriz diye muttasıl feryad mı edelim? Bendeniz o büyük şâirlerden olmak istemem.

– Büyükleri de feryad etmiş, küçükleri de!

– Öyle ise küçüklerinden olmağı da arzu etmem. Şâir değilim vesse-lâm.

– Latife etmek istiyorsanız rica ederim böyle mühim bahisler de etmeyiniz.

– Latife değil. Durup dururken feryad etmekte ne ma'nâ olabileceğini idrâk edemiyorum.

123 – Âh! Bilmezsiniz daha çocukluğunuz var. Tecrübeniz yok. İnsan ne hâllere giriyor!

– Ne gibi?

– Sevda, sevda!

– Şimdi güleceğim. Ne söylersiniz? Sevda mı?

– Evet, gülünüz. Bilmezsiniz dedim ya. Birgün olur ki siz de ağlarsınız. O zaman size de gülerler.

– Ne kadar ciddi söylüyorsunuz! Bu derece teessür neden lâzım geldi? Sa'dî'nin şu hitâb-ı hakimânesini sûret-i mahsûsada ihtâr ederim:

Muhâlit heme kes bâş tâ be-handî hûş
Ne pây-bend-i yekî ki zi-gameş be-girî zâr
Çe lâzımest yekî şâdmân ü men gamgîn
Yekî be-hâb ü men ender-hayâl-i ô bî-dâr

– Sa'dî öyle diyor ama iş öyle değil. Böyle şeyler uykuya dalmakla anlaşılmaz.

– İnsana rüyada da bazı hakâyık münkesif olur. “Nevmü'l-âlimi hayrun min ibâdeti'l-câhili” buyurulmuş... Hocamız Sâ'ib'in bir beytini muaheze etti. Siz Sa'dî'nin iki beytini birden hükümsüz bıraktınız. Sa'dî Sâ'ib gibi muhtî değildir sanırım.

124

– Neme lâzım! Madem ki beni mesut edemiyor....

Ayas baktı ki Çelebi'nin teessürü artıyor, “Cenâb-ı Hakk'tan daima saadet isteyelim. Dirig buyurmaz” diyerek muhâvereye hitâm verdi. Ay-rıldılar. Çelebi kendi kendine dedi ki:

– Hâlimi bilmiyor. Söylemek de elimden gelmiyor. Bilse acır, belki de ağlardı. Bende Sâ'ib'in şikâyetini, Sa'dî'nin hikmetini düşünecek zihin mi var? O şikâyet yerinde ama bu hikmete ne diyelim? Yatıp uyumalıymış! Gözüme uyku giriyor mu? Sabahlara kadar hayâlât ile uğraşıyorum. Cünûn etrafımda dolaşıyor. Ayas buralarını nereden bilecek? O sadece eğlence arar. Allah kimsenin başına vermesin!...”

Ayas da şu mülâhazâtı zihninden geçirdi.

125 – İnsan gerçekten agreb-i mahlûkât. Nasb-ı nazar ettiği nokta mesut olmaktadır. Halbuki mesut olmak ne demek olduğunu bilmez. Bahtiyarlığı tâlî'sizlik, tâlî'sizliği bahtiyarlık zanneder. Bahtiyar olacağım diye elindeki saadeti verir de bedbaht olur! Zavallı Çelebi! Neden mesut olmuyorsun?

“Ey merâbih-zâde dükkânın mı yok, hânın mı yok?”
hâlini bilmiyorum sanıyor. Sa'dî'nin nasihatini de garip bir surette anladı. Biz ona:

“Meyl-i sevdâ etme adam sen de izânın mı yok?”
demek istiyoruz. O ne söylüyor! Bîçare kendi kendine “ben bedbahtım” diye karar vermiş. Zaten bedbahtlık da işte bundan ibarettir. Dünyada bahtiyar var ise akl-ı kâmil sahibidir. İfrât ile, tefrît ile mesudiyyet bir yere gelmiyor... Abdallığın adı şâirlik, âşıklık olmuş. Böyle çelebilere ehemmiyet verenler de var. Bunlardan memleket ne istifade edecek?... Ben de muhâkemeyi uzattım. Gülüp geçivermeli. Der-uhde edeceğim vazife büyüktür. Vatanıma nâfi bir adam olmağa çalışıyorum. Böyle beyhude şeylerle zihnimi niçin işgal edeyim? İşte bakayım... Ama eğlence de lâzım. Tabiatımdan memnun değilim. Çelebi'nin yüzüne baktığım gibi içim gülüyor...”

126 1223 senesi şabanının sekizinci perşembe günü Kâğıthâne cihetinde fevkalâde bir kalabalık müşâhede olunuyordu. Derenin iki cânibi dağ tepelerine varıncaya kadar asker ile dolmuştu. Bunlar sadrazam bulunan Alemdar Mustafa Paşanın davetiyle Dersaadet'e gelmiş olan Cabbarzâde Süleyman Bey, Sirozî İsmail Bey, Karaosmanoğlu Ömer Ağa gibi Anado-

lu, Rumeli ayanlarının birlikte getirdikleri erbâb-ı silâhtı. Bir aralık cümlesi birden kemâl-i ta'zîm ile saf saf selâma durdular. Müceddid-i bî-müdânî Sultan Mahmud Han-ı Sâni hazretleri şâhâne bir fülke ile çağlayanlar kenarındaki Kasr-ı Hümâyûn'a doğru güzâr buyurdular. Bahâriye tarafında teşrif-i şâhâneye muntazır bulunan bil-cümle erkân-ı devlet ile ayanlar semt-i Sadâbâd'a geçerek orada kurulmuş olan çadırlarda ârâm eylediler. Sadrazam, şeyhülislâm vesâir vükelâ-yı fihâm huzûr-ı padişâhiye duhûl ile merâtib üzere müsûl ettiler. Muteâkıben Süleyman ve İsmail Beyler ile Ömer Ağa dahi bu şerefe nâil oldular. Cümlesi mazhar-ı taltif edildi. On iki bin kadar seçme asker ile gelerek Davudpaşa sahrâsını muasker ittihâz etmiş olan İsmail Bey "Pek güzel askerin var. Cenâb-ı Hak muzaffer buyursun!" hitâb-ı âlîsiyle nâil-i iltifât-ı mahsûs buyruldu.

Bu cemiyet-i müteyemmine bir numûne-i inkıyâd olduğundan âmece büyük hüsn-i te'sir hâsıl etti. Bir zamandan beri yeniçeri takımının münasebetsizliğinden bî-huzûr olmuş olan gönüller pür-sürûr oldu. Evvelki hâller kalmadı. O kadar asker kalabalığıyla beraber uygun-suz hiçbir hareket vukû bulmuyordu. Ortalık emniyet-i kâmile içinde bulunuyordu. Padişâh-ı zamânın duâ-yı devâm-ı devleti cümlece tekrar olunuyordu.

Güz mevsimiydi. Bu sâlin ilkbaharıyla yazını ahzân-ı gûn-â-gûn içinde geçirmiş olan hasret-güşân-ı tenezzüh:

Rûz olur gâhî tulû-ı neyyir-i behcetle şeb

Leyl olur bazen hücum-ı zulmet-i gamdan nehâr

Şu kadar revnakta mevsim, müreccaktır gönül

Bir safâsız nev-bahâra bir kedersiz sonbahâr

diyerek tek tük Kâğıthâne'de görünmeğe başladılar. Beynlerindeki:

– Vallahi sonbahar daha latif oluyor. Hüzn-âmiz olan güzellikte başka hâl var.

– Buna "Felekten gün uğurlamak" derler. Adama tatlı gelir.

– Hem de sonbaharın kıymeti daha ziyade biliniyor. Besbelli devamı ümit edilmediği için.

– Evet, hayatın biteceğine yakın kadri anlaşılmağa başlar.

– İlkbaharda da devam yok ama ilerisinde koca yaz var. Sonbahar var.

– Bizim bu sene geçirdiğimiz ilkbahar ile yaz gibi olduktan sonra hiçbirisinin lüzumu yok.

Eyyâm-ı inbisât iledir lezzet-i hayât

Tufân-ı gamda âdeme lâzım mı ömr-i Nûh?

demişler.

– Âh şu Kâğıthâne'nin dağları çıplak olsa!

– Beykoz içlerindeki dağları buraya getirmeli. Akbaba tarafları ne hoştur!

gibi muhâvereler cereyân ederdi.

129 Bir cuma günü Sâbir Çelebi ile Ayas Bey dahi bir kayığa binerek Kâğıthâne semtine çekirmişlerdi. Kayık Sünnet Köprüsü'ne doğru ilerledikçe başka bir letâfet âlemi peyda olmağa başladı. Sâhilleri ilkbahar ile rekabet edebilecek bir nazâret kaplamıştı. Hele köprünün öte ciheti gerekten şâirâne bir manzara arz ediyordu. Şu kadar var ki neâb-ı gurâb nağme-i andelib makâmına kaim olduğundan:

Çünkü zâgân-ı hayme der-gülşen-zedend

Bülbülân pinhân-şudend vü ten-zedend

hâli zuhûra gelmişti.

Çehresi mu'tâdından ziyade taabbüs peyda etmiş olan Çelebi kayığa gireli sükût etmekteydi. Ayas'ın içi sıkılıyordu. Fakat renk vermek istemiyordu. Köprü geçilince kayıkçıya (Ağır!) emrini verdikten sonra lakırdı olsun diye dedi ki:

– İskele başında efendimize hitâben:

Sevdiğim tenhaca çektirsek mi Sadâbâd'a dek

demiştim. O cüretime nâdim olmağa başladım.

Hâmûş ki hâmûşî bihter zi-asel-i nûşî

130 emrine her yerde imtisâl mi olunur? Bu günlerde –bilmem neden– pek sükûttı oldunuz. Sizi burası da açmazsa neresi açacak?

Ver hükmünü ey nahl-ı çemen köhne bahârın

mısrâ dilime dolaşıp duruyor... Bir kere şu letâfete bakınız! İltifat edilmezse manzûrumuz olmak için bu senelik son defa olmak üzere tezeyyün etmiş olan tabiat mahzûn olur. Bendeniz şâir olmak istemiyordum. Fakat muvakkaten olacağım geliyor. Gönlüme bir güşâyış geldi... Nedim'in:

Âdemin cânlar katar âb ü hevâsı cânına

diye vassfettiği yerler işte buralarıdır. Kendisinin şu beytini de pek seve-
rim:

Cedvel-i sîm içre âdem binse bir zevrakçeye

İstese mümkün varılmak cennetin tâ yanına

işte şâir denilen mahlûk öyle olmalı. Mücessem şetâret! “Yanıyorum, yandım! Ölüyorum, öldüm!” diye feryad eden şâirlere ne diyeceğimi düşünsem bile bulamam! Eski Fehîm öyle değil midir? Yazdığı divan değil, mecmua-i hırmân! Şimdi o Nedim'i nerede bulayım ki bana:

Gülelim oynayalım kâm alalım dünyâdan

desin?

131 Çelebi hâl-i sahve gelir gibi bir tavır ile şu kelimeleri tefevvüh etti:

– Okuduğunuz şiirler bütün usta malı!

Ayas şöyle mukabele eyledi:

– Bendeniz usta malı kullanmakta mazûrum. Okunmağa lâıyk âsâr olsa arada onlardan da okumağa cesaret ederdim. Hem şâirliğe yeni yelteniyorum. Durunuz bakalım!... O usta malı denilen şiirleri anlayarak dürüstçe okuyabilmek de bir marifet değil midir?... Öyle şâir bilirim ki kendi malı olmak üzere meydana koyduğu şiirden ne ma'nâ kasdettiğini tayin edemez.”

Bu esnada Çelebi'nin nazarı derenin sol cihetindeki çemenzâra münâtf oldu. Birdenbire benzi uçtu. Titrek bir sesle kayıkçıya (Yanaştır!) dedi. Sâhile çıktılar. Suyun üzerine doğru temâyül etmiş olan bir salkım söğüdün altına oturdular.

Takriben yüz adım ileride durmakta olan bir köy arabasının biraz be-
ri tarafında altmış yaşında tahmin olunur muntazamca giyinmiş iki mu-
haddere gölgede gezinmekteydiler. Yanlarında bir siyah köle bulunu-
yordu. Oralarda başka kimse görünmüyordu. Çelebi ile Ayas'ın karaya
132 çıktıklarını görünce kendilerini toplayarak serilmiş olan ihramın üzeri-
ne oturdular. Bunları o yaşta tahmin eden Ayas'tır. Her nasılsa birisini
kendi maşûkasına benzetmiş olan Çelebi'de bu iktidar yoktu.

Sekiz on dakika geçti. Çelebi nazarını kat'a o cihetten ayırmıyordu.
Ayas dedi ki:

– Bizde ne ihram var, ne bir şey. Bakınız, onlar:

Bir dirahit altına ferş eyleyeyim bir ihrâm
tasvirini nasıl fiile getirmişler!

Çelebi bî-ihitiyâr bir âh etti.

Bunların harekâtına dikkat etmekte olan Oflu kayıkçı gülümseme-
ğe başladı. Ayas herife “Terbiyesizlik etme!” ma'nâsına gelmek üzere
bir baktı. Biçare yüzünü karşiki sâhile doğru çevirmeğe mecbur oldu.
Bu sırada Ayas'ın kahkaha ile gülmediğine taaccüb olunur. Kahkaha
nerede? Çehresinde tebessüm alâmeti bile görölmüyordu. Çelebi'ye
hitâben dedi ki:

– Geççe geldiğimiz iyi oldu. Gurûb yaklaşıyor. Hoş bir temâşâdır. Kar-
şiki dağın eteğini tutmuş olan gölge ne latif bir surette yükseliyor, dikkat
133 ediyor musunuz? Şimdi şu top ağacın sâkına sarılacak. Çok geçmeyecek,
yapraklarının nısfı nûrânî, nısfı zulmânî görünmeğe başlayacak. Gölge
dağın zirvesine ~~mak~~karrüb ettikçe bu manzaranın ehemmiyeti artar. Hele
güneşin ziyâsı zirveden bütün bütün ayrılacağı zaman kalbi pek rakık bir-
takım hissiyât istilâ eder. Cebel tatlı bir hüznün içinde kalır. Ziyâ o dil-keş
mevkilere veda etmek istemediği hâlde ayrılmağa mecbur olmasından
muhtarib oluyormuş gibi ne kadar hazin görünür! Bir de bakılır ki dağın
başından ziyâ uçmuş, kûh ve sahrâ serâser yek-reng olmuş!... Ömrün
sür'at-i güzârını –Hâfız-ı Şirâzî'nin dediği gibi– yalnız bir ırmağın akışı
işrâb etmez.... Buralarını bir manzûme ile tasvir edebilir misiniz?”

Çelebi Ayas'ın sözlerine cevap vermiyordu. Yalnız müteveccih oldu-
ğu taraftan ara sıra fekk-i nigâh ederek dağa doğru bakıyordu. Biraz

sonra zirve-i cebelde eser-i ziyâ kalmadı. Köle kadınları arabaya bindirdi. İlerideki köprüye doğru çekti götürdü. Ayas kayıkçıyı çağırdı. Bunlar da bindiler. Avdet ettiler. Esnâ-yı avdette Çelebi'nin ne hâlde bulunduğunu tarife ihtiyaç görülmez.

- 134 İki gün sonra Çelebi'ye maşûkası tarafından olmak üzere bir tezkere geldi. Fevka'l-gâye telaş ile zarfını açtı. Bir pusula ile manzûme-i âtiyye zuhûr etti:

Bir vâkı'adır bu kalbe âid
Olmaz sanırım beyânı zâid

Bir âhıdır erganûn-ı zevkin
Bir perdesidir cünûn-ı şevkin

Mazmûn-ı hazîni iştikâdır
Tesiri müheyyic-i bükâdır

Mazûr tutar belâ-şinâsân
Yazmazdım olaydı ketmi âsân

Zâid gören ehl-i dil değildir
İnsan kılığında âb ü kildir

- 135 Sevda! diye bir nidâ duyuldu
Nâçâr havâsına uyuldu

Ewelki hevâlar uçtu gitti
Gönlümdeki his teceddüd etti

Der-hâb idi sanki oldu bîdâr
Ârâmını aldı şevk-i didâr

Duysaydı bu hâlet-i nihânı
Reşk eyleridi safâ cihânı

Bir bârika-i cemâl gördüm
Bir hârîka-i kemâl gördüm

Meclûb-ı huzûrudur bevârik
Mağlûb-ı zuhûrudur havârik

- 136 Yârab bu ne cilve kim tebessüm
Bir çehrede eyliyor tecessüm
Kim derdi gönül gelir bu hâle
İmkân veriyor kazâ muhâle
Vâsî'di hayâlimin mesîri
Olmaz idi bir yerin esîri
Her âleme iltihâk ederdi
Eğlencesi çoktu yoktu derdi
Eyvâh değışti şimdi hâlet
Eyler bu esârete delâlet
Fikrim gibi âh tâir olsam
Dâim hareminde dâir olsam
- 137 Etsem bakıp ol cemâle feryâd
Artık gam-ı hicri etsem yâd
Nâlişlerim olsa rahmi câlib
Ümmîd görünse ye'se gâlib
Lakin bu da bir hayal heyhât
Câiz mi hayal ile mübâhât
Bilsem neye geçmiyor niyâzım
Ol rütbede yok mu imtiyâzım
Tâir değilim demem hezârım
Lakin şu kadar derim ki zârım
Allah bilir ki bir zamândır
Verdim gece gündüz el-amândır
- 138 Bir âh kesildi cism-i mecrûh
Şâyeste denilse âh-ı zî-rûh
Derdim: "Bu da var imiş kaderde
Madem ki düştü dil bu derde

Olsun mütevekkilâne Sâbir
Hep sabr ile buldular ekâbir

Bîçâreliğim henüz nevdır
Ma'şûk ise el-amân şinevdır

Etrafımı aldı gerçi âlâm
Birdenbire etmek olmaz ilâm

Şekvâlarımı sanıp hakîki
Şâyed kırılır dil-i rakîki

139 Olmaz ise de hilâf-ı iffet
Elbette olur delil-i hiffet

Sâbir olayım diyordum amma
(Sâbir) sözü etti sabrı yağma

Yârab bu ne ism-i hâtır-efrûz
Yâdıyla şeb firâk olur rûz

Her dem başıma cihânı ammâ
Teng etmede hasret-i müsemmâ

Gönlümde henüz var bir ümmîd
Var eyleyene hezâr tahmîd

Ümmîd! Ne can-fezâ işâret
İhsân-ı cevâbdan ibâret

140 Pusulanın meâli Çelebi'nin gelecek cuma günü Kâğıthâne'de bulun-
masını mütehâlikâne bir surette temenniden ibaretti.

Çelebi gerek manzûmeyi, gerek pusulayı sekizer onar defa gözden geçirdi. Üzerine sevinç ile karışık bir sersemlik müstevli olmuştu. Ne yapacağını bilmiyordu. Bir zaman sonra güya kendine geldi. "Ne duruyorum? Hemen Kâğıthâne'ye gitmeliyim!" diye yerinden fırladı. Doğru Fener iskelesine indi. (Kâğıthâne'ye!) tenbihiyle bir kayığa bindi. Biraz açılınca kayıkçı ile şu kelimeleri teâtî ettiler:

– Nasıl, Kâğıthâne kalabalık oluyor mu?

– Cuma, pazar günleri beş on kişi bulunuyor ama pazartesi günleri kimse gitmiyor.

Çelebi'nin aklı başına geldi. O günün pazartesi günü olduğunu derhâtur edebildi. Gününü şaşırması bulundugunu hissettirecek bir şive ile kalabalık olmadığı surette Kâğıthâne'ye gitmek değil, civar iskelelerden birine yanaşmak münasip olacağını kayıkçıya söyledi. Herif bunu gülererek Balat iskelesine çıkardı.

141 Çelebi oradan piyade olarak konağa avdet etti. Bu seyahât-i beyhûde kendisini haylice yordu. Ter içinde kalmıştı. Âşıklık yolunda tesadüf olunacak meşakkatlerin en hafifi böyle olacağını mülâhaza ile müteselli oluverdi.

Bir aralık cumaya kadar olan menhûs günleri geçirmek ne kadar müşkil olacağını düşündü. Pek ziyade muhtarib oldu. Elinden gelse ömrünün o kısmını bir anda mahveder giderdi. Manzûmeye cevap yazsam mı, yazmasam mı? diye tereddüde kaldı. Bu mesele ile saatlerce it'ab-ı zihn etti. Nihayet, cevabın Kâğıthâne'de kendisiyle görüşüldükten sonra yazılmasını daha münasip görür gibi oldu. Bu işten Ayas Beyi kat'a haberdar etmemeğe de karar verdi. "O duyarsa işimi bozar!" vâhimesi Çelebi'yi telaşa düşürmüştü.

Yevm-i telâki hulûl etti. Çelebi yine Fener İskelesi'nden bir kayığa atladı. Kâğıthâne'ye gitti. Lisân-ı hâl ile mecnûn Âmirî'nin:

Allahü yâlemü inne'n-nefse kad heleket

Bi'l-ye'si minke velâkinî ümennîhâ

Ve sâatün minke'l-hevhâ velev kusiret

Eşhâ ileyye mine'd-dünyâ ve mâ fihâ

kıtasını tekrar ede ede ma'hûd salkım söğüdün altına vusûl buldu.

142 Ağla ey gözlerim ağla ne gelir var ne gider
hasbîhâlini bilmem kaçınıcı defa olmak üzere yad ederek avdet için kayığa girdiği vakit güneş gurûb etmişti.

Çelebi'nin o zamana kadar gece böyle habersiz geç kaldığı olmadığından konağa varır varmaz laf-zenlikle be-nâm olan ihtiyar validesi bir kere ağzını açtı!... Çelebi hiç ses çıkaramıyordu. Dadısı bundan yana

çıkmaq istedi. Büyükhanım onu da azarladı. O da sustu. Çelebi “Aman valideciğim, bir şey yapmadım! Ayaklarınızı öpeyim! İsterseniz ağzımı koklayınız...” yolunda dehen-güşâ olmak istedi. Büyükhanım “Seni habiş seni! Bunca senelik hânedânımızın namusunu berbat mı edeceksin?” diye biçarenin üzerine yürüdü. Çelebi validesinin ayaklarına kapandı. “Ağzıma katre koymadım. Allah esirgesin!... Bey babamın hâkine hürmeten” tarzında yalvarmağa başladı. Dadı kalfa da yetişti. Çelebi güç hâl ile dayakyemeden kurtulabildi. Meğer o hânedân efrâdı içinde az çok işret etmiş kimse bulunmamakla marûf olduğu hâlde Çelebi’nin bir vakitten beri ferd-i müstesna denilecek yolda harekete başlamış olması Büyükhanımı lüzumundan ziyade öfkelenlendirmekteymiş.

Büyükhanım güya netice olarak dedi ki:

– Ayas mıdır, manas mıdır, nedir o herif?... Bir daha onunla gezdiğini duyarsam Hûda hakkı için sana konağın kapısını açtırmam. Aklını başına devşir:

Çelebi şöyle cevap verdi:

– Biz onunla ne zamandan beri görüşmüyoruz. Dargınız. Hem o işret etmez ki... İşret edenlerle eğlenir.

Pazar günü Çelebi duramadı. “Cuma günü hava serinceydi. Onun için gelmemiştir. Bu gün mutlaka gelir, ona vefasızlığı yakıştıramam!” diyerek kalktı yine Kâğıthâne’ye gitmek üzere iskeleye indi. Şiddetlice bir poyraz esiyordu. İhtiyaten bir sandal tuttu. Sandalcı “Bu havada Kâğıthâne’de kim bulunacak” dedi ise de dinletemedi. Gitmeğe başladılar. Karaağaç önüne yaklaştıklarında rüzgârın şiddeti arttı. Sandal gerilemek ister dururdu. Çelebi korkmağa başladı. Fakat “Dönelim!” diyemedi. Biraz daha gidilince sandalın baş tarafıyla Karaağaç rıhtımı arasında şiddetli bir müsademe vukû buldu. Çelebi “Aman çıkalım!” diye haykırdı. Sandalcı uğraşa uğraşa biraz açıldıktan sonra dedi ki:

– Korkma beyim!... Bu havada buraya yanaşmak tehlikelidir. Sandalı devirirsek ne yaparız? İmdadımıza gelecek kimse de yok. Geri dönmek de güçtür. Ehveni ileri gitmektir. Bu hava sanki bir şey mi? Ben daha fena havalarda nice âşıkları götürdüm!

Çelebi hiçbir şey demedi. (Âşıklar) tabirinden müteessir oldu. “Bu herif galiba benim hâlimi biliyor!” endişesiyle muztarib olmağa başladı. Bir buçuk saatten ziyade rûzgâra göğüs gerdi.... Bu defa Sünnet Köprüsü’nün sağ cihetine çıkarak sandalcıya “Sen burada bekle!” dedikten sonra ağır ağır ilerledi. Oralarda seyirci nâmına kimse yoktu. Etrafına bakınarak gide gide dâmen-i cebelde vâki ayazmanın yanına kadar vardı. Bir su içti. Oraya rûzgâr pek dokunmuyordu. Bir parça dinlenmek için oturdu. Tefekküre daldı. Birkaç dakika sonra galebe-i hüzn ile gözleri doldu. “Ey bî-vefâ: Âkıbet beni Mecnun gibi sahralara düşürdün!” yollu söylenerek hüngür hüngür denilecek bir surette ağlamağa başladı.

145 Su almak için oraya gelen bir şahıs “Efendi! Saat kaç?” demesiyle Çelebi uykudan uyanır gibi kendine geldi. Saate baktı. Sekiz buçuk olduğunu haber verdi. Yaradılışında olan cebânet sâikasıyla o şahsın kendisini orada soyabileceğini düşündü. Hemen kalktı yola düzüldü. Yüreği çarpıyordu. Maşûkasını unutmuştu. Sahile gelince sandaldan eser olmadığını gördü. Üstü başı toz içinde olduğu hâlde köprü başında mütehayyirâne duruşu hem acınacak hem de gülünecek bir hâldi. Hayli bakındı. Oralarda başka sandal filan göremedi. Ziyade para verir bir yolcu bularak gitmiş olan evvelki sandalcı hiç bir daha gelir mi?... Sahranın tenhâlığı vahşet-âverdi. Orada artık bir dakika bile durmak istemiyordu. Fakat ne suretle avdet edeceğini düşünüyordu. Karaağaç’a doğru yürümekten başka bir yol bulamadı. Zaten yorulmuş olduğu hâlde nâ-çâr yürümeğe başladı. Vird-i kalbîsi “Âh bir kayık olsa!” idi. Sütlüce İskeleyi’ne varmadıkça kayık bulamadı. Haddizatında:

Kaymak ye varıp Sütlüce’de sen bu ağızla

hıtâbına muhatab olmağa izhâr-ı istihkak etmişti.

146 Müşkilât içinde bulunan Çelebi ertesi gün Ayas Beyi bulmağa lüzum hissetti. Erkenden evine gitti. Bey kendisini ihtiram ile karşıladı. Oturdular. “Nasılısınız?” “Şükür” gibi bir iki muhataba geçtikten sonra Ayas Muhteşem-i Kâşânî Divanı mütâlâa etmekte olduğunu söyledi. Müteakiben divanı eline alarak şu vadide idâre-i kelâm eyledi:

– Gazeliyatında pek az güzel söz bulabildim. Ekseri soğuk. Güya âşıkâne olmak üzere söylenilmiş olan şu beyte bakınız:

Be-sohbet her kirâ hând nihân âred be-katl âhir
Merâhem hânde gûyâ nevbet-i katl-i menest imşeb

Şu beyit ile de ne demek istediğini anlayamadım:

Çü rûz-ı mûrg dūzendem kefen beher sebük-bârî
Revân-kün cânib-i men târî ez-câd-ı semen-sâyet

Hele şu matla pek garip:

Şeb-i yeldâ-yı gam-râ seherî peydâ-nîst
Giryehâ-yı seherem-râ eserî peydâ-nîst

147 Şeb-i yeldâ-yı gamının seheri peydâ değilmiş. Seherde ettiği giryelerden de bir eser zuhûr etmiyormuş. Ortada seher olmayınca seherde girye etmek nerede kalır? “Cem-i zıddeyn meâli hele bunda der-kâr” değil mi?

Şu matla yolunda:

Berây-ı hâtır-ı hayrem be-sad-cefâ geştî
Be-bîn berây ki ey bî-vefâ kirâ küştî-

Darb-ı mesel hükmüne girmiş olan:

Özr bed-ter zi-günâheş ne-gerîd

mısraı Muhteşem’inmiş. Bilmiyordum. Bu mısraı hâvî olan gazele şöyle başlıyor:

Rûy-ı nâ-şuste çü mâheş ne-gerîd

Ne kadar fena! Bunu takip eden şu mısra ne kadar iyi!:

Çeşm-i bî-sürme siyâheş ne-girîd

Firdevsî’nin o latif beyti hâtırıma geldi:

Be-dünbâl çeşmeş yekî hâl bûd

Ki çeşm hôdeş hem be-dünbâl bûd

* “Gayrın hatrın için beni birçok cefa ile öldürdün. Ey bî-vefâ, bak kimin için kimi öldürdün!” meâlidir.

Eski üstadların hâli başka! Muhteşem'in de mersiyesine diyecek yok. Zaten Muhteşem nâmı o mübarek eserin sayesinde bekâ bulmuş. Şâir mersiyelede o insicâmı, o tesiri bulamıyorum. Hele şu bende bakınız:

Tersem cezâ-yı kâtil-i ô çün rakam zenend
Yekpâre berc-erîde-i rahmet kalem zenend
Tersem güzîngünâh-şefîân rûz-ı haşr
Dârend şerm ki zi-günâh-ı halk-dem-zenend

Dest-i itâb-ı Hakk be-der-âyed zi-âstûn
Çün ehl-i beyt dest ber-ehl-i sitem-zenend
Âh ez-demî ki bâ-kefen-i hûn-çekân zi-hâk
Âl-i Alî çü şu'le-i âteş-i ilm-zenend

Feryâd ez-ân zamân ki cevânân-ı ehl-i beyt
Gülğûn kefen be-arsa-i mahşer kadem-zenend

Cem'i ki zed behem-safeşân şûr-ı Kerbelâ
Der-haşr saf-ı zenân sâaf-ı mahşer behem-zenend

Ez-sâhib-i harem çe tevekkû konend-bâz
An nâ-kesân ki tûg-i be-sayd-ı harem-zenend

Pes ber-sinân konend serî-râ ki Cebrâîl
Şûyed gubâr-ı gîysûyiş ez-âb-ı selsebil

149 Her bir (zenend) kalbe bir güne âteş-zen oluyor... Âh!... Şeyh Nizâmî'nin dediği gibi:

Yâdigârî ki zi-âdemî zâdest
Sühanest andiger heme bâdest

bir şâir için koca bir divan yazmağa ne hacet! Böyle bir eser bırakmak kâfi. Muhteşem'in ihtişâm-ı belâgatı kıyamete kadar bunda görünecek... Herkese görünmez. Onu ashâb-ı zevk görür. Bir büyük şâire "Beyhude yoruluyorsunuz. Söylediğiniz sözleri ancak binde bir adam anlayabiliyor" demişler. "İşte ben de o bir adam için söylüyorum!" demiş.

Çelebi dalgıncasına dinlemekteydi. Sorulsa belki de Ayas'ın neden bahsetmekte olduğunu haber veremezdi. Birkaç saniye sükût ile geçti. İltizâm-ı tegâfûl etmekte olan Ayas, Çelebi'nin tekellüme hazırlanmakta olduğunu görünce şakk-ı şefe etmesine meydan vermeyerek dedi ki:

– Şu divandan sizin nâmınıza bir tefeül edelim mi?

Çelebi “Hâfız-ı Şîrâzî Divanı mı bu?” cevabını verdi.

Ayas “Her kitaptan tefeül olunabilir. Ne beis var?...Vâkıa Hâfız Divanı o hususta da şöhret almıştır...Bunda kable't-tefeül:

150 Ey Hâfız-ı Şîrâzî
Ber men nazar-endâzî

Men tâleb-i yek-fâlem
Tû kâşif-i her râzî

demeğe de hâcet yok... Açayım mı?... Açıyorum... Matmah-ı nazar sağ sahifenin birinci beyti olsun” diyerek divanı açtı. Şu beyit zuhûr etti:

Ber ser-i kûy-i tû her-gâh ki peydâ-geştem
Seg-i kûyed be-figân-ı âmed ü rüsvâ-geştem

Çelebi beytin meâlini anlayamadığını ifşâ eder bir surette divanın üzerine doğru eğildi. Ayas pek hafif bir tebessümle dedi ki:

– Tuhaf bir beyit çıktı. Ne münasebeti var?... Hâfız olaydı böyle bir şey söylemezdi... Dikkat buyruldu mu? Türkçeye nakli pek kolay. Bunu şöyle tercüme edebilirsiniz:

Ser-i kûyunda o sâatte ki peydâ oldum
Köpeğin havlamağa başladı rüsvâ oldum

151 Çelebi'nin fena hâlde canı sıkıldı. Ayas'tan başka kendine mahrem-i esrâr olacak bir adam tasavvur edebileydi o anda kemâl-i hiddetle kalkar giderdi.

Çelebi'nin infîâlîni ta'dil için Ayas “İsterseniz bir de Hâfız Divanı'ndan tefeül edelim!” diyerek kalktı, dolapta bulunan Hâfız Divanı'nı aldı. Şâirin rûhuna bir Fâtiha ihdâ ettikten sonra divanı açtı. “İşte yine sağ sayfanın birinci beyti!” diye beyt-i âtiyi okudu:

Âşıkân-râ ber-ser-i hûd hükm nîst
Her çe emr-i dîst başed an künend*

Şöyle bir mülâhaza der-miyan eyledi:

– Öyle ya! Âşıkların kendi başlarına hükümleri geçmez. Maşûkaları ne buyurursa onu icra etmekten başka bir şey yapamazlar. Ona bir âşık:

Ya rızâ-yı dîst bâyed ya hevâ-yı hîştên

buyurmuşlar. Âşık maşûkasının esiridir. O ne derse öyle hareket eder.

Çelebi derûnî bir âh çekti.

Ayas sözünde ber-vech-i âti devam etti:

152 – Evet, her emrini yerine getirmeli! Mesela “Gelecek pazar günü Kâğîthâne’ye gel!” der. Gitmeli! Kendi orada bulunmazsa hemen dönüp gelmemeli. Şurada burada evhâm-ı gûn-â-gûn içinde hayran hayran dolaşmalı! Lâzım gelirse ayazmaya da yol uğratmalı! Sonra dönmeli! Sandalı bıraktığı yerde bulamamalı! Zevrak-cûyâne bakınmağa başlamalı! Bulamayınca nâ-çâr tabana kuvvet Sütölçe İskelesi’ne kadar gelmeli!...

Çelebi şaşırdı. Gözlerini açarak dedi ki.

– Allah aşkına etme Ayas! Zaten zihnim işte öyle! Beni bütün bütün divâne etmek mi istiyorsun? Sen bari merhamet et!... Nereden öğren-din? Başın için söyle!

Ayas “Nereden öğreneceğim, sandalcıdan!” cevabını verdi.

Çelebi “Sandalcı benim ayazmaya gittiğimi ne bilecek!” dedi.

Ayas şöyle mukâbele etti:

– O tarafa doğru teveccüh ettiğinizi görmüş. Bana da o kadarı lâzım. İşin sonrası nasıl olduğunu keşfetmek güç bir şey mi?... Öyle fırtınalı bir
153 günde Kâğîthâne’ye kim gider?... Sandalcı hâlinize gülüyordu... Derse de gelmez oldunuz.

İlm ne-bûd gayr-ı ilm-i âşıkî

Öyle mi?

* Bizim gördüğümüz Hâfız Divanlarında mısra-ı sâni şöyle dir:
“Her çe fermân-ı tû baş ed ân konend”

Çelebi maşûkası tarafından gelmiş olan mektûb-ı manzûm ile pusulayı cebinden çıkararak “Bak bunlara bak!” diye Ayas’a verdi. Ayas pusulayı okudu. “Vay! Sizi cuma günü için davet etmişler. Niye pazar günü gittiniz ya” dedikten sonra manzûmeyi de gözden geçirdi. Muhâvere ber-vech-i âti devam etti:

– Ne güzel manzûme! (Fıtnat) da olsa bu kadar yazar. Lüzûm-ı mâlâ yelzem sanatını da müştemil.

– Lüzûm-ı mâlâ yelzem nedir?

– Efendimizin ez-cümle pazar günü Kâğıthâne’ye gitmeniz! Doğrusu böyle bir sanatı olur olmaz şâir icra edemez.

– Şu zevzeklikten vazgeçmeyecek misin?... Bana lüzûm-ı mâlâ yelzem de lâzım değil. Şimdi şunlara cevap yazalım.

– Geçenlerde hoca efendi bir münasebetle söylemedi mi? Lüzûm-ı mâlâ yelzem harf-i reviiyden evvel bir harf iltizâmından ibarettir. Fuzûlî’nin bu yolda birkaç gazeli vardır:

154 Kad enâre’l-ışku li’l-uşşâkı münhâcü’l-hüdâ
Sâlik-i râh-ı hakikat ıška eyler iktidâ

matlâına dikkat buyurunuz.

– Cevabı manzûm mu yazsak?

– Fuzûlî’nin Acemâne olduğu hâlde hoşâ gider bir mübalâgayı müştemil bulunan:

Her habâb-ı eşkime bir aks salmış peykerim
Şâh-ı mülk-i mihnetim tutmuş cihânı leşkerim

matlâı da öyledir... Şu darb-ı meselde bile bu sanat var: “Gelin çiçek, her dediği gerçek. Kaynana yılan, her dediği yalan.”

– Pusulanın cevabını nesren yazalım. Fakat ötekine manzûm cevap yazmazsak ayıp olur.

– Tebessüm beyti şâyân-ı dikkat.

– Hangisi?

– Yârab bu ne cilve kim tebessüm

Bir çehrede eyliyor tecessüm

– Neresi şâyân-ı dikkat?

– Çehresi... Çehrenizde tebessüm tecessüm ettiği hiç hâtırıma gelmiyor da...

Hüdâ kâdirdir eyler seng-i hârâdan güher peydâ

155 – Sen gevezeliği artırmışsın. Ben ne diyorum, sen neler söylüyorsun! Şunlara cevap yazalım cevap!

– Sâbir mazmununu da güzel sarfetmiş. Bu âdeta bir şâire-i mâhire. Tam sizin denginiz.

– Canım birader! Ben zihnimi toplayamayacağım. Sen şu cevapları yazıverir misin?

– Pusulaya fiilen cevap vermişsiniz. Manzûmeye mukabil bir şey yazmak ise benim haddim değil. Bir kere lüzûm-ı mâlâ yelzem iltizâm etmeli. Ne kadar uzun! Biz sade iki mısraı bir yere getirmekte zahmet çekeriz. Böyle maşûkalarla uğraşmağa mecbur olan âşıklara Allah kuvvet vere!... Ya o hissiyâb-ı âşıkâneyi nereden bulayım?

– Uzatma, bulursun!

– Sübhanallah! Âşık ben miyim, siz misiniz?... Her ne yazsam soğuk düşer. Şâire hanımı sizin hesabınıza kendime güldürmek istemem.

Çelebi gittikçe ısrarı ziyadeleştirdi. Ayas birçok zevzeklik daha ederek eğlendikten sonra cevabı –sanatlı olacağı cihetle– bir haftadan evvel yetiştiremeyeceğini söyledi. Çelebi nâ-çâr razı oldu. Ayrıldılar.

156 Çelebi her gün Ayas'ı bularak cevabın bir an evvel yazılması için yalvarırdı. Haftayı ikmal eden günün sabahında Ayas'ın hânesine gitti. “Hani bizim cevap?” diyerek oda kapısından içeri girdi. Ayas dedi ki:

– Cevap hazır. Fakat bir şart ile takdim edebilirim. O da mutlaka beğenmenizdir. Beğenmeyecek olursanız me'yûs olurum. Beğenileceğinden emin olayım mı?

Çelebi “Ol, ol! Aman okuyalım! Nerede?” diye tehâlük gösterdi.

Ayas “Müsvedde hâлиндedir. Siz çıkaramazsınız. Bendeniz okuyayım. Fakat rica ederim silsile-i inşâdı kırmayınız. Ne diyecekseniz okunup bittikten sonra deyiniz” ihtarını müteâkib yanında bulunan bir kâğdı eline alarak ber-vech-i âti okudu:

Bî-tecrûbe dil gezerken âzâd
Teshîr ediyordu bir perî-zâd

Bir şâire-i belâgat-ârâ
Eş'ârı nakîseden muarrâ

157 Bir sâhire-i tahayyür-efzâ
Dûşîze-reviş fakat sühan-zâ

Her nükte-i nâzenîn-i fikri
Söz âleminin edâlî bikri

Ömrüm geçiyor kenâr-ı cûda
Gönlümse telâş-ı cüst ü cûda

Düştüm bir ümîd-i müstahîle
Ma'sûka değil bu ümm-i hîle

Aldattı beni hezâr defâ
İmkân aradım bu hâli refâ

Bulsam der iken yine tutuldum
Baktım bu oyunda da yutuldum

158 Bir dâhiye-i melek-kıyâfet
Şeytanı da aldatır o âfet

Mümkün mü ki dil ona kavuşsun
Aldanmak isteyen savuşsun

Bîçâre şu mevsim-i iberde
Yüz tehlike savdı bahr u berde

Âşık acemi kayıkçı şaşkın
Poyraz yaramaz miyâh taşkın

Yok tâb-ı mukâvemet kürekte
Mevc urmada havf-ı cân yürekte

Emvâc-ı mehîne pür-tehevvür
Baştan kara başlıca tasavvur

Tufân-ı belâ-yı aşktır bu
 Hasım-ı budalâ-yı aşktır bu

Oldum karaya nasılsa vâsıl
 Âh olmadı bir netice hâsıl

Toz toprak içinde kaldı çehrem
 Toz toprak imiş benim de behrem

Giydirdi bana kazâ-yı bârı
 Bir câme-i agreb gubârı

Pîş ü pese eyledikçe dikkat
 Gelmekte idi derûna dikkat

Güyâ bana ağlıyordu her yan
 Oldum ara yerde ben de giryân

Görsen sana pek tuhaf gelirdi
 Derdin bu zavalcılık delirdi

Bir kere düşün nasıl delirmem
 Zaten o iş eskiden musammem

Hiç etmemek isteyen tecennün
 Eyler mi benim kadar tefennün

Divâne-i sad-cünûn-ı aşkım
 Allâme-i zü-fünûn-ı aşkım

Bin ye's ile ettiğimde avdet
 Gitmişti kayıkçı geldi hiddet

Kanım kuruyor gelince yâde
 Ta Sütlüce'ye geliş piyâde

Mehmed Muzaffer Mecmuası, Tanzimat dönemi Türk edebiyatında ilginç bir roman denemesidir. Muallim Naci bu eserini 26 Haziran 1887 tarihinde Saadet gazetesinde tefrika etmeye başladı. Üç yıl sonra eserini kitap haline getirirken doksan sayfa daha ilave etti, fakat kitap da tefrika gibi tamamlanamadı. Mehmed Muzaffer Mecmuası'ndaki Şeyh Galib'in ağzından yazılmış olan mektuba, birçok araştırmacı özellikle vurgu yapmış ve esere Şeyh Galib hakkındaki bir belge gibi yaklaşmıştır. Ahmet Hamdi Tanpınar eserin daha çok bir roman olarak kabul edilebileceği görüşündedir. Mehmed Muzaffer Mecmuası Recaizade Mahmud Ekrem'in Araba Sevdası'nın yazılmasında gerçekten büyük bir rol oynamıştır. Muallim Naci, dönemin aydınlarının içinde bulunduğu mütereddit ruh hali hakkındaki düşüncelerini bu eserde kâğıda geçirmiştir. Eser bu nedenle dönemin aydın zihniyeti hakkında önemli ipuçları verir.

KitapYAYINEVİ

Seval Şahin, Mimar Sinan Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nde araştırma görevlisidir.

ISBN 975-6051-26-4

15 YTL

